

T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

GENERAL TOWNSHEND VE LEV TROÇKİ’NİN BÜYÜKADA GÜNLERİ

Şeref Umut ERSOP

Danışman

Prof .Dr . Süleyman BEYOĞLU

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı

İstanbul, 2023

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, General Townshend ve Lev Troçki'nin Büyükaada Günleri adlı bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

29/08/2023
Şeref Umut ERSOP

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ABSTRACT.....	VI
ÖZET.....	VII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ÇIKIŞI OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SAVAŞA GİRİŞİ.....	6
1.1 General Charles Vere Ferrers Townshend Kimdir.....	12
1.2 Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi.....	14
1.2.1 Kurna ve Şuaybe Muharebeleri.....	14
1.2.2 Selman – ı Pak (Ctesiphon) Muharebesi.....	18
1.2.3 Halil Paşa'nın Kut'ül Amare Zaferi.....	21
1.3 General Townshend'in İstanbul Yolculuğu.....	23
1.3.1 General Townshend'in Heybeliada Günleri.....	25
1.3.2 General Townshend'inBüyükada Günleri.....	29
1.3.3 Mütareke İçin Townshend'in Aracı Olması.....	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	38
MÜTAREKE DÖNEMİNDE İSTANBUL.....	38
2.1 Mütareke İstanbul'u Genel Durum.....	38
2.2 Mustafa Kemal Paşa Pera Palas'ta.....	41
2.3 İstanbul'a Gelen Beyaz Rus Mültecilerin Genel Durumu.....	45
2.3.1 Beyaz Rusların İskanları İçin Kurulan Kamplar.....	47
2.3.2 Beyaz Ruslara Yapılan Yardımlar.....	48
2.3.3 İstanbul'da İstihbarat Savaşları.....	49
2.4 İstanbul'dan Samsun'a Giden Yol.....	54
2.4.1 Anadolu ve Yurt Geneline Askeri Durum.....	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	58
ÇARLIK RUSYASI'NDA DEVRİM.....	58
3.1 Lev Davidoviç Bronstein (Troçki) Kimdir.....	58
3.2 Çarlık Rusyası'nda Bolşevizm Etkisi ve Troçki'nin Rolü.....	64
3.3 Troçki ve Stalin Arasında İdeoloji Savaşı.....	69
3.4 Troçki'nin İstanbul Yolculuğu.....	70

3.4.1 Yerli ve Yabancı Ajans Haberleri.....	74
3.5 Tokatlıyan Oteli’nde Bir Devrimci.....	78
3.6 1930’lu Yıllarda Büyükada’da Genel Durum	82
3.6.1 Troçki Büyükada’da	83
3.6.2 Köşke Gelen Ziyaretçiler.....	93
3.7 Troçki’nin Büyükada’da Son Günleri	97
SONUÇ.....	100
EKLER.....	104
KAYNAKÇA.....	118
ÖZGEÇMİŞ.....	125

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.g.t.	: Adı Geçen Tez
ATASE	: Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Gn.	: General
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Yay.	: Yayıncılık

Önsöz

Bu çalışmamızdaki amaç öncelikle İstanbul'un sınırları içinde Marmara Denizi'nin incisi Adalarda yaşayan tarihin önemli simalarından General Townshend ve Lev Troçki'nin (Trotsky) yaşamlarına değinebilmek ve onların karanlıkta kalmış İstanbul günlerini açığa çıkarabilmektir.

İlk bölümde I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Irak cephesinin açılışı Kut'ül-Amare Zafer'i ve General Townshend'ın esir edilişi İstanbul'a gelişi ile Heybeliada ve Büyükada'daki günlerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde İstanbul'un işgalinde Beyaz Rus Mültecilerin yaşam mücadelesinden, ekonomik ve sosyal durumundan, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nda Bolşeviklerin yardımları konu edilmektedir.

Tezin üçüncü ve son bölümünde de Josef Stalin ile Lev Troçki'nin arasındaki çekişmeler , Lev Troçki'nin İstanbul'a sürgüne gönderilişi ile Troçki'nin Büyükada'da geçirdiği günlerini ve sürgün yıllarına denk gelen Erken Cumhuriyet döneminin değişimleri anlatılmaktadır.

Ekler bölümünde ise İstanbul'un işgali ile ilgili resimler ve General Townshend ile Lev Troçki'nin Heybeliada ve Büyükada günlerine ait resimler vardır.

Tez çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen , yol gösteren her zaman yanımda olan ve yapıcı yorumlarıyla tezimi geliştirmeme olanak sağlayan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na ve yanırlarımda yol gösteren Dr. Burcu Özcan Erdal'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez konusu belirlememde yardımlarını, yorumlarını esirgemeyen Enstitü Müdürümüz Prof. Dr. Tülay Alim Baran’a, belge ve kaynak araştırmalarımnda yardımlarından dolayı Adalar Belediyesi ve Başkanı Erdem Gül Bey’e , Adalar Müzesine , I. Dünya Savaşı fotoğraf arşivini benimle paylaşan İclal Tunca Örses’e, hayatımın her döneminde desteğini hissettiğim her konuda arkamda olan ve bana moral veren annem İlknur Erözçakır’a ve çocukluğumdan beri Atatürk ve Cumhuriyet sevgisini aşılayan dedem Erol Erözçakır’a çok teşekkür ederim.

Şeref Umut Ersop

İstanbul 2023

ABSTRACT

One of the difficulties experienced by the Ottoman Empire between 1908 and 1918 was undoubtedly the outbreak of World War I. The Iraqi front, which concerned the occupation of the Baghdad and Abadan oil resources in World War I, attracted attention. General Charles Townshend was assigned to the Iraqi Front in early 1915 after being assigned to the 6th Division in the First World War. General Townshend and his troops, who were besieged by Halil (Kut) Pasha in Kut al-Amara, were defeated and taken prisoner on April 29, 1916. General Townshend's life in captivity was spent in Heybeliada and Büyükada, and every convenience was shown to him throughout his captivity. He was entertained as a guest, not a prisoner. Istanbul was occupied with the Armistice of Mudros, which was signed with the mediation of General Townshend. Problems such as the high cost of foodstuffs, the inability to deliver salaries on time and unemployment began to be experienced the first inflation. Life in Istanbul has changed with the fires that constantly broke out in Istanbul and caused many people to be victims and the social life of the refugees coming from Russia.

After Lenin's death in the Soviet Union, Trotsky lost the power struggle between Josef Stalin and Lev Davidovich Bronstein (Trotsky) and was exiled. One of his stops on his exile journey was Istanbul Büyükada, where he would spend 4 years.

Keywords: Kut al-Amara, General Townshend, Tsarist Russia, Leon Trotsky, Istanbul, Büyükada, Heybeliada

ÖZET

1908 ile 1918 yılları arası Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı zorluklardan bir tanesi şüphesiz ki I. Dünya Savaşı'nın çıkması olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda Bağdat ve Abadan petrol kaynaklarının işgalini ilgilendiren Irak cephesi dikkat çekmiştir. General Charles Townshend, Birinci Dünya Savaşı'nda emrine 6.Tümen verilerek 1915 yılı başlarında Irak Cephesi'nde görevlendirilmiştir. Halil (Kut) Paşa tarafından Kut'ül-Amare'de kuşatılan General Townshend ve birlikleri yenilerek 29 Nisan 1916'da esir edilmişlerdir. General Townshend'in esaret hayatı Heybeliada ve Büyükada'da geçmiş, esareti boyunca kendisine her türlü kolaylık gösterilmiştir. O, esir değil adeta bir misafir olarak ağırlandırılmıştır.

General Townshend'in aracılığıyla imzalanan Mondros Mütarekesi ile İstanbul işgal edilmiştir. Yiyecek maddelerinin azlığı yüzünden oluşan pahalılık, maaşların zamanında verilememesi ve işsizlik gibi sorunlarla ilk enflasyon yaşanmaya başlamıştır. İstanbul'da sürekli çıkan ve pek çok insanın mağdur olmasına sebep olan yangınlar ve Rusya'dan gelen mültecilerin sosyal hayatı ile İstanbul'da yaşam değişmiştir.

Sovyetler Birliğinde Lenin'in ölümü sonrası Josef Stalin ile Lev Davidoviç Bronstein (Trotsky) arasında yaşanan iktidar mücadelesini kaybeden Troçki sürgüne gönderilmiştir. Sürgün yolculuğunda duraklarından biri 4 yılını geçireceği İstanbul Büyükada olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kut'ül-Amare, General Townshend, Çarlık Rusyası, Lev Troçki, İstanbul, Büyükada, Heybeliada

GİRİŞ

İstanbul önce Bizans İmparatorluğu'na, 470 yılın ardından Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmıştır. 1918 yılında esir bir şehir halini alan İstanbul adeta kentsel açıdan bir mücevherdir. Coğrafi ve siyasi bakımdan İstanbul Dünya tarihi boyunca çeşitli medeniyetlerce hep istenen arzulanan şehir olmuştur. İstanbul muhteşem dokusu ile eski zamanları ve yeni çağda yaşananları güzel bir şekilde harmanlamayla bugünlere getirmiştir. Marmara Denizi İstanbul'un iki yakasını birbirinden ayıran özellikle İstanbul'u İstanbul yapan nadide özelliklerden biridir. Öncelikle Marmara Denizi'nin oluşumuna daha sonra İstanbul'un ortaya çıkışına bakılırsa yüzölçümü yaklaşık 11.350 kilometre kare olan Marmara Denizi kıtasal bir kabuk üzerinde bulunur. Böylece Marmara Denizi küçük bir iç deniz niteliği kazanmaktadır. Dünya'nın hiçbir ülkesinde kıyıları tamamen o ülkenin egemenlik sınırları içinde bulunan ve içinden deniz geçen başka bir şehir yoktur. İstanbul bu özelliği ile Dünya tarihi açısından tek şehir sayılır. Marmara Denizi , Çanakkale Boğazı ile Ege'ye , İstanbul Boğazı ile Karadeniz'e bağlanmaktadır. Marmara Denizi Boğazları sayesinde uluslararası önem taşımaktadır. Marmara Denizi'nde oluşan koy ve körfezlerin arasında özellikle İzmit , Gemlik , Bandırma ve Erdek körfezleri bulunmaktadır. Engebeli bir özellik taşıyan bu körfezlerin önünde ise tezimizin konusunda başrolü oluşturacak olan Prens Adaları veya bilinen diğer ismi ile (Kızıl Adalar) yer almaktadır. Prens Adaları Tarih boyunca Demonisia (Cin Adaları), Demonesca (Ruh Adaları), Les Iles Des Princes (Prens Adaları), Papadonisia (Keşiş Adaları), Iles Des Saints (Evliya Adaları), Propontidas (Marmara Adaları), Kalkhedon (Kadıköy) Adaları, Bahtiyar Adaları, Halka Adalar ve Kızıl Adalar olarak adlandırılmıştır. Adalar, aslında Kocaeli Yarımadası'ndan ayrılmış dokuz üyeli bir takımadanın parçalarıdır¹. Bu Adalar, Tavşan ve Çullukları ile meşhur olan Tavşanadası (Neandros), Kaşıkadası (Pita), Sivriada , Yassıada, Kınalıada (Proti) Burgazada (Antigoni) ,Sedefadası (Terebintos) , Heybeliada (Halki) , Yunan vatandaşların Prinkipo diye andıkları Büyükada görülmektedir.

Bu takım Adalar içinde en büyüğü Büyükada'dır.² Marmara Denizi'nde Maltepe sahili açıklarında şu anda deniz üstünde görülmeyen iki parça Adacık daha bulunmaktadır . Bu

¹Pars Tuğlacı , *Tarih Boyunca İstanbul Adaları* , Say Yayınları, İstanbul , 1995 , c.1 , s . 150.

² “Adalar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* , Tarih Vakfı Yayınları , İstanbul , 1993, c.1 s. 65 -67.

Adacıkların tahminen 1010 yılında gerçekleşen Bizans depreminde derinliklere battığı düşünülmektedir. Yüzeyde oldukları dönemlerde üzerinde Konstantinopolis Baş Patriği I. Photios tarafından inşa ettirilen Manastır bulunmaktaydı. Vordonisi Adası'nın artık sığ birer kayalık halini alan tepelerinde bugün bir deniz feneri bulunmakta ve bu kayalıklar çevre halkı arasında Yıldız Kayalığı, Dilek Kayalığı, Batık Manastır Kayalıkları , Batık Ada olarak bilinmektedir.³ İstanbul Adalarına, Kızıl Adalar denmesinin asıl nedeni Adalar arkot ve kuvarsitlerin , toprak ve kireç tabakalarına karışarak işlenmesi nedeniyle vitaminli toprak olarak kıızıla boyanmasındandır. Adalar göçmen kuşların uğrak bölgesi olmasıyla önemlidir.⁴ Adalar 400 bin leylek , 200 bin yırtıcı kuş ve binlerce su kuşuna ev sahipliği yapar. Marmara Denizi ve Adalar bu güzelliklerinin yanında yüzyıllardır sürgün yeri de olmuştur. Krala itaat etmeyen prenslerin ve prenseslerin sürgün edilmesi ile başlayan bu sürgünler Adaların Prens Adaları olarak bilinmesini sağlamıştır. Kralla ters düşen emeklilik dönemlerini burada geçiren ya da yedikleri sürgün edilme cezaları nedeniyle Adalara gönderilen din adamları nedeniyle de Adalar Keşişler Adası olarak bilinmektedir. Sürgün edilenlere Ada güzelliklerini duymamaları, görmemeleri, koklayamamaları için türlü uygulamalar yapıldı. Ada güzelliklerini görmemeleri için gözlerine mil çekilmesi , güzel kuşların seslerini ve balıkçı sandallarının motor seslerini duymamaları için kulaklarının sağır edilmesi ve tabiatın kokularını almamaları için de burunlarının kesilmesi ya da tıkanması sürgüne gidenlere yapılan uygulamalardır. Adaların sürgün yeri olması ile ilgili olarak Marmara Denizi açıklarına tek sürgün olanlar Kralın ailesinden olanlar ile keşişler olmamışlardır. 1910 yılının Haziran ayının 3'ünde 80 bin hayvan gemilerle Marmara Denizi'nin ortasında Prens Adaları'nın çaprazındaki yerleşim olmayan Sivri Ada'ya gönderilir. Köpeklerin sürgünü için ilk akla gelen Prens Adaları olmuştur. Adalarda o dönem Rum tebaa'nın olması sebebi ile köpeklerin Sivri Ada'ya gönderilmesi uygun görülmüştür. Bu olaydan sonra Sivri Ada'nın adı Hayırsız Ada olarak bilinmeye başlamıştır.⁵ Heybeliada İstanbul'un Büyükkada'dan sonra ikinci büyük adasıdır. Ada'ya Heybeli denmesinin iki sebebi vardır. Birincisi gökyüzünden kuşbakışı ya da uzaktan bakıldığında Ada'nın deniz üstünde sanki bir heybeye benzemesi, ikinci sebebi ise uzaktan

³Argus Libertus , *Cumhuriyet Döneminde Büyükkada'nın İktisadi ve Sosyal Tarihi* , Açık Felsefe Kitaplığı, İstanbul , 2008 , s. 17.

⁴Orhan Bahtiyar , *İstanbul'un Nam Salmış Hayvanları* , İBB Yayınları Kültür A.Ş. , İstanbul , 2022 s . 53.

⁵ Hagop Mintzuri , *İstanbul Anıları (1897 – 1940)* , Ermeniceden Çev. Silva Kuyumcuyan , Aras Yay. İstanbul , 3.Basım , Ocak 2021, s. 74.

bakıldığında M harfini andırmasından gelmektedir. Heybeliada eski dönemlerde isim olarak Demonisos, Demonese, Halki , Khalkis gibi isimlerle anılırdı. Çam Limanı mevkinde Demonisos isimli bir Yunan vatandaşın bölgedeki bakır madeninde bakır işlemlerinden dolayı Rum vatandaşlarca Yunanca bakır anlamına gelen Halki denilmektedir. Türk halkı ise Heybeliada olarak ismini anmaya devam etmektedir. Önce Bizans Sarayı'nın aristokratları daha sonraki dönemde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Padişah ve ailesi tarafından sayfiye alanı olarak kullanılmıştır. Ayrıca Heybeliada salgın hastalık dönemlerinde ve hastalık sonrası rehabilitasyon yeri olarak da kullanılmıştır. Heybeliada Sanatoryumu, Papaz Okulu ve Askeri Deniz Okulu ile meşhurdur. Heybeliada iki limana ev sahipliği yapar. Biri bakır madenleriyle bilinen Çam Limanı , diğeri ise Ada'nın iskele tarafında doğu cephede bulunan Bahriyeliler (Denizciler) Limanı'dır. Heybeliada tarihi eserlerinin yanında Türk edebiyatı açısından önemli kişilere de ev sahipliği yapmıştır. Aziz Nesin, Zeyyat Selimoğlu,⁶ Heybeliada'da mezarı bulunan Ahmet Rasim Bey önemli şahsiyetlerden bazılarıdır. Heybeliada ve diğer Adalar özellikle 1928 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün Adaları ziyareti esnasında verdiği talimat ile motorlu araç trafiğine kapatılmıştır. Adaların sessizliği için ulaşımda kullanılan eşek ve fayton atlarının nallarına lastik takılmıştır. Adaların sessizliği ve ormanın zehirli gazlardan korunması böylece sağlanmıştır.⁷ Heybeliada Çam Limanı mevkişi şiddetli güney ve güneybatıdan esen Kible - Lodos rüzgarlarına açık konumdadır.⁸ Bu özelliğinden dolayı şimal (Kuzey) bölgesi olarak anılmaktadır.

Ada'nın kuzey bölgesinin tepe kısmında Rum Ortodoks Ruhban Okulu bulunmaktadır. Aynı bölge içerisinde I. Dünya Savaşı döneminde harp okulu öğrencilerinin nekathane olarak kullandığı bir bina daha bulunmaktadır.⁹

⁶ Zeyyat Selimoğlu , her gece Heybeli'de mehtaba çıkardık isimli şarkının yazarı olan kişidir.

⁷ 19. yüzyılda Avrupa'da Adalarda kullanılan faytonlara benzeyen çift atlı arabalar Yunan Güneş Tanrısı Helios'un oğlu Phateon'nun adı ile anılmaktadır . Phateon'nun mitolojik hikayesi ise şöyledir. Babasından bir günlüğüne çift atlı arabayı alan oğlu Phaeton bir gün o araba ile gökyüzüne yükselmek istemiştir. Ancak başarılı olamaz ve arabadaki atlar gökyüzüne yükseldiğinde yanar ve ölürlür. Bunun üzerine sinirlenen Babası Helios oğlunun üzerine bir yıldırım göndererek oğlunu yok eder . Bkz: Joahim Sartorius, *Prens Adaları* , Çev. Sezer Duru , Everest Yay. 2010, İstanbul , s. 49.

⁸ Özer Kangür , *Hatıralarda ve Hikayelerde Adalar* , Yayıncılık Matbaası , İstanbul, 1996 , s.25. ; Günümüzde 21 Ağustos 2021'de Heybeliada Çam Limanı bölgesinde orman yangını çıkmıştır. Yangın Kadıköy , Maltepe, Bostancı'dan izlenebilmiştir. Şimal rüzgarları nedeniyle yangın kısa bir sürede büyük bir alana yayılmıştır. Heybeliada Sanatoryum ormanlık alanı zarar görmüştür.

⁹ Tanju Ertunç , *Türk Tıbbının Kısa Tarihi* , Onbir Yayınları , İstanbul, 2019, s. 19.

Batı dillerinde Prens Adaları adıyla tanınan 9 Ada grubu içinde bunların en büyüğü Büyükkada, Marmara Denizi üzerinde Dragos ile Çınarcık hattı ve Dragos ile de Kartal hattını birbirine bağlamaktadır. Büyükkada İstanbul ve Anadolu sahillerine en yakın konumda olan Ada'dır. Yüzölçümü yaklaşık 5 buçuk kilometre kare en uzun noktalarının arası ise 5200 metredir. En yüksek tepesi Ayios Yeorgios (Kapadokyalı Aziz) tepesidir. Bu tepe özel günlerde Rum vatandaşların yoğun ilgisiyle karşılaşmaktadır. Büyükkada'nın merkezden uzanan uzun ve dik bir yokuşu vardır. Bu yokuşu soluksuz zorlanmadan çıkan kişinin her dileğinin olacağına inanılır. Büyükkada doğuda Sedef Adası batıda Heybeliada ve Tavşan Adası'na komşuluk etmektedir. Büyükkada'nın vapur iskelesi, denizin derin olmamasından dolayı en uzun şekilde içeri girmiş iskele olarak kabul edilir. Bu özelliği ile Türkiye'de tektir.¹⁰ Heybeliada ile Büyükkada (Prinkipo) arasındaki boğaz oldukça derin değildir.. Denizin derinliği 9 metre ile 14 metre arasındadır. Şehir hatlarına ait vapurlar bunu göz önüne alarak iskeleye yandan yanaşır. XIX. ve XX. yüzyıla ait evraklarda özellikle muhtarlık ve cemaat mühürlerinde isimler farklı olarak görülmektedir. Osmanlıca kaynaklarda Ada'nın adı Ada-yı Kebir olarak geçmektedir. Daha sonraları halk arasında Büyükkada denmeye başlanmıştır. Rum vatandaşlar ise Prinkipo demekteydi. Büyükkada'da 569 yılında Doğu Roma İmparatoru II. Justinianus'un burada bir saray yaptırmasıyla Prens Adası olarak bilinir. ¹¹ Adalar maden açısından zengindir özellikle maden semtinde eskiden bakır çıkarılır, işlenirdi. Sicilya Adası'nın ünlü Apollon heykelinin ve Rumeli Hisarı inşa edilirken taşları Prens Adaları'nın bakır madenlerinden temin edilmiştir.¹² Aya Yorgi Manastırı ve Kilisesi çevresinde bulunan gelen yabancı ve yerli turistlerin ziyaret ettiği zeytin ağacı 100 yaşındadır. Bu özelliği ile Adalar , İstanbul merkeze 1.5 saatlik mesafede Çöl'ün ortasında bir vaha gibidir. Büyükkada'nın önemli bir yapısıda İngiltere Konsolosu Paul Hamson'un oğlu Charles Edward Hamson'a ait 3 katlı bahçeli özel iskeleli yazlık köşküdür. Büyükkada'nın diğer bir önemli yapısı Mizzi Köşkü'dür. Mizzi Köşkü XIX.yy George Mizzi tarafından yapılmıştır. Köşkün bahçesinde bulunan gözetleme kulesini astrolojiye meraklı olan George Mizzi bir teleskopla gökyüzünü izleyerek astrolojik tahminlerde bulunurdu. Büyükkada'nın diğer önemli yapıları Meryem Ana Kilisesi , Ayios Demetrios Kilisesi , Lala Hatun Kilisesi , Hesed Avraam Sinagogu , Kadınlar Manastırı ,

¹⁰ “Adalar ”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* , c. 1 , s. 70.

¹¹ Argus Libertus , *A.g.e* , s. 18.

¹² Argus Libertus , *A.g.e* , s. 39.

Hamidiye Camii , Rahibe Kayası, Yüce Tepe Manastırı , Büyükada Rum Yetimhanesi bulunmaktadır.¹³

¹³Jak Deleon , *Büyükada Anıtlar Rehberi* , İngilizce Çev. Priscilla Mary Işın ve Jak Deleon, Remzi Kitabevi, İstanbul , 2003 , s. 45.

I.BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ÇIKIŞI OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SAVAŞA GİRİŞİ

1913 yılında Büyük Britanya önce Arap daha sonra da Kürt ve Ermeni kökenli milletleri Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklandırarak içeriden zedeleyip sonra dışarıdan saldırılarla dağıtma gayesi peşinde koşmaya başlamıştır. İngiltere özellikle 1890 yılından sonra Türkleri gözden çıkartarak dost olacağı bir güç olarak görmek yerine rakip görmeye başlamıştır.¹⁴ İngiltere Kraliyet Donanması XIX. yüzyılda gemilerinde kömürlü motor kullanmayı bırakmış ve artık mazot kullanmaya başlamışlardır. İngiltere, petrol gücünün sadece beşte birini Basra bölgesinden karşılamaktadır. İngiltere'nin öncelikli amacı Basra ve Abadan bölgesinden çıkarılan petrolün gücüne ulaşmak ve bu yolda kendilerine engel olacak her şeyi yok etmektir. Almanya, her geçen gün petrol kaynaklarına karşı ilgisini arttırmaktadır. İngiltere için tek hedef tüm ülkelerden önce Basra'ya ulaşmaktır. İngilizler savaş çıkma ihtimali daha yokken bölgeye asker transfer etmeye başlamışlardır ve bölgeyi olası harekate karşı tampon hale getirmişlerdir. İngiltere'nin Abadan'a asker gönderme sebebi hezimet ile karşılaşmamak ve hedefe ulaşmaktan başka bir amaç taşımamaktadır. Savaş çıktığında diğer ülkelere göre bir adım önde başlamak tek gayeleridir.¹⁵ Tüm büyük devletler gizlice Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde hak sahibi olmak için yapılan görüşme ve antlaşmalar ile İstanbul ve Trakya bölgesi hariç tüm yurdu paylaşmayı düşünmektedirler. Bu paylaştıkları bölgeler ise demir yollarının geçtiği güzergahlardan meydana gelmektedir. Büyük devletlerin himayesinde olan bu demir yolları Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı için yapılan bu görüşmeler ve antlaşmaların ardından İngiltere kendisine düşen payı beğenmemiştir. İngiltere'nin yapacağı ilk hamle diğer ülkelerin güçlenmesini engellemek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çevresinde tüm blok ülkelerini engelleyerek Osmanlı İmparatorluğu'nu yalnız bırakmak. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nu yavaş yavaş parçalara ayırmak olacaktır.¹⁶ Ancak bu tecrit planı Osmanlı

¹⁴ Rıfat Uçarol , *Siyasi Tarih (1789 – 2014)* , Der Yayınları, 7. Basım , İstanbul, 2008 , c.1 , s. 8.

¹⁵ Norman Stone , *İmparatorluk Oyunları, Avrupa ve Ortadoğu'yu Şekillendiren Yıllar* , Çev. Cihan Aldık , Ketebe Yayınları , 2. Basım , İstanbul, Şubat 2020, s. 40-44.

¹⁶ Mustafa Çolak , *Komitenin Kahramanı Enver Paşa* , Yeditepe Yayınevi , 3. Basım , İstanbul, Ağustos 2019, s. 110 ; Rıfat Uçarol , *A.g.e* , s. 10.

İmparatorluğu ve Almanya yakınlaşmasını önlemek için bir tedbir olmasının yanında iki devletin dostluk kurmasını hızlandırmaya başlamıştır.¹⁷ XIX. yüzyılın ikinci döneminde Harbiye Nazırı Enver Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun bu buhranlı döneminde tek çarenin Almanya olduğuna ve Almanya'nın yanında olmanın Osmanlı İmparatorluğu açısından daha iyi olacağına inanmaktadır. Enver Paşa'ya göre : Dünya ülkeleri içinde güçlü kara ordusuna sahip olan ülke Almanya'dır. Enver Paşa'nın uyguladığı denge siyasetinde amaç öncelikle Türkçülüğün gelişmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun her zaman ayakta kalmasını sağlamaktır. Bu denge siyaseti ile İttifak Devletlerinin yanında olan bir Osmanlı İmparatorluğu dış ülkelere karşı güçlü olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun denge siyaseti gidilecek olan hedefe varmak için Almanya'nın varlığını kullanması demektir. Ancak bu denge siyasetini Almanya'ya kendi doğruları çerçevesinde kabul ettirmek gerekecektir.¹⁸ Dünya üzerinde herhangi bir devletin başka bir devlete uygulayabileceği bu denge siyaseti XIX.yüzyılda görülen siyasi girişimlerden çok farklı olmaktadır. XIX.yüzyılda Almanya İmparatorluğu ile yakınlaşması sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politika düşüncesi ve eylemlerinde etkili bir dönüşüm yaşandığı görülmeye başlanmıştır.¹⁹ Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında yaşanan bu siyasi ilişki için dönemin gazetelerinde çıkan haberlerde : Osmanlı İmparatorluğu'nun en etkili ve hükümet kanadına yakın olan gazetelerinden biri olan İstanbul, 18 Kasım 1914 tarihli bir sayısında, “ Türk – Alman dostluğu, iki ülkenin ortak çıkarlarına dayanmaktadır ” şeklinde haber yapmıştır.²⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun en eski gazetelerinden biri olan Vakit, 21 Kasım 1914 tarihli sayısında, “ Türk –Alman dostluğu,sadece Türkiye ve Almanya'yı değil, tüm İslam dünyasını kapsar ”şeklinde başlık atmıştır.²¹ Tanin gazetesinde, 25 Kasım 1914 tarihli bir sayısında, “Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yardımı, Türk – Alman dostluğunun en keskin ifadesidir ”şeklinde haber yapılmıştır.²² Osmanlı İmparatorluğu'nun önde gelen gazetelerinden biri olan İkdam gazetesi Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki için 28 Kasım 1914 tarihli sayısında, “ Türk –Alman dostluğu, dünyanın her yerinde örnek alınmalıdır.” şeklinde başlık atmıştır.²³ Bu gazetelerin yanı sıra,birçok

¹⁷ İlker Başbuğ , *Mustafa Kemal Anlatıyor Savaş ve Barış* , Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 1.Basım, Mayıs 2022, s. 23.

¹⁸ Mustafa Çolak, *A.g.e* , s. 41 – 43.

¹⁹ Mustafa Çolak *A.g.e*, s. 118.

²⁰ *İstanbul Gazetesi* , 18 Kasım 1914 , s. 1.

²¹ *Vakit Gazetesi*, 21 Kasım 1914 , s. 1.

²² *Tanin Gazetesi* , 25 Kasım 1914, s. 1.

²³ *İkdam Gazetesi* , 28 Kasım 1914 , s. 1.

Osmanlı gazetesi, Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki yakınlaşmayı destekleyen ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi yönündeki çağrılarını yansıtan yayınlar yapmışlardır. Dönemin Almanya İmparatoru'na göre : Almanya yenilmezdir ve Dünya üstünde batmayan güneş olarak görülen İngiltere'yi de yok edebilecek gücünün olduğuna inanmaktadır. XIX.yüzyıl Almanya için Dünya üstünde var oldukları ve yükselişe geçtikleri tarih olmuştur.²⁴ Almanya İmparatorluğu ilk iş olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun reformlarına katkı sağlamak amacıyla yurt dışı eğitim sorumlusunu Türkiye'ye göndererek bir rapor hazırlamasını istemiştir. Bu rapor doğrultusunda Almanya eğitimini Osmanlı eğitim sistemine adapte etmek istenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenmesi hedefi ile Almanya, sanayisinden silah ve teçhizat yardımı yanında asker ve üst kademeli subaylar ile yardım takviyesi yapılması kararı verilmiştir. Almanya'ya göre artık Osmanlı orduları yenilerek toprak kaybetmemelidir. Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yakın davranmadaki asıl amacı, Halifelik ünvanı sayesinde cihat çağrısıyla elindeki Arap bölgelerini kendine çekmek, karışan Ortadoğu'yu böylece avucunun içine almak ve kendi istediği gibi bölgeyi şekillendirmektir.²⁵ Eğitim ve askeri yenilikler doğrultusunda çeşitli sınıf muvazzaf subay Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilmiştir. Bu askeri uzmanlara Türk askeri okullarında eğitim vermelerinin yanı sıra Türk askerinin başına geçerek onları cephede komuta etmeleri sağlanmıştır. Almanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ordu sistemini modernize etmek amacıyla Kara Kuvvetleri Komutanlığı Komutasını Otto Victor Karl Liman Von Sanders ve Limpus Paşa'lar ile orantılamıştır.²⁶ Alman İmparatoru Bismarck hakimiyeti boyunca İngiltere, Fransa, Çarlık Rusyası gibi keşfedilmemiş yer altı zenginlikleri fazla olan bakir topraklarda yeni alanlara kavuşma hayali içinde görev yapmıştır. Alman İmparatoru Bismarck güçlü yıkılmaz orduları olan bu ülkelerin arasında kendine yer bulmak onlar ile baş edebilecek boyutlara gelmenin yolunun akılcı diplomasiden geçtiğine inanmıştır. Bu amaç doğrultusunda hep daha ileri gitmek için yarıştığı ülkelerin gücünü zayıflatmak onlara her kulvarda engel olmayı başlıca strateji olarak görmüştür. Almanya İmparatoru'nun akılcı diplomasisi haricinde başka bir taktik düşüncesi ise zengin alanlarda sömürgeci İmparatorluk kurmak için çabalamaktır. Bu çabalarının altında yatan ise milliyetçi ve saldırgan bir tutum içinde olmasından

²⁴ İlber Ortaylı , *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu* , Kronik Yayınları , 18. Basım, İstanbul, Ağustos 2019, s.10 -11.

²⁵ İlber Ortaylı , *A.g.e*, s. 14 – 15.

²⁶ İlker Başbuğ , *A.g.e*, s. 23.

kaynaklanmaktadır.²⁷ Çarlık Rusyası Almanya İmparatorluğu için ideal bir bölge olmamaktaydı. Çünkü Rusya zengin iktisadi alanlara sahip değildir. Almanya Rusya'yı taktik gereği mutlaka yanında tutmak istiyordu. Almanya'nın düşüncesinde ise İngiltere'ye göre ucuza üretebildiği malları Rusya'ya satıp bunun karşılığında ülkeye hammadde girişini sağlamak akıllıca davranış olacaktır. Çarlık Rusyası, 27 Mart 1915'te Cihan Harbi'ne girmeden evvel İngiliz yetkililerden özellikle Çanakkale Savaşları başladığı zaman eğer galibiyet olursa ve Osmanlı İmparatorluğu yok edilirse kendisini İngiliz ve Fransızlara karşı güçlü konumda tutabilmek adına önce 27 Mart ve 10 Nisan'da iki kere müzakereye oturma fikrini önermiştir. Midye – Enez hattının doğusunu ve Marmara Adaları'nın hakimiyetini, daha sonra ikinci olarak Bozcada, İmroz Adaları'nın hakimiyetinin kendilerine verilmesini istemiştir. Almanya bu gelişme üzerine Rusya'yı yakınında istemesinin iyi olacağını kararını almıştır.²⁸ XIX. yüzyılda sanayi inkılabı ile buhar kullanılmaya başlamıştır. Buhar gücü ile taşımacılık deniz , demiryolu ve karayolu ulaşımında gelişmeler yaşanmıştır. Böylece yeni toplum oluşuyordu, eski toplumsal sınıf halk sınıfı, papazlar , burjuva ve bunlara ait kölelerden oluşurken, yeni bir sınıf daha eklenmiştir.²⁹ İleride Rusya devriminde başrol oynayacak olan işçi sınıfı (proletarya) oluşmuştur. Almanya İmparatorluğu'nun çelik üretiminde dev bir güç olmasının sebebi büyüyen işçi sınıfından kaynaklanmıştır. Çelik üretiminde ileri seviyede olup büyük güçlerle boy ölçüşen Almanya zamanla demiryolunun gelişmesini sağlamıştır. Çelik üretiminde dev bir güç olan Almanya kanallar ve demiryolları ülkesi olmaya başlamıştır. Almanya İmparatorluğu sanayisi gelişme gösteriyor ve önemli atılımlar yapmıştır. Almanya İmparatorluğu'nun Ortadoğu politikası çerçevesinde yürürlüğe alınan Bağdat – Basra Demiryolu projesi gözlerin İran'ın üzerine dönmesine sebep olmuştur.³⁰ Almanya İmparatorluğu'nda bu gelişmeler yaşanırken, Osmanlı İmparatorluğu sanayi ülkesi olmak ve tarım ülkesi olmaktan oldukça uzak bir görüntü sergilemektedir. Almanya İmparatorluğu İngiltere için deniz aşırı mesafelerde güçlü bir rakipti, özellikle İngiltere'nin sömürgeleştirdiği Hindistan'ın o güzergahta olması ve ileride Almanya'nın Hint Okyanusu'nda hakimiyet sahibi olması fikri İngiltere'nin güçsüz kalması yok olması demektir. Avusturya–Macaristan Prensi arşidük Franz Ferdinand ve eşi 28 Haziran 1914'te

²⁷ İlber Ortaylı , *A.g.e*, s. 16 – 19.

²⁸ Aptülahat Akşin , *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi* , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 21.

²⁹Yunus Kobal , *Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Almanya* , Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi , Ankara , 2019 , s. 15.

³⁰ İlber Ortaylı, *A.g.e* , s. 21 – 33

suikaste uğramışlardır ve Franz Ferdinand ölmüştür. Franz Ferdinand'ın ölmesi ile Cihan Harbi ateşlenmiştir. I. Dünya Savaşı siyasi , ekonomi , askeri birçok olayın birleşmesi ve gelişmesi sonucu doğmuştur.³¹ Osmanlı İmparatorluğu adına İngiltere'nin tersanelerinde inşa edilen Sultan Osman ve Reşadiye isimli gemilere el konulmuştur.³² El koymalarına neden olarak o tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu'nda tersane inşa edilmemesi gösterilmiştir.³³ Almanya'ya göre plan belliydi, savaşı daha geniş alanlara yayarak, önce Rus kuvvetlerine karşı Kafkas cephesini ikinci olarak Süveyş cephesini açabilmek en mantıklısı olacaktır. Bu neden ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik açıdan zor durumda olmasını fırsat bilerek onları savaşa sokmak gerekiyordu.³⁴ Bu esnada Akdeniz'de yaşanan olay, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu için planlarının istedikleri gibi değişmesine sebep olmaya başlamıştır. Akdeniz'de İngilizlerin takibinden kaçan iki Almanya gemisi Osmanlı Hükümeti'nden acil izin almak için Harbiye Nazırı Enver Paşa ile irtibata geçmiştir. Enver Paşa (Breslau – Goben) gemilerinin Türk karasularına girişine izin vermiştir. Çanakkale'den Boğaza giren iki gemi Marmara Denizi'nde Büyükkada önüne demirleyip beklemeye başlamışlardır. İki Alman gemisinin Osmanlı İmparatorluğu'na sığınması ile Osmanlı İmparatorluğu çekimser olduğunu söylediği halde bu iki geminin karasularında barınması nedeniyle zor durumda kalmıştır. İngiltere ise Çanakkale'deki bu hareketlenme üzerine Çanakkale Boğazı önüne savaş gemisi göndererek gelişmeleri takip etmeye başlamıştır. Gemilerin Marmara'da olması nedeniyle Osmanlı Hükümeti'nden Sait Halim Paşa Almanya elçisi Wangenhaim ile görüşerek öneride bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunanistan ve Romanya ile tarafsızlık antlaşması imzalayabileceği ama bu duruşlarının etkilenmemesi için de Goben ve Breslau adlı gemilerin satın alınmış gibi gösterilmesi gerektiği konuşulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu antlaşma fikriyle kendi şartları altında müttefikliğini ilan etmiş olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu Goben ve Breslau adlı bu iki Alman gemisini satın aldığı, artık Osmanlı İmparatorluğu'nun olduğunu söyleyerek adlarını Yavuz ve Midilli olarak değiştirip gemilerin tayfalarına Osmanlı bahriyeli kıyafeti ve fes giydirilerek resmen müttefikliğini ilan etmiştir. Enver Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nu fiilen savaşa sokabilmek adına Karadeniz limanlarının bir an

³¹https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyanin-kaderini-degistiren-savas-104-yil-once-saraybosnada-basladi___/1216298 , 4 /12/2022

³² Rıfat Uçarol , *A.g.e* , s. 465.

³³ İlker Başbuğ , *A.g.e* , s. 23.

³⁴ Mustafa Çolak , *A.g.e* , s. 52.

önce bombalanmasını, kullanılamaz hale gelmesini istemiştir. Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti Sait Halim Paşa'nın telkinleriyle bu saldırıdan o an vazgeçtiyse de daha sonra 28 – 29 Ekim 1914 yılının gece yarısında Yavuz ve Midilli isimli gemileri, Odessa ve Sivastopol limanlarını bombalamaya göndermiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu resmen savaşa girmiştir.³⁵ Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'na girdikten sonra sırasıyla önce Kafkasya, Çanakkale, Süveyş Kanalı, Irak cepheleri açılmıştır. Kafkas cephesi sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun kuvvetlenerek yürüyüşe geçme olasılığı üzerine Türkleri durdurmak için başka bir formül düşünülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentini almak, savaşı erken bitirmek, Irak ve Kanal hareketlerinden gelen İngiliz birlikleri Türkleri güneyden sıkıştırırken Batı cephesinden gelen Rus kuvvetler Osmanlı İmparatorluğu'nu iki türlü kısıkaca alacaktır. İngiltere'nin Irak cephesini açması hatta Kafkas cephesinden sonraki döneme denk getirmesi İstanbul'u ne kadar istediklerini göstermektedir. İngiltere'nin iki birliği bulunmaktadır. Bu birliklerden birisi D seferi kuvvetleri olarak bilinen birliğidir. Bu birliğin adı daha sonraları VI. Hint Tümeni olarak değişmiştir. İngilizler'in Irak cephesine önem verdiği ve özel yetiştirdikleri D seferi Kuvvetini burada görevlendirmesiyle belli olmaktadır. Bu birliği yönlendirmesinin asıl amacı Abadan petrol rafineri bölgesini bir an önce kontrolü altına almaktır ve zorluklarla baş edebileceği düşünülen sadece bu birliktir. Konu bahsi olan birlik Hindistan'da eğitim alıyorlarken cepheye yönlendirilmişlerdir ve Hindistan askeri gücü ile takviye edilmiş durumdadır. İngiliz askerleri kırsal kesimde çarpışma ve yaşamaya göre eğitilmişlerdir. Hint birlikleri iki kesimdir, Hint askerlerden Pencaplı grup deve eti yer ama at eti yiyemezken, diğer Hindistan'lı birlik ise at eti yerken deve eti yiyemezdi. Bu özel birlik 624 subay 16745 er ve erbaş 5872 adet hayvan , 384 araçtan oluşmaktadır. Özel birliğin komutanlığına 22 Nisan 1915 tarihi itibarıyla General Charles Townshend atanmıştır. İngiltere Kraliyet donanması böylece tarihinin ilk petrol savaşına hazır hale gelmiştir.³⁶

³⁵ Mustafa Çolak , *A.g.e* , s. 43 – 45.

³⁶ Tarık Saygı , *İngiliz Generali Townshend ve Türkler,Türk Dostu Komutan* , Parola Yayınları , 1.Basım , İstanbul , Ocak 2016, s. 40.

1.1 General Charles Vere Ferrers Townshend Kimdir :

General Townshend 21 Şubat 1861 tarihinde İngiltere Thames nehri kenarında bulunan Souhtwark'ta dünyaya gelmiştir. Babası dönemin diplomatı ve İngiliz Kraliyet ordusu Generali Charles Thornton Townshend'tir. General Townshend ailesinden askeri kökenli olduğu için disiplinli kontrollü bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Doğduğu yıl içinde önemli olan olay ise Kraliçe II. Elizabeth'in ardından Dünya üzerinde en çok süre (64 yıl) hükümdarlık yapan Kraliçe Victoria'nın tahtta olduğu döneme denk gelmiş olmasıdır. Bu dönemin Victoria devri olarak bilinmesi ve İngiltere'de köklü devrimlere değişikliklere adım atmış bir kraliçe olmasından gelmektedir. O yılın daha önemli olan gelişmesi ise Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında siyasi , askeri ilişkilerin başlaması ve Kırım Savaşı ile hareketliliğin hız kazanmış olduğu gerçeğidir. Souhtwark'ta bulunan kentin saygın okullarından biri olan Cranleigh Okulu'ndan mezun olmuştur. Daha sonra Sandhurst Kraliyet Askeri Akademisi'nden mezun olmuştur.³⁷ Townshend'in askerlik kariyeri ise 1881 yılında 20 yaşında genç subay olarak İngiltere Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne katılmasıyla başlıyor. Askeriyede her zaman temiz, bakımlı, güzel kokular süren, sakal traşını ihmal etmeyen, giyimiyle örnek olan bir asker olarak bilinirdi. İngilizce aksanı oldukça iyi, kendine saygı gösterilmesinden hoşlanan aynı zamanda saygı gösterilmesine özellikle dikkat eden , davranış ve hareketleri nedeniyle bazı çevrelerce kibirli ,üstün çalışma azmi nedeniyle hırslı olarak tanımlanan biri olmuştur. Askere katılmasından tam üç yıl sonra General Gordon ile Sudan'da Mehdi ilan edilen liderin güçlerine karşı ilk görev yeri olan Khartoum'da (Hartum) General Gordon'a yardıma gelerek şehri 313 gün savunmuştur.³⁸ Hartum kuşatmasında gösterdiği başarılar, iş yapma azmi, disiplinli olmasından dolayı 1886 yılında Hindistan Ordusu'na atanmıştır. O zamandan itibaren askerlik kariyerinde hızlı bir şekilde yükselişi başlamıştır. Hunza'nın askeri valisi olarak Himalayalar'a düzenlenen 1891 Hunza-Nagar Seferi'nin Kaşmir kuvvetlerindeki subay olarak atandı. 1895'te yüzbaşılığa terfi etti ve Umra Khan ve Sher Afzil isyanlarında Sir G. Robertson ile Chitral'e gitmiştir. Burada Garnizon Komutanı olarak görev yapmıştır.

³⁷Tarık Saygı , *A.g.e*, s. 40.

³⁸Albert Hourani , *Arap Halkları Tarihi* , Çev.Yavuz Alogan , İletişim Yay, İstanbul , 13.Basım , Ocak 2020, s. 60.

Bu arada ünlü Chitral savunmasını gerçekleştirir.1896'da Kitchener'in Mısır Ordusu ile Mısır'a dönüp Dongola seferinde yer almıştır. 1898'de Alice Townshend ile evlendi ve kızları olmuştur.Aynı yıl Atbara Savaşı'nda ve Sudan'da Omdurman Savaşı'nda bulunmuştur. 1900 yılında Kraliyet Tüfekli Piyadeleri'ne (Londra Alayı) katılıp Güney Afrika'ya gitmiştir. 1901 yılında ilk kitabı olan Mareşal Charles Townshend Askeri Hayatım adını verdiği kitabını yayınlamıştır.1905 yılında Fransız askerliğinin coşkulu bir hayranı olarak Fransa'da askeri ataşelik görevi üstlenmiştir. Askeri ataşelik görevi esnasında Napolyon'un savaştığı bütün savaş alanlarını gezmiş ve Napolyon'un savaş taktiklerine , düşüncelerine hayran kalıp yakından takip etmiştir .1906 yılında Kral'ın Shropshire Hafif Piyadeleri 'ni kontrole tayin edildi. 1907'de Hindistan'da görevi gereği daha çok bölge ve askeri kontrol etmesi için albaylığa terfi ettirilmiştir. 1908'de ise Tümgeneral rütbesiyle Hindistan'da bulunan Orange River Kolonisi'ne komuta etmiştir. İki yıl sonra korgenerallik rütbesine yükselmiştir. Townshend kısa bir zaman İngiltere'de bölge komutanlığı yapmıştır.1913 yılında tekrar Hindistan'a geri dönerek Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman Khyber'de konuşlanmış bulunan II. Rawal Pindi Tümeni'ne komuta etmiştir. General Townshend'a Mezopotamya (Bugünkü Irak) VI. Hint Tümeni'nin komutası verilmiştir. General 29 Nisan 1916'da 13300 askeri ile birlikte Türk kuvvetlerine teslim olmuştur. Esaretini geçirmek üzere İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Askerleri ise Anadolu'daki esir kamplarına gönderilmişlerdir. General Townshend Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerine kadar yaklaşık iki buçuk sene İstanbul yakınlarında önce Heybeliada'da sonra Büyükada'da serbestlik içinde oldukça rahat bir şekilde kalmıştır.³⁹ Esareti sırasında savaş sırasındaki notlarını kullanarak Strateji ve Büyük Birliklerin Tabyası adlı iki kitap yazmıştır. Bu sırada Türkleri daha yakından tanıma ve takdir etme fırsatı elde etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu müttefikleri Almanya ve Bulgaristan'ın teslim olmasıyla Türkler için en iyi ateşkes şartları sağlayacak bir arabuluculuk yapması için serbest bırakılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan ayrılma belgesi olan 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasında İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasında aracılık yapmıştır. General Townshend savaş sona erip esareti bitince İngiltere'ye döndükten sonra Kut Kahramanı denilerek büyük saygı görmüştür.

³⁹ Tarık Saygı , *A.g.e* , s. 40 – 43.

Birinci Dünya Savaşı'nda Mezopotamya'daki hizmetleri için devlet nişanıyla ödüllendirilip bir daha askeri göreve getirilmemiştir. 37 yıl askerlik görevi yapmıştır. Bu süre zarfında dokuz tane büyük harekate katılmıştır. 1920'de askerlikten ayrılmış ve aynı yıl dördüncü kitabı olan Irak Seferi ve Esaret'i yayınlamıştır. 1920 yılında Wrekin Bölgesi'nde Alan Palmer'ın ölmesiyle aynı bölgede milletvekilliğine aday olarak seçmenlerinin verdiği destekle Mayıs'ta Wrekin bölgesi için bağımsız milletvekili seçilmiştir. 1922 yılına kadar iki yıl İngiltere Parlamentosu Avam Kamarası'nda milletvekilliği görevini sürdürmüştür. Milletvekilliği görevi esnasında 1922 yılında Anadolu'dan Konya şehrine gelmiş ve Mustafa Kemal Atatürk ile tanışmıştır. General seçimlerde tekrar aday olmamıştır ve İngiltere Hükümeti Townshend'in hizmetine bir daha gerek duyulmadığını açıklamıştır. Hayatının son yıllarında Avam Kamarası'nda görev yaptığında İngiliz dış politikası ve Kurtuluş Savaşı'nda Türkler lehindeki görüşleri nedeniyle İngiltere Hükümeti ile arası iyi olmamıştır. Türkiye gezisinden dönüşte geri kalan zamanını İngiltere'de Raynham'da bulunan ailesine ait evde sakinlik içinde geçirmiştir. Askerlik haricinde tiyatro yazarlığı, bestekarlık, sporculuk yapmış ve askeri tarih incelemelerinde bulunmuştur. 18 Mayıs 1924'te Paris'te kısa bir hastalık sürecinden sonra 63 yaşında ölmüştür.⁴⁰ General'in ölümü sonrası 1924 yılında eşi General Townshend'in eşi Alice Townshend Mustafa Kemal Atatürk'ün davetlisi olarak, İstanbul'a gelmiş ve özellikle General'in esaret hayatını yaşadığı evi görmek istemiş, Büyükkada'yı gezmiştir.

1.2 BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI IRAK CEPHESİ

1.2.1 Kurna ve Şuaybe Muharebeleri

15 Ekim 1914'te bir İngiliz Hint tümeni 4500 İngiliz ve 16.000 Hint kuvvetle Bahreyn Adalarına çıkartma yapmıştır. İngilizler, 22 Kasım'da herhangi bir direnişle karşılaşmadan Basra'ya girmişlerdir. Bölgede ise Türk birliği bulunmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, o bölgedeki Arap halkının yardım ettiği taktirde, Libya, Trablusgarp'ta olduğu gibi birliği askerin yanı sıra Arap kabilelerdeki savaşçılarla karıştırarak yerel güçlerden destek almanın daha faydalı olacağı düşüncesindedir. 5 Kasım 1914'te Osmanlı İmparatorluğu I.Dünya Savaşı'na girişinin ardından güçsüz Osmanlı Birlikleri'nin savunduğu Basra Körfezi'nde

⁴⁰ Tarık Saygı , *A.g.e*, s. 43 - 44

bulunan Fav kasabasına üç ya da dört bin kadar askeri birlik göndermiştir. Göndermesinin nedeni olarak Irak cephesinin tali bir cephe olduğunun düşünülmesidir.⁴¹ Gn.Townshend’a göre : Irak cephesi tamamıyla ulaşım araçlarında yapılan hataların hepsini başlı başına kendi içinde bulundurmaktadır.⁴² Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştiği (Kurna) bölgesi bu fikir doğrultusunda kritik bölgelerdendir. Kurna haricinde diğer bir noktada Nasiriye bölgesidir. Konu bahsi edilen bölgelere yerleştirilecek bu birliklere birkaç ay yetebilecek erzak, mühimmat,teçhizat verildiği takdirde hareketin bu bölümünde başarılı olunabilirdi. General Barrett, 17. Tugayı Kurna’da ordugâha yerleştirmiştir. Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşa kumandasında Araplardan oluşan bir başka kuvvet ise Havize yoluyla Amare ’den Ahvaz’a (Karun nehri üzerinde) sevk edildiğini öğrenen General Barret Arap kabile kuvvetlerini karşılamak üzere bir Hint müfrezesini Karun nehrine yollamıştır. Ancak rahatsızlanan General Barret, 1915 senesi Nisan ayı başında hastalığını ileri sürerek istifa edip Basra’dan Hindistan’a dönerek yerini yani Irak VI. Tümen Kumandanlığını General Townshend’a bırakmıştır.⁴³ Kurna’daki en büyük sıkıntı Türk birlikleri açısından tam olarak organize olamamak, mühimmat teçhizat eksikliğidir ve bu yüzden de Kurna’nın İngilizlere geçmesi ile karşılaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ordusu bölgede bulunan Arap kabileler ve halk üzerinde teşkilatçılık özelliği olacak, halktan ve Araplardan haber alabilecek, bölgede istihbaratı sağlam kurabilecek, mühimmat teçhizat eksikliği gibi sorunlarını halledebilecek bir subayı Trablusgarp’ta aynı görevi yapan Teşkilat-ı Mahsusa’nın lideri Dâhiliye Vekâletinde Aşiret ve Muhacir görevinde olan Kurmay Binbaşı Süleyman Askerî Bey’i görevlendirir. Süleyman Askerî Bey, 11 Nisan 1915’te Bercisiye ve Şuaybe’de bulunan İngiliz mevzilerin üzerine yıldırım harekatı yaparak İngilizleri yıpratmak ister. Süleyman Bey emrindeki Osmancık Taburu ve tabur haricindeki Arap birlikler ile mücadeleye hazırlanmaktadır. General Townshend’a göre : Süleyman Bey savaş esnasında taburundan çok Arap birliklerine ve halktan topladığı mücahitlere güvenmektedir ve onları hep bir arada tutmaya çalışmıştır. Türk ordusunun yarısı Araplardan oluşmasaydı, İngiltere için bu çarpışmalar daha zor bir hal alacaktı. Araplar takım halinde savaşmaya alışık değillerdi. 20 Ocak günü seher yeli (sabaha karşı) Rota çarpışmalarını yakından takip eden Süleyman

⁴¹Figen Atabey , “ Öncesi ve Sonrası ile Osmanlı’nın Kut’ül-Amare Zaferi ”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , c. 10 , Sayı 53 , s. 1.

⁴² Charles . Townshend , *Esir İngiliz General’in Kaleminden Kut’ül-Amare Zaferi Irak Seferi ve Esaret*, Tercüme. Tarih-i Asker-i Osmani Encümeni , Sadeleştirme . Recep Ahıskalı , Yeditepe Yayınevi , 1.Basım, 2016 , s. 54 - 58.

⁴³ Charles Townshend , *A.g.e* , 64 – 65.

Bey iki ayağından yaralanır , yaralı olmasına rağmen askerlerine geri çekilmenin Bağdat'ın düşmesi demek olduğunu hatırlatarak sedye üzerinde görevine devam etmiştir. Süleyman Bey yaralı halde Nasiriye bölgesine doğru geri çekilmiştir.Yaralı ve kayıpları olan İngiliz birlikleri geri çekilmeyi düşünüyorlardı. Ancak Türkler geri çekilmeye başladığında bu fikirlerinden vazgeçmişlerdir.İngiltere'nin ve Türklerin savaştan zararları çoktu daha fazla olmasını istememektedirler.⁴⁴ Süleyman Askeri Bey bu yenilgi ve geri çekilme onurunu kırdığı için Bercisiye koruluğunda çalılıklar arasında kendi silahıyla intihar etmiştir. İngiliz birlikler Kurna Savaşı'nı kazanmalarının nedeni olarak taktiklerinin iyi olması değil, Türklerin mevzilerinin ve kendilerinin güçlü olmasına rağmen, Türk komutanının cesaretli davranmayışı ve yenilgiye hazırlıklı olması her türlü yenilgiyi kabul ederek savaş alanına gelmesinden kaynaklandığına inanmaktadır. General Townshend'a göre : “ Ben Türk Komutanın yerinde olsaydım İngilizler'e kanlı bir yenilgi yaşattırdım. Bu onlar için oldukça onur kırıcı olurdu ” demektedir.⁴⁵ Savaşta başarılarının ardından İngiliz askerlerin ağzında bir tekerleme duyulmaya başlamıştır .

“ Cennet dedikleri Bu Kurna , Cehennemi Nere Ola ki ? ”⁴⁶

Türk komuta biriminde Süleyman Askerî Bey'in intiharı üzerine Irak ve çevresinin kumandanlığına Kolordu Kumandanlığı yetkisiyle Edirne'deki 2. Kolordunun 4. Fırkası kumandanı Albay Nurettin Bey (Sakallı Nurettin) tayin olmuştur.Bu atamanın ardından bu esnada İngiliz kuvvetler Kut'ül-Amare istikametine yürüyüşe geçmişlerdir. 10 Mayıs 1915'te Irak Sefer Kuvvetleri komutanı Sir John Nixon tarafından General Townshend'a verilen talimatta Türk kuvvetlerinin Pear Drop Bend ile Kurna arasındaki mevzilerinden çıkarılıp toplarının ele geçirilmesi ve Türklerin önemli toprağı ve askeri bir merkezi derecesinde olan Kut'ül-Amare'nin fethine kadar hareketin devam ettirilmesi emri verilmiştir. Amare'de garnizon kıtasıyla cephanelikler, depolar bulunduğundan dolayı bölgenin hakimiyeti esnasında zorluklar çıkabilirdi. Gn. Townshend Dicle Nehri kenarındaki bu şehrin adeta bir suyla çevrili savunma kalesi olduğunu düşünmektedir. Amare'ye sahip oldukları takdirde sular yükseldiğinde şehir onlara korunaklı bir kale olacaktır. General Townshend bölgede bulunan nehrin taşması durumunda yapılacak hareketin cephe taarruzuna dönebileceğinden çekinmektedir. Gn. Townshend Türklerle

⁴⁴ Tarık Saygı , *A.g.e* , s. 51 – 53.

⁴⁵ Charles Townshend , *A.g.e* , s. 70 – 71.

⁴⁶ Norman Stone, *A.g.e* , s. 42.

sümgü sümgüye gelmeyi ve Türklerin karşısında savaşırken hareketsiz kalmayı istememektedir. Türklerin savaşta ne kadar etkili olduklarını çok iyi bilmekte ve böyle bir durumda yok edileceğinin farkındadır.⁴⁷ 3 Haziran 1915 öğleden sonra Kut'ül-Amare'nin işgalinden sonra Nurettin Paşa Dicle Nehri boyunca geri çekilen askere ulaşan yardım kuvvetleriyle 38. Tümeni yeniden kurarak, Bağdat'ı korumayı düşünmektedir. General Townshend Nasiriye'yi aldıktan sonra yeni bir sorun ile karşılaşmıştır. Asker Basra'dan gittikçe uzaklaşmıştır.⁴⁸ İklim şartlarının kötüleşmesi ile Kut'ül-Amare alındıktan tahmini on gün sonra erlerin hastalığı başlamıştır. Hasta er sayısı bir anda 1.100 , 1.200 civarını bulmuştur. Askerde oluşan bu hastalık ishal ve kusma gibi belirtiler gösterdiğinde General Townshend'ta belirtilerinden kendisinin sıtma hastalığına yakalandığını anlamaya başlamıştır. Yapılan kontrolleri sonrası tedavisi için İngiliz doktorlar onun Bombay'a gönderilmesini orada St. George hastanesinde 1 hafta kalarak tedavisini tamamlamasını istemişlerdir. Townshend hastalığı sonrası Dicle'de Nurettin Paşa'nın birliklerini yenerek onları bulundukları bölgeden sökmekle görevlendirilmiştir. Kut'ül-Amare'de İngiliz kuvvetler için verilen erzak 105, Hint askerler için 129 güne denk gelecek şekilde ayarlanmış vaziyettedir. Büyük Tümeden gelen emir devlet tarafından verilen erzak haricinde, yerel halktan erzak alınması yönünde toplantıdan karar çıkmıştır. Bu erzak tedarikinin ne kadar doğru bir emir olduğu Kut kuşatması esnasında belli olmuştur. İngiliz birlikler Türklere karşı bu sayede direnebilmiştir. General Townshend'a Bağdat'a girmek orayı almak görevi verilmiştir. Bağdat İngiliz hükümetinin gözünde İstanbul'u almakla eş değer durumdadır. Gn.Townshend'ın planı ise karşısına çıkacak olan Türk birliklerinin azlığından yararlanarak Bağdat'a girmektir.⁴⁹ Eylül ayı başında İngiliz kuvvetler içinde aşırı sıcaklarda yapılan hareket nedeniyle İngiliz askerlerin içinde yorgunluk, bitkinlik, baş göstermiş durumdadır, bu nedenle bazı önlemler alınmıştır. General Townshend Türklerin geri manevrası esnasında üzerlerine gidip, Türklere büyük kayıp verdirirdim ama yemek tenceresi yüzünden yapamadım diyerek buna neden olarak erzak eksikliği ve iyi beslenmemekten oluşan güçsüzlüğü sebep göstermiştir. Yaşanan bu olay Fransız Napolyon'un “ birlikler midesi üzerinde yürürler” tespitin en güzel örneğidir ve Napolyon hayranı olan Gn.

⁴⁷ Charles Townshend , *A.g.e* , s. 82- 84.

⁴⁸Serdar Sakin , “ Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915) ” *Akademik Bakış Dergisi* , c. 4 , s. 7.

⁴⁹Tarık Saygı , *A.g.e*, s. 61 -62.

Townshend'in aklına bu sözü getirerek Napolyon'a hak vermiştir.⁵⁰ İngilizleri durdurmak, oldukları yerde onları tutabilmek, hareketsiz bıraktıktan sonra imha etme görevi için Erzurum'da 51. ve 52. Tümen komutanı Albay Halil Paşa (Kut) düşünülmüştür. Harbiye'den gelen emir ile Erzurum bölgesinden hareket eden Halil Paşa'nın kontrolündeki 51. ve 52. Tümenler Bitlis ve Siirt üzerinden ilerlemeye başlamışlardır. Bu ilerleme esnasında Halil Paşa'yı düşündüren olay, Erzurum bölgesinden ayrılan birliğin yerine yenisi gelene kadar olası saldırı durumunda Erzurum ve çevresinin Rus kuvvetlerin eline geçmesi ile Rus kuvvetlerin Irak yolu üzerinden geçip Türk birliklerini arkadan sıkıştırma ihtimalinin yüksek olmasıdır. Yolculuk esnasında Halil Paşa'nın ağrıların çok olması üzerine yapılan kontrollerde Apandisit iltihaplanması yaşandığı öğrenilmiştir. Doktorlar kesin istirahat ve dinlenme verip ameliyat önermişlerdir. Halil Paşa'nın ameliyatı nehir kenarında yapılamazdı ayrıca o tarihlerde apandisit ameliyatlarında kullanılan iltihap giderici penisilin bulunmamaktaydı. Halil Paşa hastalığı nedeniyle ata binemeyeceği için Çay'ın üstünden kelek denen bota benzer su aracıyla geçilecekti. Halil Paşa : “ su kenarında olmamız ve kelek bulmamız bizim için çok iyi bir şanstı ” demektedir. Halil Paşa apandisit patlaması ile zehirlenebilir ve ölebilirdi. Bu nedenle çabuk davranıldı ve Çay üstünden botlarla ağrısı olduğu halde uzanarak geçmesi sağlandı. Birliğin keleklerle dereyi geçmeye çalışması asker içinde eğlenceli duruma gelmiştir. Böylece askerler harp psikolojisinden uzaklaşmışlardır.⁵¹ 51. ve 52. Piyade Tümeni Selman-ı Pak Muharebesinden bir gün önce bölgeye gelmeyi başarmışlardır.⁵²

1.2.2 Selman-ı Pak (Ctesiphon) Muharebesi

Selman-ı Pak bölgesi, Aziziye'nin alınması Bağdat'ın düşmesi demektir. Bağdat ile Aziziye arası 80 km civarında olduğu için Bağdat'ın düşmesine günler hatta saatler kalmıştır. Selman-ı Pak bölgesi Osmanlı İmparatorluğu'nun son kalesidir. General Townshend'in kitabında bahsettiği bilgilere göre : Ekim ayının sonunda takviye kuvvetler VI. Tümene teslim olmuşlardır. Yeni birlik içinde askerler General'in şimdiye kadar gördüğü en kötü birlik durumundadır. İngiliz kuvvetlerini takviye eden Hint Taburu sıkıntılı bir birliktir. Hint birlik askerleri Selman-ı Pak üzerine yürümek istememektedirler. General

⁵⁰ Charles Townshend , *A.g.e* , s. 200 – 202.

⁵¹ Erhan Çiftçi , *Kut'ül –Amare Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları* , Timaş Yayınları , İstanbul, 3. Basım, Şubat 2018, s. 140 -141.

⁵² Figen Atabey , *A.g.m* , s. 3.

Townshend'a göre : Hz. Peygamber'imizin en yakın arkadaşı ve müslümanlığı kabul eden ilk İran'lı sahebe olan Selman-ı Farisi'nin kabrine karşı saldırganlıkla yürümek istemediklerini General'e birebir söylemişlerdir.⁵³ General Townshend birliği acil bir şekilde değiştirme kararı alarak ana karargahtan asker istemiştir. Selman- ı Pak hareketinin adını Ctesiphon olarak değiştirmiştir. Amaç Hint askerlerini kazanmak savaşa onlarla devam edebilmektir. Aziziye bölgesinde çıkan bulaşıcı hastalık nedeniyle çoğu askerde belirtiler görülmeye başlamıştır. Tespit edilen vakalara göre 40 İngiliz asker hastalanırken, bir o kadarı karantinaya alınmıştır. 1915 Kasım ayında İngiliz kuvvetler harekete geçtiler, başlarında General Townshend bulunmaktadır. Townshend'ın hareket planı Türk kuvvetlerin yanına veya arkasına doğru hareket edebilmek için birlikleri sol veya sağ kanatlara doğru kaydırarak güç dengesini hareket ettirebilmektir. İngiliz onurunu kurtaracağından emindir. Gn. Townshend askerlerine yaptığı yüreklendirme konuşmasında “ Türklerin tarafının doğunun karanlık yüzü olduğunu medeniyetin kendi taraflarından yükseleceğini ve Türklerin barbarlığının son bulmasını istediğini söylemiştir.” Townshend'a göre, tarihte bildiği en zor savaş Selman-ı Pak Savaşı olmuştur.⁵⁴ Selman-ı Pak savaşında İngilizler'e ait olan 1 Tümen asker, 4 Türk Tümenine karşı çarpışmıştır. Halil Paşa'ya göre : boğaz boğaza süngü süngüye çok kanlı çarpışmalar yaşanmıştır.Üç gün süren muharebeler sonunda Osmanlı birlikleri 52 şehit verirken 72 subay ve 3.033 asker yaralanmıştır. Gn.Townshend komutasındaki İngiliz birlikler ise 682 ölü , 3674 yaralı ve 237 kayıp vermiştir. Bu İngilizler için ordusunun üçte birinin kaybı demektir.⁵⁵ Halil Paşa Arap kavimlerden istihbarat almaktadır. İstihbaratlarda : Townshend harekate başlamadan evvel Kut'ül-Amare'ye geri çekiliş planları yaptığını ancak gerekli iaselerinin ve mühimmatının bitmek üzere olduğu yer almaktadır.⁵⁶ Gn. Townshend, Balkan Savaşlarında Türk birliklerini hatırlayarak o dönem orada Türk kuvvetlerinin düzensiz savaşması İngilizlerin gözünde Türklerin yenilebileceği gibi bir izlenim bıraktığını, Selman-ı Pak muharebesinde İngilizlerin çok öz güvenli tedbirsiz hareket ettiğini böylece hezimetin geldiğini

⁵³ Selman – ı Farisi Hazreti Peygamber'imizin Berberi ve en yakınındaki sahabesidir. Bu nedenle de berberlerin berberi olarak bilinir. İlim ve irfan konusunda gelişme göstermiştir. Özellikle Rumca, İbranice çok iyi bilir ve kullanırdı. Çoğu sureyi de o dillere çevirdiği için Hz. Peygamber'imizin övgüsünü almıştır. Romalıların kutsal kitaplarını okuyup Peygamber'imize tercüme etmiştir. Kabrinin bulunduğu yer günümüzde Kahramanmaraş ili Pazarcık ilçesi Selman –ı Pak köyünde bulunur. Bkz : İbrahim Hatipoğlu, “Selman-ı Farisi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , TDV Yayınları, İstanbul , 2009

⁵⁴ Charles Townshend , *A.g.e* , s. 239 – 280.

⁵⁵ *ATASE Arşivi , Klasör No : 551 , Dosya 2140 , Fihrist : 102 – 1 ; Figen Atabey , A.g.m , s. 4.*

⁵⁶ Erhan Çiftçi , *A.g.e* , s.150 – 151.

söylemektedir. General Townshend mühimmatların kendilerine gelmesi için geri çekilmiştir. Gn.Townshend'in bu geri çekilme fikri, İngiliz birliklerin içinde ters karşılanmış geri çekilme değil kaçma olarak algılanmaya başlamıştır. Gn. Townshend : Bu durum için süngü emri veren bir düşmanın üzerine cephanesiz gitmek ölüme karşı yürümek ve yenilgiyi kabul etmek demektir, demiştir.⁵⁷ Selman-ı Pak zaferinden sonra, Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir emir gelir ve tüm ordular tek çatı altında toplanarak, büyük bir ordu halinde bölgeyi tek elden yönetecektir, gelecek olan komutan VI.Osmanlı İmparatorluğu Ordusu Komutanı ünvanı ile görev yapacaktır. İngilizlere darbe vurulmalıdır. VI.Osmanlı İmparatorluğu Ordusu Komutanı olarak Goltz Paşa atanmıştır. Goltz Paşa Harbiye'den gelen emir üzerine 16 Kasım 1915 tarihinde İstanbul'dan ayrılarak, 6 Aralık tarihinde Irak cephesine katılmıştır.⁵⁸ Goltz Paşa bölgeye gelirken Tifus hastalığına yakalanmıştır. Bölgeye gitme emri geldiğinde cepheye gelmesinin gizli amacının olduğunu Halil Paşa anılarında : Irak cephesi zaferinde bulunmak ve Tifus hastalığının ilerlemesi durumunda ölmeden son cephesinde bir zafer yaşamak istemesindendir, demiştir. Bölgede böylesine büyük ve yüzde yüz Türklerden oluşan bir birlikde yabancı bir komutanın başa getirilmesi hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.Bunun üzerine Irak bölgesinde komuta kademesinde bir değişiklik yapılarak Nurettin Bey'in görevlerinin Halil Paşa'ya devri sağlanmıştır.⁵⁹Goltz Paşa 72 yaşında Irak'ta kuşatma esnasında çadırında Tifüsten ölmüştür. Cephedeki zor şartlar nedeniyle İngiliz kuvvetler içinde su sıkıntısı baş göstermiştir ⁶⁰ Townshend'in aktardığına göre, 23 Kasım 1915 günü askerlerini ilk iş olarak su bulmaya yönlendirmiştir. Bu hareketi askerlerinin aç ve susuz dinlenmeden Türklerin üzerine taarruza geçmelerine sebep olmuştur. Büyük Britanya geri çekilme hazırlığını yapmaya başlamıştır. Ancak bu geri çekilme fikri General Townshend'ı rahatsız etmeye başlamıştır. İngiliz kuvvetler geri çekilirken elden çıkmaya eğilimli (kontrolden çıkarak çarçabuk dağılma) olmalarından dolayı tedirginlik yaşamaktadır. General Townshend'ın sağ ve soldan saldıracak güçlü birliği yoktur, erzak , mühimmat ve asker takviyesi yapılması

⁵⁷ Charles Townshend , *A.g.e* , s. 294 – 297.

⁵⁸ İlker Başbuğ , *A.g.e* , s.65.

⁵⁹ Erhan Çiftçi, *A.g.e* , s. 155.

⁶⁰ Goltz Paşa Irak cephesinden önce bulunduğu cephede tifüs salgınına yakalandığında Türk doktorlardan Dr. Tevfik Sağlam ve arkadaşları tarafından üretilen tifüs aşısına inaktif aşı olduğu için güvenmemiş ve aşığı olmamıştır. Aşı başka bir ateşli tifüs hastasından alınıyordu. O dönem doktorlar aşılarda deneme amaçlı önce kendilerine yapmıştır. Goltz paşa bölgede hastalığı iyice ağırlaşmasına rağmen hastanede ölmek yerine cepheye ölmeyi istemiştir. Yanında hem yaveri hem doktoru ile Irak cephesine gelmiştir . Ayrıca bölgede inaktif tifüs aşısını olan ve kurtulan diğer komutanda Kazım Karabekir Paşa'dır. *Bkz : Tanju Ertunç , A.g.e , s.106.*

şarttır.⁶¹ İngilizler'in Kurna muharebesindeki başarısını Türk birliklerin yanında Arap takviye birlikler olmasına bağlayarak Kut kuşatmasında sadece Türkler ile savaşacaklarını ve bu savaşın daha zor geçeceğinden emindir. Her iki taraf da şehit ve yaralı olarak çok kayıp vermiştir.⁶²

1.2.3 Halil Paşa'nın Kut'ül-Amare Zaferi

Halil Paşa komutasında Türk birliğinin düşmanı takip etme taktiğiyle köşeye sıkışan ve Aziziye bölgesinde tutunamayan Townshend ve birliği Dicle nehrine erzak ve mühimmatlarını atarak Kut'ül-Amare şehrine çekilmek zorunda kalmıştır. General Townshend'in Kut'a çekilirken ilk amacı orada fazla kalmadan seri hareketlerle yer değiştirmek, tekrar taarruza geçebilmek için güç toplamak , Türklerin savaşı siper savunma savaşına dönüştürmesini engellemektir. General Townshend İngiliz Birliklere Basra'da bulunan ana kuvvetlerden yardım gelene kadar beklenmesi talimatını vermiştir. Halil Paşa ise onun düşüncesini önceden tahmin ettiği için ilk iş olarak Kut'a gelen bütün ikmal yollarını kapattırmıştır. Basra'dan gelen erzak mühimmat ve asker yardımı yapılmasının önüne geçmiştir. Basra'dan gelen kuvvetler kara hareketlerinin hepsinde siper ve arazi çatışmasında tecrübeli olan Türk birliği ile karşılaşmıştır.⁶³ Kara yolunda Türk askeri önlem alınca karadan yardım göndermek imkansız hale gelmiş ve kara hareketi Türk askerinin üstün gayretiyle durdurulmuştur. Yardımların şehire ulaşmaması üzerine General Townshend yeni emir vererek Kut şehrindeki sivil halka yetecek erzak depolarının tam listesini ve şehirde el konulacak erzakların listesini istemiştir. Şehrin önemli Arap sakinlerinin en tanınmışlarından 20 tanesi rehin olarak alınıp Kut halkı canlı kalkan olarak kullanılıp, pazarlık yapılacaktır. Halkın içinden itfaiye ve polis gücü oluşturarak onlardan yararlanılacaktır. Eğer boşta görevsiz kalan araç ve kişiler olarsa buğday öğütülmesi için değirmene yönlendirilecektir. Türkler her gün bombardıman ile düşmanı yıpratmaya başlamıştır.⁶⁴ Gn. Townshend'in emrindeki çoğu asker hasta ve bitkindir özellikle Hint askerleri hasta gibi davranmakta isteksiz hareketlerde bulunmaktadır. Gece devriyeleri esnasında tel örgülerin arasından veya altından kağıt parçalarına yazılmış notlar bulunmaya

⁶¹Charles Townshend , *A.g.e* , s. 300 – 302.

⁶²Charles. Townshend , *A.g.e* , s. 161.

⁶³Erhan Çiftçi, *A.g.e* , s. 155.

⁶⁴Charles Townshend , *A.g.e* , s 364 – 384.

başlanmıştır. Notlarda Hint askerlerine yönelik Hintçe “Vande Mataram” (Ana vatana boyun eğmek,Öze dönmek) yazılıdır. Bu yazıların üzerine Hint askerleri tek tek yaralanmaya başlamışlardır. Silah tutan sağ ellerinin tetik parmaklarını yaralayarak kendilerini askere elverişsiz hale getirmeye başlamışlardır.Gn.Townshend birliğe yeni bir emir vererek parmaklarının ve sağ ellerinin kalın bir bez sarılarak korunmalarını istemiştir. Gn.Townshend Kut şehri içinde erzağın azalması ile yeni bir emir daha vererek şehirdeki inek ve atların kesilmesini böylece kırmızı et ve protein ihtiyacının sağlanmasını istemiştir. Hint erler arasında inancı gereği bunları yiyemeyecek erler vardır, zamanla Hint askerler yemek yiyemedikçe hastalanmaya başlamışlardır.Beslenememekten Hint erlerin arasında İskorpit hastalığı baş göstermektedir. Townshend ana komuta merkezine ulaşarak durumu anlatmıştır ve Hint askerler için fetva çıkartılmasını istemiştir. Cuma hutbesinde at ve inek eti yenebileceğini ve günah sayılmayacağını savaş halinde caiz sayılacağına dair açıklamalar yapılmasını istemiştir.⁶⁵ Halil Paşa’nın ikmal yollarını kapattırması ile karadan yardım gelmemesi üzerine havadan uçaklarla bölgeye erzak ve mühimmat atılmaya başlanmıştır. Türk kuvvetleri yardım uçaklarını vurmuştur. Hava şartları nedeniyle erzak ve mühimmatlar Türk tarafına düşmüştür. Dünya Savaşı’ndaki bu hava hareketi bu amaç için yapılan ilk hava hareketi olarak kabul edilmiştir. İngilizlerin jounar dediği Türklerin ise kendi gelen dedikleri 2 aylık erzak ve mühimmat taşıyan gemi Halil Paşa’nın emriyle durdurulup güvenli bir bölgeye taşınmıştır. 21 Ocak tarihine kadar Kut şehrinde sıkışan İngiliz birlikler yarma hareketi yaparak Felahiye Boğazı’nda Türk siperlerini aşmak istemiştir.Bu çarpışmada İngilizler ve Türkler kanlı çatışmaya girmişlerdir ve İngilizler ağır kayıplar vermişlerdir.⁶⁶ Bu hamle ile General Townshend teslim olma kararını 29 Nisan 1916 tarihinde Halil Paşa’ya kendi el yazısı ile bildirmiştir.Townshend İngiliz kuvvetlerinin esir alınmamasını ve Basra yönüne doğru serbest bırakılmasını istemiştir.İstekleri yerine getirilirse Londra’dan onaylı 1 milyon sterlini Halil Paşa’ya elden teslim edebileceğinden ve elindeki 40 bin top gücünü sağlam şekilde teslim edebileceğinden bahsetmiştir. İlk görüşme başarısız olunca Gn.Townshend’in konuşmalarıyla ikna kabiliyetine güvendiği başka bir İngiliz subayını Halil Paşa ile görüşmek için yönlendirilmiştir. Bu görüşme Halil Paşa’nın çadırında olmuştur. Halil Paşa’ya görüşmeye gelen subay Arap coğrafyasında Arap Lawrence olarak bilinen İngiliz Lawrence’dır. Halil Paşa’ya Townshend’in para teklifini

⁶⁵ Charles Townshend, *A.g.e* , s. 550 – 559.

⁶⁶ Erhan Çiftçi , *A.g.e* , s. 154.

2 milyon sterline çıkarttığını söylemiştir ve bu teklifi kabul edilmemiştir. İngilizlere, onların teslim edecekleri sağlam silahlara ihtiyaç olmadığı defalarca belirtilmiştir. Daha sonra Kut şehrinden patlama sesleri ve siyah dumanlar çıkmaya başlamıştır. General Townshend'in elindeki bütün mühimmatı teklif ettiği sağlam topları, mekanizması çalışan tüfekleri ve Türklerin eline geçmesini istemediği evrakları, özellikle Birleşik Krallık Bayrağı'nı (İngiltere , İskoçya , İrlanda) kendi elleriyle bir bidonun içinde yakmaya başladığı bilgileri gelmektedir.⁶⁷ Halil Paşa şehire girip General Townshend'in yanına geçtiğinde General'in masa üstüne beylik tabancasını ve kılıcını koyduğunu görünce “ Bu kılıç ve tabanca sizin onur ve gururunuz yıllarca şanla şerefle bu eşyaları taşıdınız şimdi takınız ” diyerek General'i onurlandırmıştır. Townshend'a onun Türkiye'de esir değil değerli bir misafir olacağını belirtmiştir. Kut savunmasını, Plevne müdafaasına benzeten Halil Paşa , “Osman Paşa Rus Çar'ının yanında nasıl değer gördüyse bizim İmparatorluğu'muzda başkentimiz İstanbul'umuzda öyle değer göreceksiniz bu konuda rahat olun”⁶⁸ demiştir. General'in içini rahatlatmaya çabalamış ve o özgünlüğünü gidermeye çalışmıştır. Townshend esir edilen İngiliz askerleri için de Halil Paşa'dan söz alarak askerlerinin yorgun olduğunu yürüyecek dermanlarının olmadığını yürütülürlerken eziyet edilmemesini istemiştir. Askerlerinin rahat olmaları için denize yakın, havası açık, Anadolu'da bir yere gönderileceğini öğrendiğinde ise rahatlamıştır.Kut'ül-Amare zaferinin kazanılmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bağdat'ta bir esir kampı oluşturulmuştur.Kampın kontrolü ise Hilal-i Ahmer Cemiyetine verilmiştir. Hilal-i Ahmer, kampta bulunan İngiliz esirlerin aileleriyle haberleşmesi yanında beslenme, barınma, tıbbi yardım konularınıda üstlenmiştir.⁶⁹

1.3 General Townshend'in İstanbul Yolculuğu

Gn.Townshend İstanbul yolculuğu esnasında Bağdat ilk durağı olmuştur. Townshend Irak cephesi savaşlarında almak için uğraştığı Bağdat'a Osmanlı İmparatorluğu kuvvetlerinin esiri olarak giryordu. Bağdat'tan, İstanbul Haydarpaşa'ya naklini beklediği esnada trenin arka vagonlarından birine Irak'ta Tifüs hastalığından ölen Goltz Paşa'nın cenazesi İstanbul'a gelmesi için aktarılmaktadır. Generalin yanında korunmasından sorumlu olan Kaymakam İshak Bey, Albay Paar, General Muray bulunmaktadır. Kafile Bağdat'tan

⁶⁷Charles Townshend, *A.g.e*, s. 572.

⁶⁸ Erhan Çiftçi , *A.g.e* , s. 158 - 163.

⁶⁹ Seçil Karal Akgün , Murat Uluğtekin , *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a* , Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, c. 2, s. 130.

ayrılmadan yanlarına General'in Portekiz'li aşçısı, Hint hizmetçisi eklenmiştir. Bağdat'tan hareketlerinin ardından ilk önce Antep İslâhiye'de mola verilmiştir. Yolculuğun 22. gününde 3 Haziran'da sabaha karşı 05.30'da İstanbul Haydarpaşa'ya ulaşılmıştır. General Townshend, İstanbul'un Adalarına gitmek üzere istimbotunu beklerken Haydarpaşa Garı'nın bekleme salonunda hazır bulunan Birinci Ordu Komutanı Esat Paşa (Bülkat) ve Ordu komutanın kurmayları ve Dahiliye nezareti görevlilerinin kendisini güler yüzle ve ayrı bir ihtimamla karşılayarak kendisine özel kahve ikram edilmesi ve esir olarak geldiği şehirde adeta denetlemeye gelmiş komutan gibi hissettirilmesi ile şaşkına döndüğünü anılarında özellikle belirtmektedir. Haydarpaşa'daki karşılama töreninden sonra İstanbul'da ünlü bir lokantada kendisine öğle yemeği verilmiştir.⁷⁰ Gn. Townshend'in yemekten sonra deniz yoluyla Ada yolculuğuna başlamadan evvel İstanbul'da üstü açık araba ile gezmesi sağlanmıştır. Araba ile gezinti esnasında İngiliz Daily Mail gazetesi muhabiri arabanın resmini çekmiştir. 1 Temmuz 1916 yılında Daily Mail gazetesinin haberinde Kut'ül-Amare kahramanı Townshend İstanbul'da ile başlayan haberde “ Kut'ül-Amare'de böylesine cesur bir direniş sergileyen General Townshend İstanbul'da fotoğraflandı ” denilmektedir.⁷¹ 1 Temmuz 1916 yılında Daily Mail gazetesinde arabada Townshend'in yanında oturan kişilerden biri için İstanbul (Konstantinapol)1.Ordu Komutanı olarak haber yapılmıştır. General Townshend'in yanındaki kişi Osmanlı Dahiliye Nezaretince yakın koruması ve aynı zamanda tüm ihtiyaçlarından sorumlu olarak kendisinin emrine atanan bahriye subayı Tevfik Birmen Bey'dir. Dahiliye Nezaretinin (İçişleri Bakanlığı) emri gereği Esat Paşa ve Yüzbaşı Tevfik Bey'in General Townshend'in yanına verilmesinin amacı, iki subayın iyi derecede yabancı dil bilmesi ve yurtdışında eğitim almalarının etkisi olmuştur. Rauf Orbay siyasi hatıralarında: Tevfik Bey'in bu özelliklerinden dolayı seçildiğini özellikle bahsetmektedir.⁷² Gn.Townshend İstanbul turu esnasında İstanbul'un görünümüne hayran kalmıştır. İskeleden bota transfer edilmiştir. O dönemler deniz ulaşımı gelişmediği için yolculuk 3 ya da 4 saat sürmüştür. Botun istikameti 10 deniz mili (14.82) kilometre uzaklıkta olan Heybeliada'dır.

⁷⁰ Tarık Saygı, *A.g.e* , s. 170 – 171.

⁷¹ Gülsüm Polat , “Esir Komutanı Townshend'in İstanbul'a Getirilişi ve İngiliz Savaş Basınına Müdahale ”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, c. 9, sayı. 2 (2015) , s. 6.

⁷² Rauf Orbay , *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım* , Emre Yayınları , İstanbul , 1993 , c. 1, s : 58.

1.3.1 General Townshend 'ın Heybeliada Günleri

Dahiliye Nezareti yetkilileri eşliğinde General Townshend Heybeliada'ya getirilmiştir. Heybeliada Sanatoryumu yanında bir dönem Bahriye mızıka binası olarak kullanılan köşke yerleştirilmiştir. Bu köşk I. Dünya Savaşı döneminde yaralanan askerlerin getirildiği nekathane binası olarak kullanılmıştı. General Townshend Adaların ve Heybeliada'nın ormanlık haline ve köşklerin güzelliğine hayran kalmıştır. Bu hayranlığını gizleyemez, Ada'da bulunan Heybeliada Deniz Lisesi'nin varlığına şaşırır ve şaşırma nedenini kendisi hatıratında şöyle anlatmaktadır : “ Rumlar ve Türkler gibi etnik kökeni farklı olan insanların dostluk içinde yaşaması , ibadet saatlerinde kilise çanlarının ezan seslerine karışması, bu dostane, sakin, sessiz Ada yaşantısının yanında aynı zamanda Ada merkezinde savaşı, mücadeleyi hatırlatan Deniz Askeri Lisesi'nin var olmasına şaşırmıştım.” demektedir. Gn. Townshend'in köşteki tüm masraflarını Osmanlı İmparatorluğu karşılama kararı almıştır. İngiltere'den gelecek olan mektupları ise Amerikan Elçiliği vasıtası ile düzenli bir şekilde kendisine teslim edilmesi görevi Harbiye Nazırlığı'na verilmiştir.⁷³ Townshend tarafından gönderilecek olan mektuplarda yine Amerika Elçiliği'nin vasıtası ile gönderilmesi sağlanacaktır. Bu Köşk'te General'in kullanımına bırakılan ve gerekli bakımları ve masrafları Osmanlı İmparatorluğu tarafından karşılanan bir piyano bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu General'in rahat olması için o dönemin şartlarına göre mümkün olan her şeyi planlamıştır. Köşk'ün ilk konuğu 5 Haziran 1916 tarihinde Enver Paşa olmuştur. Buradaki konuşmalarında Enver Paşa, General Townshend'in kendisini Türkiye'de bir esir değil bir misafir olarak görmesini , onun rahat edebilmesi için her şeyin yapıldığını ve yapılacağını sözünü vermiştir. Padişah'ın, General Townshend'a saygı gösterilmesini ve onun şerefine karşılama töreni yapılmasını istediğini belirtmiştir. İstanbul'da tamamıyla özgür olduğunu, istediği yere gidebileceğini kaçmayı düşünmemesini istemiştir.⁷⁴ Townshend kaçmayı daha sonraları planlamaya başlamış ve bu planlarından da kimseye bahsetmemiştir. Türkiye'deki konaklamasında bu planları tek bilen kişi yanından ayrılmayan Yüzbaşı Morland olmuştur.⁷⁵ Enver Paşa ile görüşmesi esnasında Gn. Townshend'in esaret hayatı boyunca zorluk çıkarmayacağına ve kaçma girişimlerinde

⁷³ Charles Townshend , *A.g.e* , s. 628 - 638.

⁷⁴ Tarık Saygı , *A.g.e* , s. 172.

⁷⁵ Charles Townshend , *Mezopotamya Seferim , Kurna , Kut'ül - Amare, Selman-ı Pak Muharebelerim* , Çev.Gürol Koca , Türkiye İş Bankası Yayınları , İstanbul , 2012 , s. 364 – 374.

bulunmayacağına dair askerlik namusu ve şerefi üzerine yemin ederek söz verdiğini Rauf Orbay siyasi hatıralarında anlatmaktadır. Townshend kendi yazdığı kitabında böyle bir söz vermediğini bu sayede imzalaması gereken bir belgeyi imzalamaktan kurtulduğundan özellikle bahsetmektedir. Bu samimi sohbetlerinden dolayı Enver Paşa'nın emri ile Gn Townshend'a Heybeliada Deniz Lisesi envanterine kayıtlı gezi teknesi tahsis edilmiştir . Bu tahsis emrine önde gelen bazı Alman yetkililer karşı çıksa da bu emirden asla dönülmemiştir.⁷⁶ General Townshend İstanbul'a eşi Alice ve kızı Andrey'in getirilmesi için Harbiye Nazırlığı'na girişimde bulunmuştur.Önce Alice Townshend 14 Haziran 1916 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup yazarak Türkiye'de eşinin yanında olmak istediğini belirten başvuruda bulunmuştur. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Alice Townshend'a 19 Haziran 1916 günü yazdığı cevap mektubunda İstanbul'a mutlaka gitmek istiyorsa yanına bir yardımcı alması gerektiğini ve Rusya,Romanya,Bulgaristan koridorunu kullanmasının daha iyi olacağını belirtmiştir. Ayrıca bu hattı kullanacaksa sadece Bulgaristan Hükümeti'nden izin almak gerekeceğini, bunun içinde Türk ve Bulgar Hükümet'lerine geçiş izni başvurusu yapılacağı bildirilmiştir.⁷⁷İngiltere Hükümeti ise Amerikan Elçiliği vasıtasıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan General Townshend'ın eşinin ve kızının yanına gelmeleri hakkında izin verip verilmeyeceğinin bir mektupla kendilerine bildirilmesini istemiştir.Osmanlı İmparatorluğu Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı) durumu Başkumandanlık Vekâlet'ine bildirmiştir. Başkumandan Vekili Enver Paşa'da General Townshend'ın eşi Alice Townshend ve kızı Andrey'in hatta bir de Fransız hizmetçilerinin Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan hattından geçerek İstanbul'a getirilmelerine izin vermiştir. Bunun uygun görüldüğünü Amerikan Elçiliği'ne bildirmiştir.⁷⁸ Osmanlı İmparatorluğu, Amerikan Elçiliği'nin Almanya ve Avusturya hükümetleri nezdinde girişimlerde bulunmasının daha uygun olacağı görüşünde hem fikir olmuştur. General Townshend'ın eşinin bu girişimi Avusturya Hükümeti'nin Avusturya topraklarından geçmesine izin vermemesi nedeniyle başarılı olamamıştır. General Townshend'ın kızı ve hizmetçisi İstanbul'a gelebilmiştir. Bu konuda Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkumandanlık Vekaleti Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda sadece çocuğunun İstanbul'a geldiğini ve gerekenin yapılmasının talimatını vermiştir. General Townshend'ın eşi İstanbul'da bulunan eşine bir mektup göndererek Londra'daki durumu anlatmış mektupta evdeki düşmanlarını

⁷⁶ Rauf Orbay , *A.g.e* , s .58 - 61.

⁷⁷ Charles Townshend, , *Irak Seferi ve Esaret* , s. 364 – 374.

⁷⁸ Tarık Saygı , *A.g.e*, s : 180.

tanınmasını , onlardan General Townshend için en ufak bir jest bile yapılmadığını onun iyi arkadaşlarının ona sahip çıktıklarını belirterek General Townshend'in kendisine dikkat etmesini istemiştir. General Townshend'a eski arkadaşı olan ve kendisine nazik, kibar davranan dönemin İngiliz Büyükelçisi Philip Hamson her zaman kendisini elçilikte ağırlamak istediğini defalarca söylemiştir. Townshend İstanbul merkezine indiğinde ara sıra elçiliğe öğle yemeklerini yemek için gider ve yemek sonrası yabancı basını sürekli olarak takip edebilme olanağı yakalayabilmiştir. Özellikle İngiltere'de Daily Mail , Daily Express gazetelerini buradan takip edebilmiş ve İngiliz basının kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenmiş , hatta bazı gazetelerde yazılmış olan Kut'ül - Amare kuşatmasını ve yenilgi haberleri için yapılan sansürlemelere böylece şahit olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu hükümeti tarafından rütbesi düşürülerek esareti boyunca İstanbul'da geçimini sağlayabilmesi için maaş bağlanması kararı verilmiş ve maaş olarak kendisine aylık 95 lira verilmesi uygun görülmüştür.⁷⁹ General Townshend ise aylık harcamalarının 125 lirayı aşabileceğini hatta eşi ve kızı İstanbul'a geldiği zamanlar aylık harcamasının yükselerek 180 lirayı bulacağını bu nedenle de zorlanabileceğini Osmanlı İmparatorluğu Başkumandanlığı'na bildirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Başkumandanlığı kendilerinin bu parayı ödemeyeceğini söyleyerek General Townshend'ın istediği aylık 180 liranın geri kalan kısmının İngiltere Hükümeti tarafından Amerikan Elçiliği kanalıyla verilmesini talep etmiştir. O dönem İngiltere , Osmanlı İmparatorluğu ile savaşta olduğundan birbirleri arasındaki İstanbul'u ilgilendiren resmi işlerini Amerikan Elçiliği üzerinden aracılık yaparak sürdürmektedir.⁸⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini güzel şekilde ağırlamasının yanında Townshend savaşı kaybetmesi, kendisinin esir olması, onun yaptığı hatalardan dolayı askerlerinin ölmesi ve esir edilişi yüzünden bunalımlı günler geçirmeye başlamıştır. Psikolojisinin gittikçe zorlanmaya başladığını kendisi hatıratında şöyle anlatmaktadır : “ Bu psikolojik buhran esnasında halüsinasyonlar görmeye başlamıştım, sürekli çılgılık ve bomba sesleri duyuyordum.” General psikolojik zorlanmasını askeri ve stratejilerle ilgili makale yazmanın yanında kitap hazırlığına girmekle atlatmaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu yetkililerinin Köşke kütüphane yaptırdığı ve içine kitap koyduğu ve onun yanında getirdiği

⁷⁹ Hollanda Elçiliği'nden gelen bilgi talebine karşılık General Townshend'ın esareti boyunca 95 lira aldığı ve zam almadığı, Osmanlı İmparatorluğu Hariciye Nezareti tarafından Hollanda Elçiliği'ne mektupla bildirilmiştir. Bkz. *BOA, HR.SYS, Dosya No: 2236, Gömlek No:5, 25.4.1918* ; Tarık Saygı , *A.g.e* , s. 174.

⁸⁰ General Townshend esaretinin başlarında aylık harcamalarının 140 poundu bulduğunu , savaşın sonlarına doğru ise aylık harcamasının 200 pounda yükseldiğini bildirmiştir. Ayrıca esaretinin son birkaç ayında İngiliz Hükümeti General Townshend'ın maaşına yalnızca 10 pound zam yapmıştır.

kitaplarla zengin kaynağı olduğu için bu sayede günde sekiz ya da dokuz saat bir şeylerle oyalanarak bu buhranı atlatmaya çalışmıştır. Esaret arkadaşı ve silah arkadaşı olan Yüzbaşı Morland ile Napolyon Bonapart'tan konuşarak Morland'a Napolyon sevgisini aşılamağa başlamıştır. Yüzbaşı Morland ile sık sık kendilerini Enver Paşa ve diğer komutanların yerine koyarak savaş stratejisi yapmak adına gerçek savaş üzerine sohbet ederek saha üzerinde satranç oynamışlardır. Gn.Townshend ve Yüzbaşı Morland satranç oyunu sayesinde savaşçı özelliklerini kaybetmemişlerdir. Gn. Townshend Heybeliada'da 3.7.1916 tarihinde Tanin Gazetesi muhabiri ile bir mülakat yapmıştır. Mülakatta Türklerin kendisine kibar davrandıklarını anlatmış ve Kut'ta çarpıştığı Halil Paşa'ya ve Türklere övgülerde bulunmuştur.⁸¹ Bu makaleyi Osmanlı İmparatorluğu Stockholm Elçiliğine göndererek özellikle İskandinavya basınında yayınlanmasını sağlamıştır. İsveç Basını da yayınladıkları haberi, Fransızca tercümesi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu Hariciye Nezareti'ne gönderir. Fakat mülakat İstanbul'da ilgi görmez.⁸² General Townshend'in bir arkadaşına Heybeliada'dan yazdığı mektubunda İngiltere'de Daily Mail gazetesinde yayınlanmasını sağlamıştır. General Townshend mektubunda Adadaki esareti ile ilgili İstanbul'da kendisine esir gibi değil bir misafir gibi davranıldığını ,burada sakin ve sessiz bir ortam olduğunu söylediğini yazmıştır. Generalin Heybeliada'da geçirdiği günler sabahın ilk saatlerinde Heybeliada'nın Büyükdaya bakan sığ bölgesinde kayalık alandan Townshend, Yüzbaşı Morland, Koruması Türk Bahriye Subayı Tevfik Birmen bey ile kayalık üzerinden atlayarak denize girerler bu aktivite General Townshend'ı rahatlatır ve stresten uzaklaştırır. Townshend'in deyimiyle bu hamam sefaları sayesinde, Tevfik Bey ile yakın arkadaşlık kurmuş ve savaşı konuşma sohbet etme fırsatı bulmuşlardır. Tevfik Bey'e olan sevgisini ve güvenini daha sonra imzalanan Mondros Mütarekesi'nde Türk delegasyonunda bulunmasını sağlamış ve Townshend Tevfik Bey'e vefa borcunu böylece ödemiştir.⁸³ Köşk Eylül ayı geldiğinde Güney ve Güneybatıdan esen Kible - Lodos rüzgarlarına açık konumdadır.Bundan dolayı Ada'nın o bölgesi soğumaya başlamıştır. Köşk'te ısınma sorunu yaşanması üzerine Townshend'in taşınma fikri Osmanlı İmparatorluğu tarafından gündeme getirilmiştir. Girişimler ile dönemin İngiltere Büyükelçisi ile irtibata geçilmiş, ilk

⁸¹ *Tanin Gazetesi* , 03 .07.1916

⁸² Charles Townshend , *Irak Seferi ve Esaret* , s : 630.

⁸³ Sığ bölgeden kastı , o dönemde ve günümüzde vapurların ve teknelerin yanaşmadığı ve balık türlerinden özellikle yırtıcı olanların yüzemediği bölge günümüzde Alman sahili Alman koyu olarak bilinen yerdir. Bkz. Charles Townshend , *Esir İngiliz Generalin Kaleminden Kut'ül-Amare Zaferi Irak Seferi Ve Esaret*, Yeditepe Yayınevi, Çev. Tarih-i Asker-i Osmani Encümeni , 1.Baskı , İstanbul , Nisan 2007, s : 633.

önce Beyoğlu'nda bulunan İngiliz Elçilik binasında kalması gündeme gelmiş ancak Elçilik bu fikre sıcak bakmamıştır. Dünyaca bilinen bir esirin nöbetçi askerleri eşliğinde burada durmasının elçiliğin ve İngiltere'nin itibarını zedeleyeceği düşünüldükçe dönemin Konsolosu olan Bay Hamson'un Büyükkada'daki Adanın en ihtişamlı yazlık köşkü tahsis edilmiştir.⁸⁴ Bu fikir İngiliz Hükümetince kabul edilmiştir.

1.3.2 General Townshend'in Büyükkada Günleri

Townshend'in yeni ikametgâhı General'in deyiimiyle İngiliz köy evlerine benzemektedir. Ada'da bulunan falez kayalıklarının üstüne yapılmış bir köşk durumundadır. Bu kayalıklara Hamsonlar'dan dolayı Hamson kayalıkları denilmektedir. Evin ön tarafı Ada içine bakmakta, arka tarafında da denize inen bahçe yolu bulunurken, bahçesinde çeşit çeşit meyve ağaçları ve kırmızı beyaz güller bulunmaktadır. Köşk yüksek duvarlarla korunuyor , bahçe yolu sonunda ise denize bağlanan evin iskelesi bulunmaktadır. Köşk'ün ön tarafına ise ilave güvenlik önlemleri adına bir adet polis noktası konulmuştur. Heybeliada'daki evin düzenine göre değişiklik yoktur her zamanki gibi Türk subayı Tevfik Bey yanında olacak ve kapıda bahçede nöbetçi sayısı aynı sayıda kalacaktır. Köşk'ün mutfak ve diğer ihtiyaçları Köşk'te görevli olan hizmetçisi ile yapılacak bir ya da iki asker eşliğinde malzemeler İstanbul'dan motorla getirilecektir.⁸⁵ Townshend Hamson tarafından Anadolu Yat Kulübü'ne onur üyesi olarak kayıt ettirilmiştir. Townshend Heybeliada'da olduğu gibi Büyükkada'da da 8 ya da 9 saat çalışmaya başlamış ve böylece ruhsal bunalımını atlatmak istemiştir. “ Strateji ve Büyük Birliklerin Tabyası ” isimli kitabını yazmayı burada sürdürmüştür. Gn.Townshend Büyükkada'da 14 Kasım 1916'da Dicle Cephesi'ndeki İngiliz Karargahı'ndan kendisine gelen bir telgraf almıştır. Bu telgrafın varlığı Köşk içinde heyecan yaratmıştır.⁸⁶ Kut-ül Amare'nin düşmesinden sonra Sir George Armstrong tarafından Büyükkada'ya 20 Mayıs 1916 tarihinde gönderilmiştir. Gönderilen telgrafta : Sir Armstrong İngiltere Hükümeti'nin General Townshend ve askerlerinin cesurca savunmalarını İngiliz Parlamentosu'na aktardığını,General'in ünvanı ve geleceğinin güven altında olduğu yazılmıştır. General Townshend bu telgraf için hatıralarına “ Bu telgrafi

⁸⁴ Ali Fuat Cebesoy , *Siyasi Hatıralar: Büyük Zafer'den Lozan'a* , Temel Yayınları, İstanbul, Haziran 2002, c.1-2 , s.43. ; Günümüzde Hamson Villası Adalılarca Rıza Derviş Villası olarak bilinmektedir.

⁸⁵ Tarık Saygı , *A.g.e* , s. 176 – 178.

⁸⁶ Charles Townshend , *Irak Seferi ve Esaret* , s. 633.

birkaç ay önce almış olsaydım, fikren ne kadar endişelerimden kurtulacaktım.” diye not düşmüştür.⁸⁷ General Townshend’a Büyükkada’da kaldığı süre içinde İngiliz Elçiliği tarafından günlük ya da 2 günlük gazeteler gönderilmiştir. Kendisine 2 Mart 1917 Cuma günü Kut’ül- Amare ve 14 Mart Çarşamba günü Bağdat’ın İngilizler tarafından alındığı haberleri iletilmiştir. Amerika’nın İstanbul Elçisi kendi hesabından 23 Ağustos 1916 tarihinde General Townshend’a 100 poundluk bir ödeme daha yapmıştır. General Townshend koruma görevlisi Yüzbaşı Morland ile her gün iki defa Büyükkada’nın çevresinde gezerek Ada’yı tanımaya çalışırken sağlık yürüyüşü yapmışlardır. Ada’yı gezdikleri zaman Ada halkının yoğun ilgisi ile karşılaşmış ve yürümekte zorlanmışlardır. İngiliz Daily News Gazetesinin muhabiri iş amacıyla Kudüs ve Beyt-ül Aym’a gitmiştir. Oradan dönüşünde İstanbul’a uğrayıp iki ay kalmış ve bu süre zarfında Büyükkada’ya uğramıştır. İngiliz gazeteci halk ile sohbet ederken “General Townshend’a buralarda mevkisine göre davranılıyor.” denilmiştir. Bu diyalogu gazeteci İngiltere’ye gönderir ardından yazı Daily Mail gazetesinde “Türklerin General Townshend’a Nezaketi” başlığı ile yayınlanmıştır. General Townshend merkeze inerek ara sıra çek bozdurmak için Beyoğlu’na uğramıştır. Gerekli para ihtiyacı olduğunda bunu karşılayabilmek için elinde bulunan İngiliz çeklerini Hollanda Elçiliği’ne veya Beyoğlu’nda bir İngiliz işadamına para karşılığında bozdurmuştur. General Hükümete yakın bazı insanların , patates , şeker , tütün, yağ, koyun gibi malzemelerin satışı ile karaborsayı hareketlendirerek oldukça zenginleşmeye başladığını bu sayede gözlemleme fırsatı bulmuştur.⁸⁸ Gn. Townshend İstanbul’da esaret hayatında rahat davranışları ile bilinirdi ve şehir içinde gezmesi serbestti. Rusların varlığı ile İstanbul Beyoğlu’nda açılan gece kulüplerine korumasıyla uğramaya başlamıştır. Garden Bar’da sahne alan Olga Çekova ile bir şekilde tanışmıştır. Özellikle esir bir kişinin yakınında halktan böyle birinin bulunması polisleri tedirgin etmeye başlamıştır. İstanbul Emniyeti’nden, Harbiye Nazırlığı’na giden acil kodlu telgraflardan birinde, Olga Çekova’nın General Townshend için İstanbul’da güvenlik sıkıntısı yaratacağı ve uygun olmayacağı belirtilmiştir.⁸⁹ Dahiliye Nazırı Talat Bey’de durumu Harbiye Nazırı Başkumandan Vekili Enver Paşa’nın dikkatine sunmuştur. Townshend’ın koruma ve takip önlemleri arttırılmıştır.⁹⁰ Gn. Townshend’ın takip edilmesi ve de koruma sayısının

⁸⁷ Charles Townshend, *A.g.e*, s. 264.

⁸⁸ Tarık Saygı, *A.g.e*, s. 178 – 181.

⁸⁹ BOA, DH.EUM.5.Şb., Dosya No:26, Gömlek No:17, 10.7.1916 ; Tarık Saygı, *A.g.e*, s. 181 - 182.

⁹⁰ BOA, DH.EUM.5.Şb., Dosya No:26, Gömlek No:17, 10.7.1916 ; Tarık Saygı, *A.g.e*, s. 181 -182.

arttırılması nedeniyle Büyükkada'da polislerin takibi ile bunalımlı günler geçirmeye başlamıştır. Büyükkada'da bulunan sivil polisler General Townshend'in çıktığı Ada yürüyüşlerinde onu gizlice takip etmekte ve gün gün Dahiliye Nezareti'ne rapor vermişlerdir. Gn. Townshend hatıratında : “ Enver Paşa'nın söylediği İstanbul'da serbestçe dolaşabileceği sözünün saçma olduğunu artık burada iyice bunaldığını nedeninin ise sıkı polis takibi olduğunu ” söylemektedir. Townshend korumasını yanına almadan hareket edemez olduğundan şöyle bahsetmektedir. “ O kadar rahatsızım ki bu durumdan sürekli benimle öğle ve akşam yemeklerini yiyor bir an beni bırakmıyor bıktım” Ada'da köşke giden değişik yollar bulmuş ve kaçmak için fikirler üretmeye başlamıştır. İngiliz ve Osmanlı İmparatorluğu arasında esir değiş tokuşu yapılırken özgür olacağına dair umudunu yavaş yavaş kaybetmesi üzerine 3 defa firar girişiminde bulunmuş ve bu girişimlerin başarısızlıkla sonuçlandığına hatıratında değinmiştir. Ancak bu planının nasıl olduğu kimlerden yardım aldığını söylememektedir. Townshend'in kaçma planlarından bir tanesi şu şekildedir. Esaret arkadaşı ve koruması Yüzbaşı Morland ile tabanca ve cephanelerini yeterince bol miktarda hazırladıklarını Marmara Denizi'nin güneyinde bulunan Bandırma civarına çıkabilmek için Midilli Adası yakınlarında sandal ayarladıklarını ve bu sandalla Bandırma'ya geçince eşkiyalarla buluşacaklarını , eşkiyalar sayesinde de katır ve atlar ile kaçışlarına devam edeceklerinden bahsetmektedir. Bu hazırlıkların uzun sürdüğü sırada çok zaman kaybettikleri için bu kaçıştan vazgeçmişlerdir. Townshend yardım aldığı kişilerin öğrenilmesini özellikle istememiştir. Bu çeşitli yolları bulması Olga Çekova ile Ada ve çevresini gezdikleri dönemde ikisini takip eden polisleri atlatmak için çabalarken keşif ettiği yerlerdir. Olga Çekova vasıtası ile kaçışta yardım edecek kişilerle irtibata geçmiştir.⁹¹ Gn. Townshend, Büyükkada'da Köşk'ün balkonundan ⁹² Eylül 1917'de Üsküdar tarafında Haydarpaşa İstasyonu'nda büyük bir patlama ve ardından yangın meydana gelmiş olduğunu, patlama sonrası çıkan yangında Haydarpaşa Garı'nın kötü derecede tahrip olduğunu , yangının dumanlarının şehri dil şeklinde kapladığını görmüştür. Dönemin gazetelerine göre ; yangının nedeni olarak Şimendifer istasyonunda, bomba yüklü bir gemiden vinç ile Trene bombanın transferi esnasında malzemeyi kaldıran vincin kırılması sonucu patlama

⁹¹ Charles Townshend , *Irak Seferi ve Esaret* , s. 632 - 640.

⁹² Patlama olayı için General Townshend yanlış tarih belirtmektedir. Çünkü gazetelerde çıkan haberlerde patlama ve yangının 6 Eylül olduğu belirtiliyor. Yalnız Townshend hatıralarında bu olayı 24 Eylül olarak belirtmektedir.

olmuştur.⁹³ Yükleme esnasında Gar'da Halep'teki askeri birliklere gitmek üzere petrol ve cephane dolu trenlerin olduğundan bahsetmektedir. Dönemin gazetelerine göre ayrıca şiddetli patlamalar yaşanmış bu patlama sesleri sadece Haydarpaşa ve Kadıköy'de değil İstanbul'un hemen hemen her bölgesinden duyulmuş halk arasında paniğe sebep olmuştur. Patlama esnasında Marmara Denizi'nde Kadıköy seferini yapan gemilerdeki yolcular arasında büyük bir korku yaşanmıştır. Patlama esnasında karşı kıyıya geçenlerin bulunduğu vapurda seyahat edenlerden hamile olan kadınlar patlama seslerinden korkarak erken doğum yapma riski yaşamışlardır.⁹⁴ Vapurdaki bebekler, çocuklar korkup ağlamışlardır. Patlamalar esnasında Kadıköy çarşı merkezine şarapnel parçaları yağmıştır. Patlama seslerinden dolayı paniğe kapılan ve kapalı alanlarda bulunan vatandaşlar koşarak kaçmaya çalışmıştır. Halkın bir çoğu çıkan izdiham nedeniyle ezilmiştir. Dönemin diğer çıkan gazetelerine bakıldığında: Patlama o kadar güçlüydü ki sesin haricinde bölge halkından yükselen bir alev topu görenler bile olmuştur. General Townshend Büyükkada'da ikameti içerisinde, hasta olan ve esarete bulunan İngiliz askerlere yardım etmek için çalışmalarda bulunmuştur. Beyoğlu'nda bulunan Japon Hastanesi'nde tedavi görmüş olan Yüzbaşı Charles Coventry'nin Büyükkada'da Köşk'te dinlenme dönemini geçirmesini sağlamak istemiş ve yetkili birimlere müracaat etmiştir.⁹⁵ Avrupa Esirler Birliği'nin İstanbul Şubesine 25 Ekim 1917'de Osmanlı İmparatorluğu Hariciye Nezareti'ne başvurmuştur. Hollanda'nın İstanbul Elçiliği, Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gerekli iznin verilmesi için müracaatta bulunmuştur. Başkumandanlık Vekaleti ise Enver Paşa'nın onayıyla General Townshend'in yanında maiyetinden başka bir subayın kalmasının uygun olmayacağını belirterek Yüzbaşı Coventry'nin hastanedeki tedavisinden sonra Bursa Garnizonu'na gönderilmesinin uygun olacağını ve kendisine durumunun sürekli bildirileceğinin cevabı verilmiştir.⁹⁶ 17 Kasım 1917 günü Avrupa Esirler Ajansı'nın Almanya Direktörü olan M.Boisseir ve Dr.Vischer birlikte General Townshend'in kaldığı Büyükkada'ya gelerek kendisine ziyarette bulunmuşlardır. İki ziyaretçi gece Büyükkada'da General Townshend'a misafir olduktan sonra ertesi sabah İstanbul'a dönmüşlerdir. Ayrıca iki ziyaretçi Bursa, Eskişehir, Konya,

⁹³ Charles Townshend , *Irak Seferi ve Esaret* , s.636 ; Tarihçi İlber Ortaylı bu yangın hadisesinde şehit ve yaralıların olduğunu ve yıllardır aydınlatılamayan karanlık bir sabotaj sonucu olduğundan bahsetmektedir. Bkz : 10 Eylül 2017 tarihli Hürriyet Gazetesi köşe yazısı, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/100-yil-once-haydarpasada-buyuk-patlama-40574304> 10.11. 2021.

⁹⁴ *İkdam gazetesi* , 7.9. 1917 , s. 1.

⁹⁵ BOA, HR.SYS, Dosya No:2227, Gömlek No:27, 25.10.1917 ; Tarık Saygı , *A.g.e* , s. 184 - 185.

⁹⁶ BOA, HR.SYS, Dosya No:2227, Gömlek No:27, 7.11.1917 ; Tarık Saygı , *A.g.e* , s .184 – 185.

Yozgat, Kırşehir, Afyon Karahisar , İzmit'te bulunan İngiliz, Hint ve Fransız esirlerini Haydarpaşa ve Harbiye'de askeri hastanede ziyaret etmişlerdir. General Townshend ziyaret amacıyla İstanbul merkeze inerek 11 Ağustos 1917 tarihinde Enver Paşa ile Bahriye Nezareti binasında görüşme yapmışlardır.⁹⁷ Görüşmede ise Enver Paşa General Townshend'a her zaman ki gibi yakınlık göstererek Osmanlı İmparatorluğu kendisini İngiltere'ye göndermek istemesine rağmen yüksek rütbeli bir asker olmasından dolayı Almanların kendisinin bırakılmasının siyasi bir etkisi olacağından dolayı buna karşı geldiğini belirtmiştir. Bir gece iki İngiliz uçağı İstanbul merkezine yakın uçmuştur. İngiliz uçakları İstanbul'u bombalayarak, 26 ölü 10 yaralının olmasına sebep olmuşlardır. Dönem gazeteleri İngiliz tayyarelerinin (uçaklarının) Harbiye Nezareti'ne gece yarısı yaptığı bir hava baskını esnasında ise sekiz kişinin yaralanmış olduğunu Büyükaada açıklarında Anadolu sahilinin küçük bir semti olan Maltepe açıklarına İngiliz uçağının düştüğünden bahsetmektedir. Hücumlar esnasında top atışları çeyrek saat sürmüş ve 50 ölü ve 100'den fazla yaralı olmuştur. Uçaklar bombaların yanında Türkçe bildiriler atmaktadır. Bu yazılarda Bulgaristan ve Almanya'nın teslim olduklarını ve müttefiklerin barış yapmak istediği yazılmıştır. ⁹⁸ Dönem gazetelerinde İngiliz uçaklarının İstanbul üzerinde Harbiye Nezareti'ne yakın ve sık sık uçtuğu ve İngiliz kuvvetler tarafından Townshend'ın deniz uçağı ile kaçırılacağı gibi asılsız haberler yer almaya başlamıştır. İngiliz tayyarelerinin özellikle Mondros uçak gemisinden havalanarak İstanbul'a kesintisiz hava saldırısı yapmaları üzerine Townshend'ta "İstanbul'un değersiz basını bile, bu duruma açık açık dikkat çekmekte" demektedir . Mütareke sonrası İstanbul'da bir çok Osmanlı gazetesi taraf tutarak İngiliz yanlısı haberler yapmaya başlamışlardır.⁹⁹ General Townshend Büyükaada'da ikameti sırasında iki kere Rauf Orbay ile görüşür , ilk görüşmesi Heybeliada Deniz Lisesi'ni teftişe gelen Rauf Orbay ile ısrarcı şekilde görüşme talep etmesi sayesinde olmuştur. Diğer ikinci görüşmesi her iki tarafın isteğiyle olur ve her iki görüşmede özellikle Türk – İngiliz ilişkileri konuşulmuştur.¹⁰⁰ Bu görüşmelerde General Townshend İngilizler ile Türkler'in birbirlerinin düşmanı olmaları dolayısıyla üzüntü duyduğunu aktarmıştır. Rauf Bey ise İngiltere'nin Türkler'e Balkan Savaşı'nda düşmanca bir tutum takındığını

⁹⁷ *The Times*, 18.4.1917 , Tarık Saygı , *A.g.e* , s. 148.

⁹⁸ Charles Townshend, *A.g.e* , s. 637 – 640. ; Tarık Saygı , *A.g.e* , s: 188. ; Yılmaz Çetiner , *Son Padişah Vahdettin* , Milliyet Yayınları, İstanbul ,1993 , s.24.

⁹⁹ *Vakit Gazetesi* , *Zaman Gazetesi* , *Yeniğün Gazetesi* , 13.08. 1918

¹⁰⁰ Rauf Orbay , *A.g.e* , s. 56 -57.

söyleyerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel savaştan önceki yıllarda İngiltere'nin desteğini sağlamak için yaptığı türlü fedakarlıklarına rağmen İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na değer vermediğini anlatmıştır. Gn. Townshend'in koruması Tevfik Birmen Bey'in Rauf Orbay'a Gn. Townshend'dan gelen bir mektup vermiştir. Mektupta : Türkleri lehimize kazanmış olsaydık, bir milyon askeri iktisat etmeye ve savaşı iki senede bitirmeye muvaffak olurduk. İngilizlerin askeri siyasetlerinde yaptıkları inatlarını şiddetle tenkit ediyor ve buna misal olarak merkezi devletlerin kumanda birliği sayesinde arka arkaya muvaffakiyetler sağladıkları halde İngilizler ile Fransızların Garp Cephesini hâlâ yönetemediklerini gösteriyor demektedir. Rauf Bey'in Townshend'in mektubundaki teklifi üzerine direkt kendisinin araya girmesini uygun görmemiş. Bunun üzerine Tevfik Bey'e Townshend'in teklifini Sadrazam İzzet Paşa'ya yapmasının daha uygun olacağı cevabını vermiştir. Sadrazam İzzet Paşa , Townshend ile görüşmeye Müttefik Devletlerce yanlış anlaşılacak diyerek ilk önceleri sıcak bakmamıştır.¹⁰¹

1.3.3 Mütareke için Townshend'in Aracı Olması

İngiltere savaşı bitirmek amacıyla antlaşma yaparak geri çekilme kararı almıştır. 3 Ekim 1918 tarihinde General Townshend'in Büyüka'daki Köşküne sabah saatlerinde bir telgraf gelmiştir ve telgraf ile yemeğe çağıran Londra'dan yakın arkadaşı olan Mısırlı İzzet Paşa'dır. Mısırlı İzzet Paşa kendisini bir konuyu görüşmek üzere davet ettiğini söyleyerek General Townshend'ı Galata Köprüsü üzerinden makam arabası ile aldıracağını beraber Tarabya'ya doğru yola çıkacaklarını söylemektedir. Yolculuk hoş ve güzel geçmiş Townshend İstanbul'a bir kez daha hayran kalmıştır. İzzet Paşa General Townshend'a Bulgarların savaşı bırakacak olmaları dolayısıyla İstanbul'daki Türklerin endişe içinde olduğunu söylemiştir. Bulgarların Türklere saldırıp İstanbul'u işgal edeceklerinden kaygı duyulmakta olduğundan bahsetmektedir. General Townshend anılarında : Çatalca Savunma Hattı'na giden bir tabur askeri Galata Köprüsü üzerinden araba ile geçerken bizzat gördüğünü yazmıştır. Mısırlı İzzet Paşa yemek esnasında kendisine bir teklif sunmuştur. Bu teklif İngiltere ile barış görüşmeleri başlatması için İstanbul'daki hükümet üyelerinin General Townshend'ı İngilizlerin yanına görüşmeye göndermeyi düşündüklerini ve bu fikrin nasıl olduğunu General'e danışmak için çağırdığını söylemiştir. Townshend'ın düşüncesine

¹⁰¹ Rauf Orbay , *A.g.e* , s . 58 – 60.

göre,Türklerin İngilizlere olan duygularından dolayı İngiltere'ye bir kötülük yapmayacaklarına inanmaktadır.Bu yüzden Türklerin İngiltere'nin Hindistan yolu üzerinde yaşayabileceklerini söylemektedir. General Townshend ayrıca o günlerde konuştuğu yüksek makamlarda bulunan Türklere kendileri için tek çıkar yolun İngiltere ile barış yapmasının en iyi yol olduğunu aktarmaktadır. General Townshend masadaki konuşmasında Türklerin yerine konulacak başka bir millet olmadığını ve Türklerin Çanakkale'yi açmalarını, İstanbul'un serbest bir liman olması gerekliliğinden özellikle bahsetmiştir. General Townshend 7 Ekim 1918 tarihinde Enver Paşa, Talat Paşa ve bütün hükümet üyelerinin istifa ettiğini gazetelerden öğrenmiştir.Bunun üzerine İzzet Paşa'ya mektup yazarak görev verilirse arabulucu olarak görev yapacağını iletmıştır.¹⁰² Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti, Townshend'ın koruması Tevfik Bey aracılığı ile kendisine dönüş yaparak Babıali'ye toplantıya çağırmıştır. Townshend İstanbul Babıali'ye davet edilmiştir ve bu davet gizli tutulmuştur. Townshend'ın kendiliğinden gelmiş olduğu hissi verilmek istenmiştir. İstanbul'da bulunan özellikle eski Fransız konsoloslarının tanıdığı Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğü görevinde bulunan Mösyö Savoa, İtilâf Devletleri Başkumandanı olan Lois Franchet D'esperey ile görüşüp Cihan Harbi'nin sonlandırılması için teklif vermek üzere kara yolu ile Selânîk'e gönderilmiştir. Vükela Heyeti (Bakanlar Kurulu) General Townshend'ın İngiltere'ye giderek belli konular çerçevesinde İngiltere Hükümetiyle barış meselesini görüşmesi için önce Amerika'ya yollanmasına sonra özel vapurla Köstence'ye gönderilmesine oy birliği ile karar vermiştir. Toplantıda Müttefik devletler ile barış yapılması için sunulan şartlar belirlenmiştir. İngiltere Hükümetine General Townshend bağlantısıyla teklif edilmesi öngörülen şartlar şunlardır :

- 1- İtilâf Kuvvetleri tarafından işgal olunan topraklarda oturan ahalinin idarî muhtariyetlerini Türkiye kabul edecektir.
- 2- Türkiye'nin siyasî, malî ve iktisadî İstiklâli mahfuz kalacaktır.
- 3 - Şimdiki buhranın önlenmesi için gerektiğinde Türkiye'ye malî yardım yapılacaktır.
- 4- Yukarıdaki esaslar içinde sulh yapılması için İngiltere Hükümetinin dürüstlüğünün ve azamî müzaheretinin temini¹⁰³ sağlanacaktır.

¹⁰² Charles Townshend , *Irak Seferi ve Esaret* , s. 643 -646.

¹⁰³ Rauf Orbay , *A.g.e* , s. 60 – 62.

Bu karar ve düşüncelerini General Townshend'a anlatmak ve kendisini kimsenin haberi olmadan Akdeniz'deki İngiliz Kuvvetlerinin bulunduğu en yakın yere ulaştırabilmek görevini Vukela Heyeti Rauf Orbay'a vermiştir. Büyükada'ya yeni hükümetin Donanma Komutanı Rauf Bey gelmiştir.¹⁰⁴ Rauf Bey dostane bir şekilde General'e veda ederek General'i güzel ağırladıklarını bunun karşılığı olarak canla başla çalışmasının gerektiğini söylemiştir. General Townshend ve beraberindekiler 19 Ekim 1918 Cuma günü sabaha karşı Büyükada'dan hareket ederek İzmir Valisi olan Rahmi Bey ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun tahsis ettiği vapura binerek Bandırma'ya geçmişlerdir. İzmir'de Vali Rahmi Bey General Townshend'ı evinde ağırlamıştır. General Townshend İzmir'den bir deniz römorkörüyle hareket ederek 20 Ekim 1918 akşamı Midilli Limanı'na ulaşarak yolculuğunu tamamlamıştır.¹⁰⁵ Gn. Townshend bir İngiliz torpido gemisine binerek serbest bırakıldığını İngilizlere bildirmiştir. Townshend'ın yanında koruması ve yardımcısı Tevfik Birmen Bey bulunmaktadır.¹⁰⁶ 20 Ekim'de saat:15.00'te Townshend ve yanındaki kafile yolculuktan sonra Mondros'a ulaşmıştır. Oradaki konuşması esnasında İngiltere Genel Kurmay Başkanı'ndan telgraf aldığını ve ikinci emire kadar bölgede kalması istenmiştir. Uzun zaman sonra ülkesinin kendisinin çalışmalarına ihtiyaç duyması General Townshend'ın hoşuna gitmiştir. 27 Ekim günü ikameti esnasında aldığı habere göre : Büyükada'dan gizlice ayrılışı haber olmuş ve gizli kalması düşünülürken duyulmuştur. İzmir limanında güzel ağırlanmasının nedenini bu habere bağlamakta ve Osmanlı Hükümeti'nin bilerek ve isteyerek özellikle bu tür haberleri yaptırdığından şüphelenmeye başlamıştır. 29 Ekim'de Türk yetkililer Çanakkale ve Karadeniz Boğazı'nın açılmasını kararlaştırdılar, gerekçe olarak Gelibolu bölgesinde sağlanan istihkâmın (savunma ve saldırı hatlarının) Babıalı'ya bildirilmesi sonucu Babıalı'nın aldığı önlemler gösterilmiştir.¹⁰⁷ 30 Ekim gecesi Çanakkale'ye yakın olan Yunanistan sınırında Limni Adası'nın Mondros limanında günlerce süren anlaşmazlıklar ve maddeler üzerindeki görüşmeler, Agamemnon isimli zırhlı gemi de uzun ve zorlu görüşmelere şahit olmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getiren İstanbul'u 15 gün sonra işgale götürecek olan Mondros Mütarekesi

¹⁰⁴ Charles Townshend, *A.g.e* , s. 651. ; Boğaz Adası , Günümüzde Çeşme açıklarında Yunanistan ile Türkiye 'yi birbirinden ayıran sınırdır. Boğaz Adası'nın etrafı sığ sulardan oluşmaktadır. Bot ya da tekneler yaklaştıklarında karaya oturmaktadır.Bkz. Anadolu Ajansı 13/7/2018 tarihli köşe yazısı, aa.com.tr/tr/turkiye/bogaz-adasinda-mahsur-kalan-gocmenlerin-tamami-kurtarildi/1202905 , 27/ 11 / 2021

¹⁰⁵ *Yeniğin Gazetesi* , 24.10.1918 ; Charles Townshend, *A.g.e* , s. 650 – 654.

¹⁰⁶ *Zaman Gazetesi* , 24.10.1918

¹⁰⁷ Charles Townshend, *A.g.e* , s. 653 – 658.

imzalanmıştır. Antlaşmanın hemen sonrasında Osmanlı Hükümeti'nden gelen heyetin antlaşmaya sevinmesi ve bu konulara iyi bakması İngilizlerin kandırmak için verdikleri tüm sözlere inandığını göstermiştir. Ali Fuat Cebesoy'a göre : General Townshend'ın üstün çabalamalarıyla ve ikna kabiliyeti sayesinde Mondros'ta Osmanlı İmparatorluğu'nun adının daha lekelenmesinin önüne geçildiğini ve onurunun ancak böyle toparlanabildiğini söylemektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Ali Fuat Cebesoy , *Siyasi Hatıralarım Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete* , Temel Yayınları, 2002, İstanbul , c.1 , s.43.

II. BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİNDE İSTANBUL

2.1 Mütareke Dönemi İstanbul'da Genel Durum

Mondros görüşmeleri esnasında Osmanlı İmparatorluğu yetkilileri ile İngiltere yetkilisi Amiral Calthorpe arasında yaşanan görüşmelerde Amiral Calthorpe'nin “ asla İstanbul'da askeri birlik bulundurmayacağız ” sözünü vermesine rağmen Müttefik Birlikler Mondros Mütarekesi'nin üzerinden 15 gün geçtikten sonra İstanbul'a peyder pey giriş yapmaya başlamışlardır. İngiliz Lord Curzon'a göre : İstanbul uluslararası statü kazanması ve Padişah'ın İstanbul'dan uzaklaştırılması müttefiklerin gündemindedir. Lord Curzon'nın söylemine göre : Padişah'ın İstanbul'da varlığı şu şekilde ayarlanmalıdır. Padişah zaman zaman İstanbul'da olacak ara ara ziyaretlerde bulunacak ve sürekli İstanbul'da olmayacaktır.¹⁰⁹ Çatalca , Çorlu , Istanca hattının batısının tamamı yani Edirne, Tekirdağ bölgesi Yunanistan'a verilmiştir. Yunan Birlikler Edirne, Tekirdağ başta olmak üzere tüm bölgeye yerleşmişlerdir. Böylece herhangi bir tersliğe karşı İngiliz yönetimi batı tarafını sağlama alarak sırtını güvendiği yere dayamak niyetinde olduğunu göstermiştir.İstanbul işgalinde Antlaşmanın 27. – 36 . Maddelerine göre : Ceyhan ,Antep , Urfa , Mardin, Cizre Fransız Mandasına verilirken Musul'dan, Türkiye – İran sınırına kadar olan bölgenin tamamı İngiliz Birliklerine teslim edilecektir.¹¹⁰ Mondros Mütarekesi içinde dayatılan önemli maddelerden biri Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz gücü ile ilgili olmuştur. Mondros mütarekesinin altıncı maddesi şunu getirmiştir : Türk karasularında sadece kolluk ya da benzeri görevi olan küçük birlik sayılabilecek gemilere izin verilecektir.Osmanlı İmparatorluğu'na ait tersanelerin kontrolü Müttefik kuvvetlerde olacak ve Müttefik gemilerin onarılması için buralardan yararlanılacaktır.¹¹¹ Boğazlar savaş gemileri ve

¹⁰⁹ Bilge Criss , *İşgal Altında İstanbul 1918 – 1923* , Çev. Ahmet Kaçmaz , İletişim Yay. 12.Basım , 2020, İstanbul ,s. 8.

¹¹⁰ Ömer Can Talu , *İstanbul'un İşgali Geldikleri Gibi Gittiler İlk 1 Ay* , Şıra Yayınları, İstanbul, 1.Basım, Ekim 2022, s. 80 – 81.

¹¹¹ Seha L. Meray - Osman Olcay , *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri Mondros Bırakışması Sevr Antlaşması İlgili Belgeler* , Türkiye İş Bankası Yayınları , 2.Basım , Şubat 2021, İstanbul , s. 5.

askerden arındırılacaktır. Boğazlar her türlü askeri, ticari gemilere ,uçaklara açık olacaktır. Boğazlara özerklik verilecektir.¹¹² Antlaşma içinde 3 Madde özellikle dikkat çekmektedir.

1. Madde : Osmanlı Ordusunun terhisi gereklidir . Bu madde ile hiç kimse bıçak, çakı, hançer vb. taşıyamaz.Taşıdığıнын tespiti halinde bu kişiler çok ağır şekilde cezalandırılacaktır. Ayrıca bu kurala Padişah'ın Cuma selamlığında güvenliğini sağlayan özel birlikleri de uyacaktır .

2.Madde : Müttefik Birlikler kendilerini tehlikede gördükleri an istedikleri her bölgeyi ve bölgelerde bulunan evleri , işyerlerini işgal edebilecek ve İstanbul'da varlıklarını tehlikeye atan her şeyi yok edebilecek güce sahip olacaktır.

3.Madde : Babıali ve Padişah üzerinden otorite sağlamaya çalışmak veya kendilerine karşı üstlenilecek bir direnişte bulunulursa sert şekilde cezalandırılacaktır.

İstanbul'un işgali hususunda Müttefik Kuvvetler arasında zamanla önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır.¹¹³ 13 Kasım 1918 gününde fiili olarak başlayan işgal 16 Mart 1920 tarihinde resmi olarak kesinleşmiştir. İstanbul'a ilk girişler 8 Kasım 1918'de Galata'ya yanaşan Adrian isimli gemiden İki Fransız subayının İstanbul'a inmesiyle yaşanmıştır.¹¹⁴ İstanbul 'a peyder pey yanaşan gemilerin sayısı 15 Kasım'a kadar 167 adet gemiyi bulmuştur.¹¹⁵ Kara ve denizden İstanbul'a giren askerlerin çoğunluğu daha çok İngiliz birliklerden oluşurken, karadan asker transferi Trakya istikametinden Trenler ile yapılmıştır. ¹¹⁶ 13 Kasım 1918 tarihi ile 19 Şubat 1920 yılları arasında İstanbul'da İtilaf Kuvvetlerinin asker sayısına bakıldığında : İngiliz Birlikler toplam 33.000 er, 28 batarya, 160 makineli tüfek , 39 tayyare (uçak) , 25 tank , 12 zırhlı otomobilden oluşmaktadır.¹¹⁷ İtilaf Devletlerinde 2.616 İngiliz, 540 Fransız , 470 İtalyan askeri yanına Yunan askerleri katılmıştır.¹¹⁸ Alman General Otto Liman Von Sandres Paşa'nın yerine Yıldırım Grup Komutanlığına Çanakkale Savaşı ile yıldızı parlayan genç bir subay olan 37 yaşında ,

¹¹² Ömer Can Talu , *A.g.e*, s. 81.

¹¹³ Fahri Belen , *Türk Kurtuluş Savaşı* , Yeditepe Yayınevi, 2. Baskı , İstanbul, Temmuz 2020 , s.41 – 43

¹¹⁴ Bülent Bakar , “ Esaretten Kurtuluş: İtilaf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi ” , *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)*,sayı 23(2009) , s. 14.

¹¹⁵ Mehmet Temel , *İşgal Yıllarında Sosyal Durum* , Kültür Bakanlığı ve Kültür Eserleri , Ankara , 1998 , s. 3 ; Fahri Belen, *A.g.e* , s.54- 55.

¹¹⁶ Bülent Bakar, *A.g.m* , s. 14.

¹¹⁷ Fatma Afyoncu , *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İşgal Döneminde İstanbul (16 Mart 1920 – 31 Aralık 1922)* , Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi , s. 2.

¹¹⁸ Bülent Bakar , *A.g.m* , s.14.

hırslı , idealist , gözü kara , vatanperver , kıvrak zekalı, cephe insanı, genç yaşında bu göreve getirilmesi tesadüf olarak bakılması mümkün olmayan Mustafa Kemal Paşa getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Hükümeti'ni .İngilizlere bu kadar taviz verilmemesi gerektiğini , bu tavizlerin ileride daha büyük istekler getireceği ve onların çıkarları için isteklerinin hiçbir zaman bitmeyeceği konusunda uyarmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin Musul üzerindeki petrol oyununun farkına varmıştır. İngilizlerin Musul'a ulaşabilmek için İskenderun Limanı'na asker, gıda yardımı bahanesiyle birlikler çıkarabileceğini tahmin etmektedir. Bunu sürekli arkadaşlarına dile getirmiş, onların bu gaflet uykusundan uyanması gerektiğini söylemiştir.¹¹⁹ Mustafa Kemal Paşa Adana 7.Ordu Komutanlığı esnasında “ İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker çıkarma girişiminde bulunulacak olursa İngilizlere ateşle direnilmesini 7. Ordu'nun büyük bir kısmınıda Katma-İslahiye yönünde hareket ettirerek Kilikya Hududu içerisine girmesinin emrini vermiştir. İngiliz Birliklerin İskenderun'a çıkışına engel olmuştur.¹²⁰ Bunun üzerine İngiliz Birlik Komuta kademesi Mustafa Kemal Paşa'nın bölgede kalarak onlara ayak bağı olmasını istememiştir. İngiltere Mondros Mütarekesi'ndeki yaptırım gücüne güvenerek Mustafa Kemal Paşa'nın atama emrini vermiştir. Emrindeki Yıldırım Orduları dağıtılıp Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul merkeze dönmesi istenmiştir. İtilaf Devletlerinin Birliklerine bağlı 55 parçalık donanma Dolmabahçe'yi hedef alarak geçmektedir ve silahlarını Galata Kulesi'ne çevirmiş olarak ilerlemektedir. İtilaf Devletler Komutanı tarafından Galata Kulesi üstünde asılı olan Türk Bayrağı'nın, kırmızı paçavra diyerek indirilmesinin emrini vermiştir.¹²¹ Düşman ordularının Boğaza giriş töreni nedeniyle Boğaz gemi trafiğine kapanmıştır.¹²² O dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun subayı olan ve omuzunda Padişah Vahdettin'in yaveri olduğunu gösterir apoleti ile Yaver Mustafa Kemal Paşa Haydarpaşa'ya inmiştir. Haydarpaşa Garı'nın köşesinde bulunan bir kahvehanede yaveri Cevat Abbas ve Dr. Rasim Ferit Bey ile beraber Kartal İstimbotunu beklemeye başlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat Abbas'ın anılarında : “ Mustafa Kemal'in ağzından hata ettim, İstanbul'a gelmemeliydim. Ne yapıp edip Anadolu'ya dönmenin çaresine mutlaka bakmalı”

¹¹⁹ Fahri Belen , *A.g.e* , s. 46.

¹²⁰ Alev Coşkun , *Samsun'dan Önce 6 ay İşgal, Hüzün, Hazırlık* , Cumhuriyet Kitapları, İstanbul , 2008 , s. 33-39.

¹²¹ Alev Coşkun *A.g.e*, s.39. ; <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/sinan-meydan/ataturkun-bagimsizlik-yolu-2-istanbuldaki-alti-ay-4771781/> 05/ Ocak / 2021

¹²² Sinan Meydan köşe yazısında 61 parçalık Donanma Birliklerinden bahsetmektedir. ; <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/sinan-meydan/ataturkun-bagimsizlik-yolu-2-istanbuldaki-alti-ay-4771781/> 05/ Ocak / 2021

dediğini duydum demiştir. “ İstanbul'a geldiğimiz günü hiç unutmam. Şehrin çok hazin (acıkl) bir hali vardı. İstanbul düşman donanmalarının limana girmeleri felaketinin yasını tutuyor ve bu büyük yasa Mustafa Kemal'i de ortak ediyordu. Mustafa Kemal ile ben, askeri ulaşımın bir köhne motoru ile adeta deniz ortasında, yaslanan bir çelik ormanının içinden geçiyor gibiydik.”¹²³ İtilâf Kuvveti filosunun gücü olan Yunan zırhlı kruvazörü Averof ve 3 adet Yunan torpido muhribi Ahırkapı açıklarında beklemeye başlamışlardır. Yunan savaş gemilerinin arkasında ise İtilâf Kuvvetleri'nin Akdeniz Filosunu temsil eden harp gemileri, kruvazörler, torpido muhribi vb. çeşitli araçları giriş yaparak Kadıköy, Haydarpaşa, Fenerbahçe açıklarına demir atmışlardır. Üç bin kadar subay ve er gemilerle karaya çıkartılması planlandığı gibi uygulamaya konmuştur. İstanbul'un işgaline İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu yönetiminden beri yaşayan Ermeni, Rum, Yahudi azınlıklar oldukça sevinmişlerdir. Rumlar gelen ordu birliklerini karşılamak için rıhtım boyunda Beyoğlu'nun tüm caddelerinde ve sokaklarında , evlerinin Boğaza bakan pencerelerinden dev bayraklar sallandırmışlardır. “Zito Venizelos“ (Yaşa Venizelos) tezahüratları ile Yunan Savaş gemilerinin etrafında koştukları, İstanbul sokaklarında gezdikleri, sandallarla onların gemilerinin etrafında tezahürat yaparak çalgınca eğlenmeye başladıkları görülmüştür.¹²⁴ Bu eğlencelerin en görkemlisi ve kalabalık olanı Büyükkada iskelesinde yaşanmıştır.¹²⁵ İtilaf devletlerinin İstanbul'a gelişi sonrası Türk halkında bu olanları “ kadere boyun eğme, kaderde vardı yaşadık Padişahımız bile buna engel olamıyorsa biz ne yapabiliriz “ inancı, hakimdir.

2.2 Mustafa Kemal Paşa Pera Palas'ta

Esir şehir İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa 3 Mart 1918'de Pera semtinde (yabancı tebaanın deyimi ile karşı taraf) o yıllarda İstanbul'un iki ünlü otelinden biri olan Pera Palas'ın 101 nolu odasına yerleşmiştir.¹²⁶ Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da İngiliz istihbaratının takibini atlatmak için ayrıca 3 ayrı evde kalmaya özen göstermiştir. Filistin cephesinden doktor arkadaşı Salih Fansa'nın Tokatlıyan Otel'in karşısındaki evinde, Şişli

¹²³ Şevket Süreyya Aydemir , *Tek Adam Mustafa Kemal 1881 – 1919* , Remzi Kitabevi , 6. Basım, İstanbul , 1976, c. 1 , s. 385.

¹²⁴ Hülya Toker , *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları* , Genelkurmay Atase ve Denetleme Başkanlığı Yayinevi , Ankara, 2006, s. 29.

¹²⁵ Stefanos Yerasimos , *İstanbul Anıları 1914 – 1923* , Çev.Cüneyt Akalın , İletişim Yay. 1.Basım, İstanbul, 1996, s. 28.

¹²⁶ Alev Coşkun,, *A.g.e*, s.39.

merkezdeki evde ve 3. ev olarak İstanbul'da faaliyet gösteren gizli örgütler ile toplantılarını yaptığı Beyoğlu Havva sokakta bulunan dairesinde konaklamıştır. Değişik evlerde kalmasının amacı Beşiktaş Akaretler'de oturan Annesi Zübeyde Hanım ve kardeşi Makbule Hanım'ı İngiliz istihbaratının takibinden uzak tutmak, onları tedirgin etmemek için yapılmış bir taktiktir. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da Yüzbaşı Bennet başta olmak üzere diğer ajanların takibindedir. Şişli ve Beşiktaş Akaretler'deki evi İngiliz ve İtalyan devriye birliklerinin muhbirleri ve askerleri tarafından sürekli izlenerek ana merkeze rapor edilmektedir.¹²⁷ Bu raporlar nedeniyle İngiliz ve İtalyan devriyeler tarafından iki kere eve baskın yapılmıştır.¹²⁸ İngiliz Birlikler işgal günü öğleden sonra saat 13.30'da cephaneye ve askeri takviyeleri ile Beyoğlu Galatasaray Postane caddesine gelmişlerdir. Burada ilk işleri top, mitralyöz(Ağır Makineli Tüfek) koymak olurken mitralyözlerin namlusunu Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) ve mahallelerini görecektir şekilde ayarlanmasını sağlamışlardır.¹²⁹ Cadde –i Kebir ve mahallelerine 30'ar 40 'ar kişilik devriyeler konmuş ve sürekli görünür şekilde devriye atmaları istenmiştir. ¹³⁰ 21 Mart 1920 tarihinde çıkan Hakimiyet-i Milliye gazetesinin haberine göre : İngiliz'lerin gösterdiği telaş, heyecan, yüksek binaların çatılarına top, mitralyöz ve silahlı asker yerleştirmesi, alınan tertibatlar İstanbul halkı tarafından gülünç bulunmuştur. İstanbul basınına işgalin ilk gününden itibaren sansür yapılmaya başlanmıştır. Yabancı kontrolünü çabuk benimseyen bazı azınlık gazeteleri işgalci, ayrılıkçı fikirlerini rahatça dile getirip söylemeye başlamışlardır. İşgal kuvvetleri asayiş açısından İstanbul'u altı bölgeye ayırmıştır. Şehirde ilk olarak Liman, Jandarma, Polis güçleri, Tramvayları kontrol altına almışlardır. İstanbul, Beyoğlu ve Boğaz'ın Rumeli yakası ikiye ayrılmıştır. Her bölge kontrolüne İngiliz, Fransız, İtalyan subaylardan oluşan 10 kişilik gruplar tahsis edilmiştir.Beyoğlu bölgesinde 83 Subay, 712 askerden oluşan Yunan kuvveti bulunmaktadır. .İtilaf kuvvetleri 1.759 subay ve 49.516 askerden oluşmaktadır. İstanbul'un kontrolü İngiliz Birliklere verilirken , Ayasofya ve Gülhane Parkı'nın kontrolü Fransız'lara, Üsküdar, Kadıköy, Marmara Denizi ve Boğaz'ın kontrolü İtalyan'lara verilmiştir.¹³¹ Bu bölgelerin tümünün kontrolü İngiliz İstihbarat Dairesi Subayı Yüzbaşı Bennet'a verilmiştir.

¹²⁷ Taylan Sorgun , *Mütareke Dönemi Bekir Ağa Bölüğü* ,Kamer Yayınları , İstanbul , 1998 , s.135 – 160. ; Şevket Süreyya Aydemir , *A.g.e* , c. 1, s. 402- 404.

¹²⁸ Fahri Belen *A.g.e* , s. 72- 73. ; Şevket Süreyya Aydemir , *A.g.e* , c. 1, s. 403- 404. ; Taylan Sorgun , *A.g.e* s. 135 – 160.

¹²⁹ Fatma Afyoncu, *A .g.t* , s. 28 -31.

¹³⁰ Ömer Can Talu , *A .g.e* , s. 126.

¹³¹ Bülent Bakar , *A.g.m*, s. 15.

Adalar'ın kontrolü ise direkt İtilaf Devleti komisyon başkanlığına devredilmiştir. İstanbul sokaklarında, kahvehanelerinde ve topluma açık yerlerde insanların bir araya gelmesi konuşması engellenmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece adı kalmıştır. 23 Mart 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde “ Ayanlar'dan Çürüksulu Mahmut Paşa ve eşi, İngiliz birliklerce dövülerek alıkonuldu ” denmiştir. Ayrıca aynı gazetede, İzmir Mebusu Tahsin Bey ve Cemal Paşa'nın dövülerek gözaltına alındıklarını yazmıştır.¹³² Kontrol amacıyla kurulan komisyonlar Polis Komisyonu, Sağlık Komisyonu, Gıda Komisyonu, Cezaevi Komisyonu, Sansür Bürosu, Telgrafların denetimi, Levazım Komisyonu , Pasaport Bürosu ve Ordu Komisyonudur. Her bölge karakolunda bulunan yetkili subaya yardımcı olmak, tercümanlık yapmak amacıyla yanlarına Rum ve Ermeni vatandaşlardan kurulu grup verilmiştir.¹³³ 23 Mart 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan bir haberde : “ İngiliz polislerine eşhas (şahıslar) göstermek için refakat sağlıyorlar ”¹³⁴ denmiştir. Rum ve Ermeni tercümanlar İstanbul halkı içinde ters düştükleri, düşmanlık sergiledikleri ,intikam almak istedikleri, Türk gençlerini ve gençlerin evlerini İtilaf Birlikleri'ne şikayet ederek Türk vatandaşlarının ceza almalarını sağlarken çoğu Türk gencinin sorguya, işkenceye gönderilmesini sağlamıştır.”¹³⁵ Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) İstanbul işgali dönemi anılarında : “ İstanbul'un تنها bölgelerinden geçmek tehlikeli duruma gelmişti. Gazhane yokuşundan Taksim'e çıkarken Taşkılla önünde işgal kuvvet askerleri yokuştan çıkanları vuruyor. Ölenler ya da sağ yakalananlar askerler tarafından soyuluyor , kadınlar ise taciz ediliyordu” demektedir. İtilaf Devletleri kamuya ve özele ait bazı binaları işgal etmekle kalmamışlar , kısa vakit dahilinde stratejik yerlere silah teçhizat depoları kurarak cephanelikleri kontrol altında tutmaya çalışmışlardır.¹³⁶ Ortaköy'de bulunan Şehzade ve Sultan'ın hanımlarına ait saraylar, Harp Okulu binası ve Askeriye Müdüriyeti Umumiyesi,Pendik ve Maltepe'deki Türk talimhahları, Saraçhane Ambarı, Ahırkapı Fabrikası, Süleymaniye Kışlası , eski Jandarma Dairesi, Kilyos'ta bulunan Tahlisiye Hastanesi ve bu hastanenin doktorunun evi, Beşiktaş'taki Barbaros Zükür Mektebi İngilizlerin ilgisini çekti ve okulu tek tek gezen İngiliz yetkililer ivedi şekilde boşaltılmasını istemiştir. İtilaf Devletleri Galata Kulesi'ne yerleşerek

¹³² Ömer Can Talu, *A.g.e* , s. 126.

¹³³ Samih Nafiz Tansu , *Hüsamettin Ertürk İki Devrin Perde Arkası* , İlgı Kültür Sanat Yay.1.Basım, İstanbul, Haziran 2011 , s . 232.

¹³⁴ Ömer Can Talu , *A.g.e* , s.127.

¹³⁵ Samih Nafiz Tansu , *A.g.e* , s : 232 - 250.

¹³⁶ Bülent Bakar , *A.g.m* , s. 15.

İstanbul'un 360 derece kontrolünün sağlanması için gözetleme kulesi olarak kullanmışlardır. Bu amaç doğrultusunda kulenin tepesine çadırdan oluşan ve askerin durabileceği bir nokta da yapılmıştır. Diğer durakları Çırağan Sarayı olmuştur. Çırağan Sarayı'nda V. Murat'ın torunu Şehzade Osman Fuat Efendi'nin özel dairesine el konulmuştur. Osman Fuat Efendi İngiliz Birliklerin bölge komutanına ulaşip nüfuzunu araya koymaya çalışmışsa da sözü geçmemiş ve daireyi boşaltmak zorunda kalmıştır. Çırağan Sarayı'na Fransız ve İtalyan Birliği'nin askerleri tarafından el konulduktan sonra burası onlara hem konaklayacak yer olarak hem askeri araçları için lojistik destek karargahı olarak tahsis edilmiştir.¹³⁷ 5 Ocak 1920 tarihli İkdam gazetesinde çıkan yazıya göre : “ muhacirlerin (göçmenlerin) barınmakta olduğu Memurin isimli Lokanta Fransız Birliklerce işgal edilince Muhacirler sağlıksız ortamda camilere dolduruldu. Bu vatandaşların uzun süre camilerde barındırılması ise sağlık açısından sorun yaratabileceği için Mercan bölgesinde baraka inşasına başlandı.”¹³⁸ denmektedir . İtilaf Devletleri Ordu Komutanı Lord Curzon 'nun 10 Mart 1920 tarihinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na yolladığı çok gizli mektubunda : “ İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndaki tahkimatların (savunma bölgelerinin) yıkılmasına girişildiği takdirde Türklerin üzerinde yaratılmak istenen moral çöküntüsü onarılmayacak ruhsal hasara neden olacaktır. Ayrıca “ Müttefik Kuvvetlerin azim ve gücünün İstanbul halkının gözünde şiddet ve gösteriş ile daha güçlü izlenim bırakılabilirse zor da olsa Türk halkı dize gelebilecektir” denmekteydi. İtilaf Birlikleri halkın iradesini zayıflatmak için sürekli İstanbul'un meydanlarında mitingler düzenlemekte ya da resmi geçit yapmıştır. Bu mitingler gittikçe halk üzerinde işe yaramıştır. İstanbul'un sokakları sakinlemeye sessizleşmeye başlamıştır.¹³⁹ İşgal Kuvvetlerince Türk - Gayrimüslim arasında çıkacak olan sokak çatışmalarında gayrimüslimlerin başarılı olması için gizlice Rum kiliselerinde sandıklarla silahlar dağıtılıyordu. İşgal Kuvvetlerince faaliyetlerine göz yumulan Rumlardan biri de İngilizlerce sevilen Tatavlalı Palıkarya Hristinos isimli Rum gençtir. İstanbul sokaklarında tehlikeli bir oyun oynanmaya başlamıştır. İngiliz Birlikler, Rum ve Ermeni halka kendi uniformalarından giydirerek İstanbul sokaklarında tam yetki ile donatarak Türk gençler ile Yunan gençler arasında iç savaşı körükleme amacına girmiştir. Beyoğlu'nda mahalle ve caddelerde her noktada Müttefik askeri yanında Rum ve Ermeni

¹³⁷ Turan Akıncı, *İşgal İstanbul'da Yabancı Güçler (1918 – 1923)* , Remzi Kitabevi , 1.Basım,İstanbul, Haziran 2020, s. 93.

¹³⁸İkdam Gazetesi , 5 Ocak 1920

¹³⁹ Bilge Criss , *A.g.e* , s. 27.

gençler bulunuyordu. Herkesten kimlik sorarak yol kesip kimliği olmayan ya da askerden izin almadan İstanbul sokaklarında gezen kim olursa olsun İngiliz Birliklere Rum gençler tarafından haber veriliyor, adresleri tarif ediliyordu.¹⁴⁰ İtalyan, Fransız, İngiliz polisi kendi polis şeflerine bağlı olup hepsi Müttefik kuvvet komutanı Albay Ballard'a bağlı bulunmaktadır. Türk polisinin tutukladığı kişi ve dava konusu komiser sorgusundan sonra bölge merkezine sonra da Suriçi, Pera , Üsküdar'da bulunan tevkifhaneye gönderilmiştir. Müttefik kuvvetlerin bu 3 bölgede toplam altı adet geçici hapishanesi bulunmaktadır. Suriçi'nde Düyun-u Umumiye Binası yakınlarındaki Müttefik hapishanesi ortaklaşa kullanılmaktaydı. İngiliz Birlikler Galata kulesi ve Galata gümrüğü yakınındaki Arap Hanı kullanırken aynı zamanda Pera'daki Krocker Otelinde hapishane hazırlığı yapmaktaydı Fransızların Suriçi'nde ve Kumkapıda hapishaneleri bulunmaktadır.¹⁴¹ Türk gençleri İngiliz Birliklere karşı gelmekten tutuklanarak eziyet ve işkence ile karşılaşır. İstanbul Beyazıt'ta bulunan Bekir Ağa Bölüğünde işkencehaneler bulunmaktadır.¹⁴² Müttefik kuvvet askerleri Rum kiliselerinde sandıklarla silah ve itilaf kuvvet askerlerinin kıyafetlerini dağıtmaya başlamıştır. Rumlar yakalandıklarında ise İngiliz askerleri tarafından yardım ediliyor bağışlanıyordu. Halkın bir semtten diğer semte geçebilmek için o bölgede görevli olan Müttefik Birlik Komutanından izin kağıdı alması (vize) getirilen kontrolün esas kurallarındandır¹⁴³

2.3 İstanbul'a Gelen Beyaz Rus Mültecilerin Genel Durumu

Emperyalist kuvvetler Rusya'da iç savaştan bir şekilde yararlanmanın peşinde koşmaya başlamışlardır. İç savaştan kaçan bu insanlar Slav ülkelerine geçmek beklentisi ile kandırılmışlardır. Rusya'dan kolay şekilde gidebilecekleri yer ise Karadeniz kıyısından gelebilecekleri İstanbul olmuştur. İngiltere tarafından İstanbul, Kızıl Bolşeviklere karşı oluşturulacak olan Beyazların yeni savaş cephesi ve hareket üssü olarak kullanmak üzere plana dahil edilmiştir. İstanbul yoğun olarak mütarekeden sonra Anadolu'dan ve Güney Rusya'dan ara ara göçler görmeye başlamıştır. Şehirdeki ekonomik, sosyal , asayiş ve sağlıkla ilgili dengeler alt üst olmaya başlamıştır. Umut yolcuları olarak tabir edilen bu

¹⁴⁰Samih Nafiz Tansu , *A.g.e* , s . 285.

¹⁴¹ Tülay Alim Baran , “ Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi ”, *Belletten* 72 (2008): 155-174 , s. 5.

¹⁴² Samih Nafiz Tansu , *A.g.e* , s. 229.

¹⁴³ Fahri Belen , *A.g.e* , s. 66.

insanlar hayatlarını koruma, kurtarma çabasına düşmüşlerdir. İngiltere'nin nihai hedefi olan İstanbul'un yeni üs olma fikri böylece suya düşmüştür. Yardım bekleyen bu insanlara İstanbul'da İtilaf Kuvvet askerleri yardım etmekten kaçınmaya başlamışlardır. İstanbul XIX .yy sonrası dil, din, ırk olarak farklı bir çok etnik kökene ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Bu yıllarda Beyoğlu bölgesi (Taksim, Tünel, Tarlabası, Galata) Beyaz Rusların akınına maruz kalmıştır. Ana caddeler üzerinde çeşitli eğlence yerleri Discolar, Barlar, Restoranlar ardı ardına açılmaya başlamıştır . Pera bölgesi bu akına maruz kalan bölgelerden biri, Avrupa şehri olarak anılır olmuştur. Beyaz Ruslar İstanbul'a geldiklerinde yabancılık hissetmiyorlar hatta Türkçe öğrenme ihtiyacı bile duymamışlardır. Bölgenin geneli Ruslardan oluştuğu için Rus lokantaları, Rus iş yerleri olmak üzere küçük bir Petersburg kurulmaya başlanmıştır.Beyoğlu'nun ön yüzünde düşesler garsonluk yaparlarken, Beyoğlu'nun arka sokaklarında Odessa ve Kiev şehirlerinden gelen genelevlerde çalışan kadınlar burada para kazanmışlardır.İstanbul'da iki şekilde yaşam başlamıştır. Bir tarafı Mütareke İstanbul'u diğer tarafı Beyaz Rusların yaşamı olmuştur. 1917 Devrimi sonrası kapılarını açan Osmanlı İmparatorluğu bazı kaynaklarda 40.000 kişiye, başka bir kaynağa göre 150.000 ya da 200.000 kişiye ev sahipliği yapmaktadır.¹⁴⁴ İstanbul'daki nüfus hareketliliği şehir içinde salgın hastalık endişesine sebep olmuştur. İleri tarihlerde yaşanan bu hareket sonrası başta frengi olmak üzere bir çok salgın hastalık İstanbul'da baş göstermiştir.¹⁴⁵ Rus mültecileri getiren bir vapur Tuzla açıklarında Karantina önlemleri altında bekletilmiştir. Gemide oluşabilecek ve onlarla şehire girebilecek salgın hastalık bu sayede kuluçka sürecinde Karantina önlemleri altında tutulmuştur. İstanbul'da zayıf olan sağlık hizmetleri salgın hastalıklarla boğuşması ve kalabalık nüfus hareketi nedeniyle yetmemeye, çöküş sinyalleri vermeye başlamıştır. Salgın hastalıkların kontrol altında olmasının en büyük özelliği azınlık halkın , etnik gruplara ait sağlık kuruluşlarının görev başında ve kontrollü hareket etmeleri ve de herhangi bir sistem boşluğuna izin vermemeleri sayesinde oluşmuştur. Her ne kadar bebek ölüm oranı tifüs, tifo, difteri ve grip ölümleri göze çarpıyor olsa da verem hastalığı bütün hastalıklardan daha fazla ölüme sebebiyet vermiştir. 1920'de şehirde veremden ölenlerin sayısı yılda 2.640'a ulaştığı görülmüştür. ¹⁴⁶

¹⁴⁴ Jak Deleon , *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar* , Çev.Jak Deleon , Remzi Kitabevi, 1.Basım , İstanbul, Şubat 2003 , s. 15.

¹⁴⁵Bülent Bakar , *Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri* , Tarihçi Kitabevi , 2.Basım , İstanbul, Ekim 2015 , s. 16.

¹⁴⁶ Bilge Criss , *A.g.e* , s . 27.

2.3.1 Beyaz Rusların İskanları İçin Kurulan Kamplar

İstanbul'a gelen Beyaz Ruslar Gelibolu, Limni, Çatalca ve Adalarda açılması planlanan askeri kamplara yönlendirilmişlerdir. 1920 yılının Kasım ayında İstanbul'a gelen mültecilerin bir kısmının Adalarda iskan edileceği haberleri basında yer almıştır. Kırım üzerinden gelen Beyaz Rusların iskanı amacıyla Büyükkada'da otel ve 50 kadar evin tahliyesi için Dahiliye Nezareti'nden (İçişleri Bakanlığı) İstanbul Vilayet Müdürlüğü'ne (İstanbul Valiliği) yazı gönderilmiştir. Mülteciler içinde ilk anda en uygun iskan bölgesi onlar için Adalar olarak düşünülmüştür.¹⁴⁷ Adalarda boş olarak bulunan evler İtilaf Kuvvetleri tarafından biliniyordu ve kullanılmayan boş evlerin tamiri sağlanmıştır. Rusya'dan gelen Prens ve Kontesler Ada'ya gönderildiklerinde Adalar yüzyıllardır bilinen Prens Adaları ismini haketmeye başlamıştır.

1920 Kasım ayının sonunda önce Kınalıada ve Heybeliada'ya Rus mülteciler yerleştirilmiştir. Kasım ayını takiben Aralık ayı basında çıkan haberlerde, sadece Heybeliada'da o dönem barınan 1500 kadar Rus mülteciden bahsedilmiştir. Rus kampları içinde iyi ve kötü durumda olanlar her zaman vardır. Kampların kötü durumda olması kampın başında bulunan komutanın tavır ve davranışlarından kaynaklanmaktadır. Rus mültecilerin memnun kaldığı kamp ise Heybeliada kampı ve o kampın komutanı olmuştur.¹⁴⁸ Heybeliada Ruhban Okulu'na bakım yapılarak Rus mülteciler yerleştirilmiştir. Büyükkada Rum Yetimhanesi'ndeki çocuklar başka bir yere transfer edilerek Yetimhane boşaltılmıştır ve Rus mülteciler buraya yerleştirilmiştir. Kamplarda yaşam her türlü devam ediyordu ve devamlılık içinde çocukların sağlığı ve eğitimi esastı, bu sebeple çocuklar için okulların açılması gündeme gelmiştir. İstanbul'da İngiltere , Fransa , İtalyan azınlıkların okulları yoğundu. Rum ve Ermeniler 'in ilk ve orta dereceli okulları ile Yahudi topluluğunun eğitimlerinin Fransızca olarak yapıldığı İsrail Birliği'ne bağlı 23 okulun gideri devlet tarafından karşılanmaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁷*Peyam-ı Sabah Gazetesi* , 3 Mart 1920 (Rus Muhacirler) başlıklı haber

¹⁴⁸Bülent Bakar , *A.g.e* , s. 66.

¹⁴⁹ Bilge Criss , *A.g.e* , s. 26.

2.3.2 Beyaz Ruslara Yapılan Yardımlar

İstanbul genelinde yaşanan çoğu zorluğa rağmen çeşitli yardım kuruluşları ellerinden geldiğince iş görmeye çalışmışlardır. 25 Kasım 1920 tarihli Peyam-ı Sabah Gazetesinde çıkan haberde : Fransız hükümetinin belli köylerde göçmenler için kamplar oluşturduğu, bu kampları özellikle Heybeliada'da kurmak istediği , yaralı ve hastaları buraya nakil ederek onların bakımını üstlenmek istediği yazılmıştır. Ayrıca Belçika Kraliçesi'nin teklifi ile sığınmacılara yardım amacıyla İstanbul'a ilaç yardımı yapılması için önayak olunmuştur. Fransız bayanların yardımlarıyla kalacak hiçbir yeri olmayan Rus göçmenler için Dolmabahçe'deki eski kışla binası barınak olarak verilmiştir. İngiliz Kızılhaç topluluğu Taksim Stadı çevresine sahra çadırı tahsis edip mülteci halka sıcak yemek vermiştir. Aynı zamanda sefer taslarıyla sığınmacıların barındıkları yerlere de yemek gönderme işlemi yapılmıştır. Buralara 3000 kişi yerleştirilmiştir. İngiliz Kızılhaç'ın yardımlarıyla Moda Aşevinde düzenlemeler yapılması ve her gün için en az 1000 kişiye yemek verecek kapasiteye getirilmesi sağlanmıştır. İngiliz Kızılhaç Cemiyeti yardım olarak 300 kadar sığınmacı kadın ve çocuğun dezenfekte edilmesini ve Haydarpaşa'da kendilerine yemek verilmesini sağlamıştır, psikolojik yardım programı hazırlanmıştır.¹⁵⁰ Kızılhaç haricinde yardımlarda bulunan başka bir kurumda Hilal-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1916-1919 yılları arası savaş mağdurları için değişik mahallelerde aşhane ve kamp yeri açmıştır. Hilal-i Ahmer'in kayıtlarına göre: 1920 -1921 yıllarında zavallı insanların pek azı günde 400 gramlık ekmek alabiliyorken, bazı göçmenlere her ay aile başına iki ya da üç kilo fasulye ve pirinç düşmüştür. Cemiyetin açtığı aşhaneler değişik mahallelerde ve semtlerde gelir düzeyine göre açılır ve yoğunlukla karşılaşılırdı. İstanbul'da bir semtin aşhane kayıtlarına göre, 40 bin küsur kişiye hizmet verilirken 30 milyon porsiyon yemek dağıtılmıştır. Aşhanede kayıtlı insanlar içinde şehremaneti işçileri, cemiyetin hizmetlileri, gönüllülerde yararlanmışlardır. Aşhanede dağıtılan kibritlerin daha sonra İstanbul piyasasında satılarak elden ele gezdiğine şahit olunmaya başlanmıştır.¹⁵¹ 1921 yılında Osmanlı Kızılay Derneği İstanbul'daki sığınmacıların sayısını toplam olarak 40.000 Rus, 4000 Rum ve Ermeni olarak tahmin edebilmiştir. Ayrıca 50.000 Müslüman nüfustan

¹⁵⁰Bülent Bakar , A.g.e , s. 97 – 101.

¹⁵¹Taylan Esin , “ Hilal-i Ahmer'in İstanbul Aşhaneleri Neden Kapandı ”, *Toplumsal Tarih Dergisi* , Ocak 230. Sayı , s. 16 – 18.

bahsetmiştir. Amerikan Kızılhaç Cemiyeti sığınmacı sayısını toplam 65.000 olarak vermiştir. Ayrıca Kasım 1920 ile Nisan 1921 arasında toplam 85.524 sığınmacıya yardım ettiklerini söylemişlerdir.¹⁵² İstanbul’da yükselen enflasyon halkı zorlamıştır. Evlerin kira fiyatlarının yükselmesi ve çoğu insanın açıkta kalması üzerine Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti hayat pahalılığına çare için kiracı ve kira fiyatlarının kontrolü için bir komisyon kurma kararı almıştır. Bu sebep ile Bosphore adını verdikleri bir cemiyetin oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu cemiyetin ana amacı hayat pahalılığına neden olan olayları yerinde tespit etmek ona bir çözüm getirmektir. Bu kurum ev sahibi ve evi kiralayacak kişi arasında bölgenin rayiç fiyatını belirleyerek o fiyatlarda ev tutulmasını sağlamaktır.¹⁵³ Hayat pahalılığı ve kira ücretlerinin yüksekliğine rağmen Pera bölgesinde nüfus yoğunluğu özellikle Galata ve Suriçi bölgelerinde eğlence ve birahanelerin açılması ile bu mekanlar etrafında hareketlilik gözlenmektedir. Dönemin diğer gazeteleri İstanbul’da Devlet memurlarının geçinemediklerini yazmıştır. Dönemin diğer çıkan gazetelerinde de süte su katıldığı haberleri yayınlanmıştır. Ekmekte kalite bozukluğu ve gramaj eksikliği beslenme bozukluğu ile ticaret oyunları ekmek kalitesinin düşmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Şehrin tüm fırınlarında kuyruklar artmıştır. Bu ekmek oyunu sonucunda annelerin sütü ile yeni doğan bebeklerin beslenememesi ya da erişkin çocukların kaliteli beslenememesi ileride gelişmemiş genç nüfusun oluşmasına sebep olmuştur.

2.3.3 İstanbul’da İstihbarat Savaşları

İstanbul sokaklarında devriye gezen İtilaf Devleti askerleri haricinde İtilaf Devletlerinin ajanları bulunmaktadır. İstanbul’da casusluk ve karşı casusluk faaliyetleri hızla ilerlemektedir.¹⁵⁴ İstanbul’dan Anadolu’ya silah ve insan kaçırmak için belli başlı organizasyonlar kurumlar tarafından yapılmaktadır. Bu ajanlar Türk halkının içinde bilgi toplamaya çalışmaktadır. İstanbul’da bütün istihbaratların toplandığı tek yetkili kişi John Godolphar Bennet bilinen ismi ile Yüzbaşı Bennet idi. Yüzbaşı Bennet Türkoloji mezunu olarak Türkçe’yi anadili gibi konuşur ve gördüğü eğitim sayesinde bir İstanbul aydını gibi davranmaktadır. Türkler gibi giyinir ve giyinmenin yanında Türk milletinin örf ve adetlerini

¹⁵² Bilge Criss , *A.g.e* , s . 25.

¹⁵³ Tülay Alim Baran , “Mütareke Döneminde İstanbul’daki Rus Mültecilerin Yaşamı” , *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi* , Cilt XXI , Mart – Temmuz – Kasım 2006 say. 64, 65, 66 , s. 123.

¹⁵⁴ Bilge Criss , *A.g.e* , s 75 – 77.

çok iyi bilir, Tekke ve Zaviyeleri özellikle incelemeye almıştır. Yüzbaşı her ihtimale karşı aleyhinde ve gizli çalışmalarında kendisinden şüphe edilir ve deşifre olursa kendisini temize çıkarmak için ajan olduğunu göstermemek adına Müslüman olduğunu ispat etmesi amacıyla sünnette olmuştur.¹⁵⁵ İstanbul işgal günlerinde İngiliz İstihbarat Dairesi Beyoğlu'nda Amerikan Konsoloslugu yanında Novotni Otel ve birahanesinin bulunduğu Kroker Oteli diye bilinen yerdir. Yüzbaşı Bennet Kroker Otel'in altında bulunan bodrumu işkence hane olarak kullanırdı. Avusturya'lı ya da Hint askerlerin nöbet tutmaktadır.¹⁵⁶ İşgal Devletleri, kendi politikaları doğrultusunda yayın yapan İstanbul matbuatının bazı gazete ve dergilerini Anadolu'ya çeşitli yollardan sokmaya çalışarak Millî Mücadele'nin etkinliğini Anadolu'da kırmayı amaçlamışlardır. İstanbul'da farklı yansımalarının bulunduğu, Millî Mücadele'nin beyhude bir çaba olduğu, tek çarenin Halife ve Padişah çatısı altında birleşerek, onun talimatlarının yerine getirilmesinin daha iyi olduğu propagandasının yapılması ile, Anadolu halkının Millî Mücadele'ye verdiği desteğin önlenmesine çalışıldığı görülmektedir. Trabzon'da limana gelen her vapurda, her motor ve teknede, bozguncu veya casus kadar bazı gazetelerin bulunması ihtimali düşünülerek, bunların memlekete girmesi önlenmeye çalışılmıştır. Yurda girişi engellenen gazeteler özellikle Peyam-ı Sabah, Alemdar gazetelerinin arasında paket yapılarak, sarılmış, kirlenmiş, yağlanmış bir halde gözden geçirilerek sokulmaya çalışılmıştır. İngiliz İşgal Komutanlığı yalnız basını değil haberleşmeyi, mektupları sansürlemek için bir heyet kurmuştur.¹⁵⁷ Büyük Postane'de görev alan bu heyet işgalci devlet temsilcileri ile Padişah Hükümeti'ni temsil eden birer üyeden kurulmuştur. İngilizler özellikle mektuplardan geniş bilgi edindikleri için Postane'den herhangi bir yere şifreli telgraf yazılmasını yasaklamıştır. Anadolu'da mevcut Türk birliklerinin yerleri ve numaraları, akraba ve arkadaş mektuplaşmalarında geçmekte olduğunu tespit etmişlerdir. Bu tespit edilmeyi öğrenen Türk ajanlarca İngiliz istihbaratını yanıltmak amacıyla adres ve isimleri gerçek olan ayrı ayrı el yazıları ile yazılan, doğru olmayan ve yanıltıcı bilgiler içeren yüzlerce mektup çeşitli yerlerden postaya verilmiştir. Böylelikle düşmanın Anadolu'daki durumdan bilgi alması engellenmiştir. İstanbul'da faaliyet gösteren Terzi Mehmet İngiliz İstihbarat Servisi'nin, Üsküdar ve Anadolu

¹⁵⁵ Serdar Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919 – 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 6.

¹⁵⁶ Samih Nafiz Tansu, *Hüsamettin Ertürk İki Devrin Perde Arkası*, İlgî Kültür Sanat Yay. İstanbul, s. 290 -293.

¹⁵⁷ Serdar Yurtsever, *A.g.e*, s. 100.

yakasından sorumlu olan casuslarından birisidir. Terzi Mehmet, İngilizlerin yardımıyla Üsküdar'da bir terzi olarak yaşamını sürdürürken gizli görüşmelerini bu dükkanda müşteri gibi davranan İngiliz Birlik askerlerine, aldığı bilgileri doğruluk esasına göre iletmekteydi. Türk ajanlarının karşı istihbarat olarak yaptığı en önemli iş İstiklal Harbi öncesi karşı tarafa ordunun düzenini asker sayısı, silah sayısı vb. bilgilerinin yanlış verilmesini sağlayarak karşı tarafın yanlış bilgi alarak Türk ordusunu güçsüz ve yetersiz olduğuna, zor durabileceklerine , Harbin iki gün içinde biteceğine inandırmak olmuştur. Telsiz telgraf muhaberelelerini düşmanın dinlediğini bilerek yanlış bilgiler aksettirmek Türk istihbaratının başarısının en önemli özelliği idi.¹⁵⁸ İngilizler İstanbul işgalinde ilk iş olarak İstanbul Telgrafhanesini ele geçirerek şifreli telgraf yollanmasını engellemiştir. Telgrafhane baş şefi İhsan Pere Bey'in gayretleri sayesinde İstiklal için yeni bir yol bulunmuştur . Büyük Postane'nin altında daha önce İngilizler tarafından kontrol edilmiş olan küçük bir depoda eski telgraf haberleşme malzemelerinden yeni bir hat kurulmuştur. İstiklal Hattı ismi verilip, İstanbul ile Anadolu'nun bağının kopmaması için Anadolu'ya Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf yollanmıştır. İhsan Pere Bey ve arkadaşları gün içinde İngilizlerin baskıcı tutumlarından kurtulunca gece mesai bitiminde İstiklal Hattında çalışmışlardır. İngiliz yanlısı olan kişilerin ihbarı üzerine İngilizler bu depoya baskın yaparak kaçak telgraf teçhizatını ve hattı aramak istemişlerdir. İhsan Bey ve arkadaşları İngilizlerden hızlı hareket ederek depodaki malzemeleri boşaltıp buraya masa sandalye koyarak ve masada kağıt oyunları varmış gibi davranmışlardır. İngiliz baskınında sorguda mesai sonraları depoda kumar oynayıp eğlendiklerini söylemeyi planlamışlardır. Üstün başarılarından dolayı Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta İhsan Pere ve arkadaşlarına bu fedakar hareketlerinden dolayı bizzat teşekkür etmiştir.¹⁵⁹ Türk istihbaratı Rum Patrikhanesi'nin özel bir amaç ile donanarak çalıştığını bu amacının Türkleri şehirden uzaklaştırmak için özellikle İstanbul'da Türk vatandaşların bulundukları Topkapı, Kasımpaşa , Bakırköy , Çengelköy , Kadıköy gibi bölgelerde huzursuzluk , kavga gürültü yanında yangın çıkarmayı planladıklarını bunun üzerine Şehremini , Eyüp , Kadıköy semtleri civarından milis kuvvet topladıklarını ve bu kuvvetlere silah dağıtıldığını belirlemiştir.¹⁶⁰ Ege ve Karadeniz sahil yakınlarındaki yerleşim yerlerinde yaşayan Rum ve Ermeni kuvvetlere karşı da milis kuvvetler hazırlanıp,

¹⁵⁸ Serdar Yurtsever , *A.g.e* , s. 186.

¹⁵⁹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk , *NUTUK* , Yakamoz Yay. 6.Basım, İstanbul, Eylül 2016 , s. 26.

¹⁶⁰ Samih Nafiz Tansu , *A.g.e* , s. 210. ; Bilge Criss , *A.g.e* , s. 147 – 150.

silahının namlusunu Türklere çevirmeyeceğinden emin olunacak bir kaç özel kişi ve zümreye silah dağıtımı yapılmaya başlanmıştır. 1919 Büyük Üsküdar yangını dikkat çekmektedir. Üsküdar semtinde o dönemler semtin nüfus yoğunluğunu Rum ve Türk vatandaşlar ortaklaşa sırtlanmaktadır. 1919 yılında çıkan yangının nedeni Rum vatandaşlarca evlerde saklanan bombaların ve cephanelerin patlamasından kaynaklıdır. Yangında meydana gelen patlamalar nedeniyle çoğu Rum'un evi de yanmıştır.¹⁶¹ 1920 yılının Ocak ayı 26. gecesini eski kaymakamlık memuru olan Köprülü Mehmet Bey'in önderliğinde milis kuvvetlere silah ve cephane temini için, Karakol cemiyeti olarak Fransızların koruması altında olan bir silah deposuna (Gelibolu Akbaş Deposu) Kuva-i Milliye'nin düzenlediği bir operasyonda yardımcı olarak İtilaf Birlikleri'nin bu sayede birbirlerine düşmesini sağlanmıştır. Ayrıca "çeşitli silah, cephane, çok sayıda telsiz, telgraf makinesi temin ederek İstiklal Harbi'nde orduya güç kazandırılmıştır."¹⁶² İngilizlerin İstanbul ve etrafındaki korkutan otoritesine darbe vurulmuştur. İstanbul'da Karakol cemiyetinin haricinde bir çok yeraltı örgütü kurulmuştur. Bunlardan biri de ilk olarak Topkapı semtinde kurulan şubenin başında olan Topkapı'lı Cambaz Mehmet Bey'in bulunduğu Müdafaa-i Milliye bilinen ismi ile M.M grubu olmuştur. M.M grubunun kuruluşundaki amaç İstanbul içinde daha sonra Anadolu'da istihbarat ağı ve istihbarat ajanlarının faaliyetlerini saptamanın yanında Anadolu'ya silah ve cephane sevki konusunda da faaliyet göstermektir. M.M Grubu İstanbul işgali esnasında Fransız ve İngiliz askerlerinin birbirlerine düşmesini sağlayıp İtilaf Kuvvetlerinin kendi aralarında çatışmasını sağlamıştır. Bu esnada da silah ve mühimmatları Anadolu'ya kaçırmayı başarmışlardır. M.M Grup elemanlarının arasında Üsküdar Arabacılar ve Faytoncular lideri Ethem Pehlivan'da bulunmaktadır. Ethem Pehlivan'ın en önemli icraatı İngilizlerin Erenköy deposunda bulunan silah ve cephanelerinin kaçırılması olmuştur. M.M grubunun diğer faaliyeti de İstanbul'da yapılacak olan mitingler için halkı organize etmek ve halka broşür dağılımını sağlamanın yanında, yabancı dil bilen Darülfünun öğrencilerini kritik yerlere koyarak işgal güçlerinin konuşmaları ve yazışmalarını tercüme etmektir. Özbek Tekkeleri ve Afganniler Tekkesi ile ilişki kurmuşlardır. Özbekler Tekkesi öncülüğünde Anadoluya silah , cephane ve insan transferleri yapılmıştır. İstanbul'da bu transferlerin yapıldığı belli başlı şubeler Üsküdar, SultanAhmet, Eyüp olmak üzere üç bölgedir. Karakol cemiyeti tarafından kaçırılan silah ve cephaneler gizlice tekkeye getirilir

¹⁶¹ Samih Nafiz Tansu , *A.g.e* , s. 217.

¹⁶² Bilge Criss , *A.g.e* , s. 147 – 150.

daha sonra da cemiyetin gönüllülerince Büyük Çamlıca yoluyla önce Kısıklı İmamı Nuri Hoca'nın evinin yanındaki mezarlığa, oradan da Dr.Esat Paşa'nın çiftliğine daha sonra da gizli karargaha aktarılmıştır.Ayrıca Tekke yaralanan Milliyetçiler için hastahane görevinde üstlenmiştir.¹⁶³ M.M grubunun Eyüp bölgesindeki en önemli faaliyeti M.M grubu mensubu gençlerinden kurdukları Eyüp İdman Yurdu Futbol takımı olmuştur. İtilaf Birliği askerleriyle futbol maçı yaparak maç esnasında İtilaf Birlikleri'nin silahlarını depolarından kaçırmışlardır. Kaçırılan silahları cenaze süsü vererek tabutlarla önce Reşadiye İlkokulu kömürlüğüne oradan da Haliç üzerinden karşı kıyıya geçirmişlerdir.¹⁶⁴ İngilizler M.M grubunun yaptığı baskınlara ve silah kayıplarına dayanamayarak depoyu boşaltmak zorunda kalmış ve depoda bulunan silahları Marmara Denizi açıklarında Büyükada'nın derinliklerine göndermiştir.¹⁶⁵ Beyaz Ruslar Wrangel'in önderliğinde İstanbul'da tekrar bir araya gelmeye başladıktan sonra 1921 yılının Nisan'ında ilk toplantılarını yapmışlardır. Bu arada Bolşevik'lere karşı muhalefete yatkın bazı kişiler İstanbul'a pasaport kontrolüne girmeden sızmayı başarmışlardır. İstanbul'da mütareke birliklerinden habersiz Beyaz Ruslara karşı karışıklık çıkarabilecek kalabalıklar kontrolsüz gezmeye başlamıştır.¹⁶⁶ Bu kişiler dönemin Fransız polis müfettişi Colombani'nin polis raporlarında: uyuşturucu, hırsızlık, fuhuşa ev sahipliği yapmak, barlarda, eğlence kulüplerinde olay çıkarmak, buralardan koruma adı altında haraç almak gibi olaylara karıştıklarına dair bilgiler yer almıştır. Wrangel'in emriyle bu grupların ilk işi İstanbul Beyoğlu'nda Fransız gazetesi çıkarmak olmuştur.Fransız gazetesi çıkarmalarındaki amaçları biraz daha fazla Bolşevik karşıtı olan insana ulaşmaktır. Bu gruplar zamanla barlarda ve eğlence mekanlarında istihbarat birimlerine aranan Bolşevizm'in yayılması için uğraşan Beyaz Rus düşmanı bazı kişilerin varlığını tespit ederek mekanlara operasyon yapmaya başlamışlardır . Bu esnada bazı İngiliz ve Fransız istihbarat servisi ajanları ise İstiklal Harbi'nde Türklerin Sovyet Rusya'ya yaklaşmasının ve yardım almasının önüne geçmek istemiştir. Albrant Restoran, Kjevski Ogolok Restoran ve Marmara Denizi'nin ortasında Büyükada açıklarında demirleyen genelde buluşmaların adresi de olan Suzanne isimli hücum bot tüm ülkelerin istihbarat ekiplerince takip edilmiştir. İstanbul'da Bolşevizm'in yayılması için uğraşan Beyaz Rusların düşmanı bazı kişilerin varlığı

¹⁶³ Süleyman Beyoğlu , “ Milli Mücadele ve Özbekler Tekkesi“, *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler c. 1*, s. 208 – 209.

¹⁶⁴ <https://eyupspor.org.tr/kulup/> 15.03.2023 ; *Eyübüm Dergisi 2023 Ocak Sayısı* , s.18.

¹⁶⁵ Bilge Criss , *A.g.e* , s. 146 – 150.

¹⁶⁶ Stefanos Yerasimos , *A.g.e* , s. 188 – 191.

haberlerinin yayıldığı dönemlerde, 8 Nisan 1920 tarihli İkdam Gazetesi manşet haber vermiştir. Habere göre : “ İstanbul Beyoğlu’nda General Denikin ile birlikte şehrimize muvasalat (gelen) etmiş olan Denikin Ordusu Erkan-ı Harbiye Reisi General Dumanovski evvelki gün bazı eşhas-ı meçhul (meçhul kişilerce) katledilmiş ve katiller firar etmişlerdir. Sefarathanede bulunmakta olan General Denikin tekrar vapura binerek avdet etmişlerdir (dönmüşlerdir). Bu saldırıda General Denikin ayağından yaralanmıştır ”¹⁶⁷ denilmektedir. İstanbul’da aynı yıllar içinde başka gelişmeler yaşanmıştır.Osmanlı İmparatorluğu’nun verdiği isim ile Harp-i Umumi’de alınan yenilginin ve ardından gelen işgalin neden olduğu yönetim boşluğunda İtilaf Devleti tarafından kollanan azınlıklar İstanbul’da olduğu gibi tüm yurdun her yerinde aynı şekilde eylemler yapmışlardır. İngilizlerin yardımı ile Doğu Karadeniz (Samsun ve etrafı) bölgesinde bulunan Rumlar da itilaf güçlerinin korumasına güvenerek İtilaf Devletlerinin destekleriyle silahlı eylemlere girişmeye başlamıştır.¹⁶⁸ Küçük ama etkili silahlı birimlerden oluşan halk güçleri azınlıklara karşı gelmeye başlamıştır. Azınlıkların saldırıya uğradıklarına dair Yüzbaşı Bennet’a rapor verilmesi üzerine küçük ama etkili silahlı birimlerden oluşan halk güçlerini bastırmayı göze alamayan İngiliz işgal kuvvetleride ateşi elleriyle tutmak yerine maşa kullanarak, yanan ateşe müdahale etme kararı almışlardır. Padişah’a baskı yaparak Türk direnişinin önlenmesini, yöre halkının silahsızlandırılmasını ve oluşan huzursuzluğun nedenlerinin saptanmasını istemişlerdir. Bu grupların ellerinden alınan silah ve cephanelere el konulup depolarda saklanmasını istemişlerdir. Bölgede eğer bir olumsuzluk varsa sadece İngiliz Birliklere rapor edilmesini müdahale edilmemesini önermişlerdir ve bu raporların doğrultusunda müdahaleyi sadece İngiliz Birliklerinin yapacağını bölgeye asker gönderileceğini belirtmişlerdir.

2.4 İstanbul’dan Samsun’a Giden Yol

Mustafa Kemal Paşa Samsun’a hareket etmeden evvel öncelikle Padişah Vahdettin’in yanına Babı-Ali’ye gitti ve yolculuğa çıkmadan evvel kendisini görmek istemiştir. Padişah ile görüşmelerinden sonra Mustafa Kemal Paşa Annesi Zübeyde Hanım ve kardeşini ziyaret etmek üzere Beşiktaş Akaretler’deki eve geçmiştir. İstanbul’dan hareket edeceği esnada yaşanan bir gelişme burada yaşanmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın otomobilinin yanına Rauf

¹⁶⁷Ömer Can Talu, *A.g.e* , s. 225.

¹⁶⁸ Fahri Belen , *A.g.e* , s . 78 – 79.

Bey gelmiştir. Rauf Bey Mustafa Kemal'in İstanbul'da suikaste uğrayabileceğini, tutuklanabileceğini düşündüğünü ancak bunlar yapılmadığına göre Karadeniz yolunda vapurunun batırılabilceğini bu yüzden dikkat etmesi gerektiğinin haberini getirmiştir. Rauf Bey bu bilginin doğruluğunu güvendiği bir kaynaktan aldığını ve teyit ettiğini de söylemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa Rauf Bey'e cevaben , “ İstanbul'da kalıp tutuklanmaktansa batıp boğularak ölmeyi tercih ederim daha iyi ” demiştir.¹⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın zorlu yolculuğa hazırlandığı esnada Sadrazam Damat Ferit Paşa Yüksek Komisyonda askeri danışman olarak görev yapan Wyndham Deedes'i acele olarak yanına çağırılmıştır. İstiklal yolculuğunun ilk farkına varan kişi ise İngiliz İstihbarat Daire Subayı Yüzbaşı Bennet olmuştur . Yüzbaşı Bennet Mustafa Kemal Paşa'ya nasıl vize verdiğini şöyle anlatmıştır : “Bandırma vapuruyla gidecek olanların listesini kontrol ediyordum at , araba ve üst düzey komutanların (Mirlava , Miralay , Paşa) varlığı beni şüphelendirdi. Böylesine basit bir görev için 21 kişi ve bu kadar rütbesi yüksek askerin olmaması gerekiyordu bu nedenle Hükümet Konağı'nı ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı harekete geçirmek üzere haberci ile kendisine haberi yolladım ”¹⁷⁰ demektedir. Yüzbaşı Bennet Sadrazam'a Mustafa Kemal'in gizli direniş örgütleriyle ilişkisi olduğunu ve Samsun'a sorun çıkarma amacıyla gitmekte olduğunu ve bunun üzerine İtilaf Devletleri askeri danışmanından yeni ve gizli başka istihbarat aldığını söyleyerek ne pahasına olursa olsun vapurun durdurulmasını ve içindekilerin hemen tutuklanmasını istemiştir.¹⁷¹ Bandırma Vapuru mürettebat dahil 21 kişi ile yolculuğa başlamıştır. Bandırma Vapuru Marmara Denizi'nden uzaklaşarak Karadeniz'e giriş yapmıştır.¹⁷² Geminin rotası yavaşça değiştirilerek ve kıyıya yakın gidilmesi sağlanmıştır. Buradaki amaçları Kardeniz'de fırtına giderek etkili olursa gerektiğinde kara yolundan ilerleyebilmektir. İnebolu , Sinop üzerinden Samsun'a doğru rotasında yol almaktayken Karadeniz'de aşırı bir fırtınaya yakalanıp fırtına sonucu deniz tutan yolcular Mustafa Kemal Paşa hariç herkes kamaralarına çekilmiştir. Bandırma Vapuru'nda Mustafa

¹⁶⁹Gazi Mustafa Kemal Atatürk , *A.g.e* , s. 20.

¹⁷⁰ John Godolphier Bennet , *Tanık Bir Arayışın Hikayesi* , Çev.Çiçek Öztekin , Yapı Kredi Yay. İstanbul, Eylül 2006 , s. 22.

¹⁷¹ Benoist Mechin , *Mustafa Kemal “Bir İmparatorluğun Ölümü ”* , Çev. Zeki Çelikkol , Bilgi Yayınevi, Ankara , 1997, s.163 – 164.

¹⁷² Erol Mütercimler , *Bu Vatan Böyle Kurtuldu* , Alfa Yay. 1. Basım ,İstanbul, Ağustos 2018 , s.104.

Kemal Paşa vapur ilerlerken sakinlikten yararlanarak Karadeniz’e çıktığında yapılacakları planlamıştır.¹⁷³ Mustafa Kemal Paşa birkaç saat farkla İstanbul’dan Anadolu’ya geçmiştir.¹⁷⁴

2.4.1 Anadolu ve Yurt Geneline Askeri Durum

Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta şöyle başlamaktadır. “ 1919 yılı Mayıs’ının Ondokuzuncu günü Samsun’a çıktım. Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu vaziyet, I. Dünya Savaşı’nda yenilmiş , Osmanlı ordusu her taraftan darbeler almış, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalamak zorunda bırakılmıştır. Büyük Savaş’ın uzun yıllar boyunca getirdiği yıkım, milleti yorgun ve fakir bir duruma düşürmüştü. Milleti ve memleketi I. Dünya Savaşı’na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memlekettten kaçmışlar. Saltanat , Hilafet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış ” demektedir.¹⁷⁵ Mustafa Kemal Paşa "Ordu-Millet" iş birliğinin olmasına büyük önem vermiştir . Kurtuluş Savaşı öncesi orduyu bir araya toplamadan evvel halkı bilinçlendirmek gereklidir. 19 Mayıs 1919’da halk artık bitkin, bunalmış , savaş ve yenilgi istemeyecek vaziyette , şehit verilerek yenilgilerle neticelenen ve 93 Harbi ile başlayan 5 yıllık savaş serüveni boyunca çocuklarını ve her evdeki erkek nüfustan verdikleri kayıplarının sonrası halkta öğrenilmiş çaresizlikle içlerindeki Türklük bitmiş vaziyettedir. Ordunun elindeki silah , asker gücü alınmış şehir içinde usulsüzlükler olaylar artmış halk güvensizlik yaşamaktadır. Sanayi kurumları yok ancak var olan yetersiz sanayi gücünde işgal kuvvetlerinin elindedir. Toplumda sınıfsızlık hakimdir. Halk arasında fitne yaymak isteyenlerce yayılan haberlerde, Milli Mücadele Rusya’daki gibi Bolşeviklik’tir buraya Bolşevikliği getirecekler, Milli Mücadele Padişaha karşı ayaklanmadır, denilmektedir. Kuva-i Milliye demek çeteci, anarşist demektir, Padişaha saygısızlık inanca terstir, karşı gelenler dinsizdir, cihat kararı sadece Padişah’ındır denilmektedir.¹⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa’ya göre : tek çare Kurtuluş Mücadelesidir. Milli Mücadele için çarpışılacak düşman sayısı, Boğazlar bölgesinde 100.000 kişilik Müttefik kuvveti, Trakya’da işgal karargah kuvveti, Güneydoğu’da Mersin, Adana, Osmaniye Fransızların elindeydi, Muğla Antalya İtalyanlarda, Merzifon, Eskişehir, Kütahya İngilizlerin kontrolündedir. Ordudan İtilaf Devletlerine 1919 yılının Nisan ayı envanter

¹⁷³ Erol Mütercimler , *A.g.e* s. 104.

¹⁷⁴ Utkan Kocatürk , *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü* , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara , Ocak 1999 , s.8.

¹⁷⁵ Gazi Mustafa Kemal Atatürk , *A.g.e* , s. 11.

¹⁷⁶ Fahri Belen , *A.g.e* , s. 78 – 79.

kayıtlarında 48000 tüfek, 200.000 süngü, 295 top teslim edilerek ordumuz silahsızlandırılmıştır.¹⁷⁷ Silahsızlanma hat safhada olduğu için tümenleri yeni asker ve yeni teçhizat cephane ile donatmak çok güçtür. Milli Mücadelede İstanbul'da işgalde kurulan Felah grubu ve Karakol cemiyeti, Mim Mim grubunun silah kaçırmaya gayretleri sayesinde Anadolu'ya silah gidebilmiştir. Bu kaçırma binbir zahmet ile İngiliz Devriyelere yakalanmadan bazen cenaze merasimi ile tabutun içinde bazen at arabalarında , içi yiyecek, giyecek dolu gibi gösterilerek sandıklar içinde taşınmaktadır. Bu gizli hareket yavaş olduğundan birliklere silah teslimi gecikmiştir. Kurtuluş mücadelesi içinde bir takım kararlar vererek olgunlaşacak şartlara bakmak gereklidir ve Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı gözlemlere göre 3 olasılık ortada durmaktadır.

1. İngiliz mandasını istemek
2. Amerikan mandasını istemek
3. Bölgesel kurtuluş yollarına başvurmak ¹⁷⁸

İlk iki madde Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanışını durdurmak için çeşitli devletlerce parça parça toprak verileceğine tek bir çatı altında toplanıp o ülkeye o güce bağlı kalmaktır. Üçüncü madde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun bittiğini kabul ederek bazı bölgelerin kurtuluşa kendilerinin başvurmasıdır.Üçüncü karar asla kabul edilemez yenilgi ne kabul edilebilir, ne de ayrı ayrı tek başına kurtuluş mücadelesi verilebilir. Osmanlı İmparatorluğu çökmüştür artık ömrünü tamamlamış ve ortada sonunun ne olacağını bekleyen bir avuç Türk'ten başkası kalmamıştır. O halde tek kurtuluş çaresi “ Ya Bağımsızlık Ya Ölüm “ olmuştur. Milli egemenliğe dayalı kayıtsız şartsız bağımsız Türkiye Cumhuriyeti kurulmalıdır. Kurtuluş mücadelesinin ileri safhalarında Ankara Hükümeti çeşitli sorunlar ile karşılaşmıştır.İç ve dış politika açısından bakıldığında tutulacak yol, güvenilecek dış ülke kalmamıştır. Anadolu'da kurulacak ordunun gereksinimlerini karşılamamanın yolu Karadeniz üzerinden özellikle de İnebolu, Sinop güzergahı üzerinden gelebilecek olan Sovyet yardımları olacaktır.

¹⁷⁷ Fahri Belen , *A.g.e*, s. 65 – 79.

¹⁷⁸ Gazi Mustafa Kemal Atatürk , *A.g.e* , s . 11- 12.

III.BÖLÜM

ÇARLIK RUSYASI'NDA DEVRİM

3.1 Lev Davidoviç Bronstein (Troçki) Kimdir

Lev Davidoviç Bronstein'nın bir çok kaynakta ismi Leon ya da Lev olarak geçmiştir. Aslan ve Aslan Yürekli anlamına gelmektedir. 7 Kasım 1879 (Rusya eski takvimine göre 28 Ekim 1879) tarihinde Ukrayna'nın Kirovograd Oblast bölgesine bağlı Yanovka isimli köyünde dünyaya gelmiştir. Doğduğu yıl Çarlık Rusyası'nda o dönem Terörcü bir parti olarak bilinen Narodnya Volya'nın Çar II.Aleksandr'ın aracına bombalı saldırı yapması sonucu II. Aleksandr'ın öldürülmesine denk gelmektedir. Babası Musevi bir aileden gelirken annesi ise orta sınıf bir ailenin kızı olup dindar bir Musevi inancı ile büyütülmüştür. Annesi Anna Bronstein Babası ise David Leontyevich Bronstein'dir. Amcası ise zengin fabrika sahiplerindendir ve döneminin Burjuvası olarak bilinmektedir.¹⁷⁹ Babası David Leontyevich ağır hasta olan eşi Anna Bronstein'ı tedavi ettirmek için çabalamıştır. Eşi Anna'yı Almanya'ya tedavi için götürdüğü zamanlarda Viyana'da 1905 devriminde önemli yer tutan oğlunun mitinglerini en arkada izlemiştir. Babasının annesine gösterdiği hassasiyet ve sevgisi Lev Davidoviç Bronstein'de kadınlara olan iyi yaklaşımını oluşturmuştur. Daha sonra ailesi ile yaşadıkları nedeniyle devrimde kadın hareketinin temellerini kafasında şekillendirmiştir.¹⁸⁰ Babası çevresindekilere göre aktif, çalışkan, zeki, girişimci,gelişimci,otuz yıldır durmadan çalışan bir emekçidir. Bu çalışmaları nedeniyle Babası David Leontyevich Bronstein, kendilerine ait bir tarlada köylü sınıfını çalıştıracak kadar dönemin zenginlerinden sayılmaktadır.¹⁸¹ Ukrayna'nın Yanovka isimli köyünde üç bin hektarlık arazi sadece ailesine ait bulunmaktadır. Lev Davidoviç babasıyla her zaman gurur duyar ve öldüğü güne kadar aktif şekilde çalışmasından memnuniyetle bahseder ve onun gibi emek vermek ömrünün sonuna kadar çalışmak istediğinden her yerde bahsetmiştir. Lev Davidoviç bir röportajında ve yazdığı kitabında,özellikle babasının o

¹⁷⁹ Lev Troçki , *Hayatım* , Çev. Müntekim Öçmen ,Yazın Yay. 2.Basım ,İstanbul, Ekim 1999, s. 16. ; Ayrıca Lev Troçki kendi deyiimiyle : Kerpiç sazla örtülü bir çatısı ve çatı saçağının altı kuş yuvalarıyla dolu bir evde dünyaya gelmiştir.

¹⁸⁰ Victor Serge, *Troçki'nin Hayatı ve Ölümü*, Çev. Bülent Tanatar , Yazın Yay. 1.Basım, İstanbul, Nisan 2021, s. 9.

¹⁸¹David North , *Lev Troçki 'yi Savunurken* , Çev.Artin Gaduyan , Mehring Yay. İstanbul, Ekim 2019, s. 281 – 284.

dönemlerinde aile zenginliğinin onun evden ayrılıp kendi yolunu çizdiği zamana denk geldiğini bu zenginlikten asla utanmadığını zengin bir aileden gelmesine rağmen hep ezilen kişilerin yanında olduğunu ve işçi sınıfının yanında olmayı babasından öğrendiğini söylemiştir.¹⁸² Çocukluğundan ölümüne kadar yaşamının ilk dokuz yılını kırsal hayatta kent ortamından uzakta yaşamıştır. Bu kırsal alanda yaşaması onun ormanları, bataklıkları, kar ve yağmurda yaşanan zorlukları, kadınların, işçinin zorluklarının üzerine düşünmesini ileride iyice sert katı kararlar alabilmesini ve gerektiğinde ise duygusal olmasını sağlamıştır. 18 yaşına gelene kadar burada yaşamış, Yanovka'da bulunan köklerine bağlı kalmıştır.¹⁸³ Lev Davidoviç 1888 yılı içinde dokuz yaşına geldiğinde ailesi tarafından Odesa'ya gönderilme kararı verilmiştir. Gençlik yıllarında ise tiyatroya meraklanarak Odesa'nın İtalyan operasını merak etmiştir. 6. sınıfı okurken tiyatro parası kazanabilmek için para karşılığında ders vermeye başlamıştır. O dönemler Çarlık Rusyası'nda halkın gazete, kitap okumasına izin verilmiyordu ve çoğu yayın yasaklanmıştır. Rus basınındaki sürekli yazıların (romandan başka deneme ve kronikler) okunmasına izin verilmektedir. O yıllar baskıcı sistem nedeniyle kamuoyunun düşünceleri, söylenmek istenen ama söylenemeyen sözler tiyatro sayesinde söylenebiliyordu. Rusça ismi Kaplya (Damla) olan dergiyi arkadaşlarıyla çıkartmıştır. İlk iş deneyimi olarak amcasının yanında fabrikada çalışmıştır. İşçilerin arasına karışıp el altından yasaklı Radikal yayınları okuyarak devrim hakkında kendini geliştirmiştir. İşçilerin şartlarını yaşayarak ileride işçi sınıfını organize edebilmiştir. 1898 yılında Güney Rusya İşçi Birliğini kurmuştur. 1898 yılının Ocak ayında yanında önemli evrak ve belgelerle tutuklanarak Ukrayna'nın Herson Hapishanesine gönderilmiştir.¹⁸⁴ Burada günlerini Fransızca ve Almanca lisan eğitimi sayesinde çeşitli dillerde karşılaştırmalı şekilde satır satır okumalar ile kendini ayet ve incil okumaya vermiştir. 1900 yılında Sibiry'a gidebilmek için hapishanede kendisi gibi politik suçlardan Sibiry sürgünü ile cezalandırılan Aleksandra Sokolovskaya ile evlenmiştir. Bu evliliğinden Yakutistan'da Zina ve Nina isminde iki kızı dünyaya gelmiştir.

İşçi hareketini detayları ile anlattığı broşürünü burada eşiyle hazırlamıştır. Bu broşürün yayınlanması sonrası devrim hareketi için önemli sayılabilecek ilerlemeler olmuştur. İnsanlık artık uyanmalıydı ve insanları bu zorluklardan kurtaracak olan yine kendileri

¹⁸² Lev Troçki, *A.g.e*, s. 75.

¹⁸³ Victor Serge, *A.g.e*, s. 10.

¹⁸⁴ Lev Troçki, *A.g.e*, s. 82 – 140.

olacaktır. Dağınık bölgelerde dağınık güçler kendi başlarına çarpışıyordu. Bu güçlerin bir araya getirilmesi ve tek elden yönetilmesi ve bir arada mücadele ettirilmesi gerekmektedir. Avrupa’da birlik beraberlik için bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazete merkezi Samara’da bulunan İskra (Kıvılcım) ismi ile çıkarılmıştır. Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin) Kıvılcım gazetesinin ilk makalesini burada yayınlar ve makalesinin ismini “ Ne Yapmalı” koyar. Lenin, Lev Davidoviç’in Avrupa’da yaptıklarını duymuştur ve işçi hareketi için kendisini takip etmektedir. Lev Davidoviç’e Kıvılcım için davetiye gönderir. 1902 yılından sonra Lev Davidoviç’in Trotsky (Troçki) ismini kullanmaya başladığı görülmüştür. Troçki Samara kentinde İskra’ya katılmıştır. İskra’nın başında olan Clair’in verdiği Pero takma ismi ile makaleler yazmaya başlamıştır. Pero takma ismi ise Lev Davidoviç’in Sibirya’da gazeteci olarak üstlendiği başarılarından dolayı verilmiştir.¹⁸⁵ Lev Davidoviç’in dikkat çektiği önemli konu bu bölgede yeraltından her şeyi yöneten örgütün faaliyetlerine dikkat edilmesi gerektiğinin yanında bu zararlı insanlarla Clair’in yakın temaslarının olduğuna dikkat çekmek istemiştir. Bu konuda Stalin ile mücadelesi ileri zamanda sürgüne gitmesine sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman Viyana’da ikamet etmekte olan Troçki, Rus vatandaşlarının tutuklanacağını öğrenince önce Zürih’e, oradan da Paris’e gitmiştir. Zürih’te ve Paris’te kaldığı süre boyunca savaş yanlısı bir tutum takınan Avrupa sosyalistleriyle yenilginin devrim getireceğini savunan Bolşevikleri eleştiren yazılar kaleme almış ve Avrupa’da birleşik bir sosyalist devletin kurulmasını savunmuştur.¹⁸⁶ 1917 Şubat Devrimi’ni de New York’tan takip etmiş ve Rusya’da kurulan Prens Lvov’un Geçici Hükümeti için Çarlık Rusyası’nın rejiminden farksız olduğunu iddia etmiştir. Troçki yeni yazdığı makalede devrimin ve hedefinin İstanbul ve Türk toprakları olmadığını Çarlık yanlısı derebeylerinin toprakları olduğunu belirterek Rus köylülerinin ve askerlerinin savaşmayı bırakmaları gerektiğini belirtmiştir. 17 Mayıs’ta gemiyle Finlandiya’ya gelmiş ve oradan trenle Petrograd’a geçmiştir. 23 Temmuz 1917’de Geçici Hükümet tarafından tutuklanmıştır. 4 Eylül’de serbest bırakılan Troçki, 23 Eylül’de Petrograd Sovyet’ine başkan olarak seçilmiştir. Bu dönemde Bolşeviklerin en önemli isimlerinden birisi olarak görev yapmaya başlamıştır. 9 Ekim günü kurulan Askeri Devrimci Komite’nin başına getirilmiştir. 10 Ekim’de RSDİP (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) içinde yeni kurulan Politbüro’nun üyesi olarak seçilmiş ve burada ihtilal kararı alınmasına katkıda bulunmuştur. 24 Ekim’i 25

¹⁸⁵Victor Serge , *A.g.e* , s. 11 – 13.

¹⁸⁶Lev Troçki , *A.g.e*, s. 151 - 152.

Ekim'e bağlayan gece Ekim Devrimi olarak adlandırılacak ihtilali başlatmıştır. Ekim Devrimi'nden sonra Troçki'ye yeni kurulacak Sovyet Hükümetinin başkanı olması teklif edilmiş ve bu görevi Lenin'in üstlenmesi gerektiği düşüncesiyle reddetmiştir. Daha sonra kendisine teklif edilen İçişleri Halk Komiserliği görevini Yahudi asıllı olduğu bunda Rus köylülerini kendilerine karşı kışkırtacağı gerekçesiyle reddetmiştir. Her iki teklifi reddetmesi üzerine yapılan üçüncü teklif Dışişleri Halk Komiserliği olmuştur. Bu görevi kabul etmiştir. Devrimlerin diplomasiye ihtiyacı olmadığını iddia ederek bu göreve büyük bir önem yüklemiştir. Göreve başladığı zaman Avrupalı diplomatların ve Çarlık dönemi dışişleri görevlilerinin boykotuyla karşılaşmıştır. Dışişleri Halk Komiserliği görevinde ilk yaptığı iş Çarlık zamanından kalan memurları silah zoruyla çalıştırıp bütün gizli anlaşmaları basında yayınlamak olmuştur. Bu görevdeyken yaptığı diğer önemli iş ise Brest-Litovsk Antlaşması için görüşmelere katılmak olmuştur.¹⁸⁷ Dışişleri Komiserliği görevini önemsemeyen Troçki Askeri Devrimci Komite Başkanlığı görevinde ise şevkle çalışmış ve Ekim Devrimi'nden hemen sonra 28 Ekim'de Petrograd'ı kuşatmaya çalışan güçlerin üzerine yürüyerek bunları yenilgiye uğratmıştır. 31 Ekim'de Moskova'nın ele geçirilmesine katkıda bulunmuştur. Kasım ayında Ekim Devrimi'ne karşı çıkan gazeteleri kapattırmıştır. Aralık 1917'den itibaren Rus Ordusu'nun dağılmasının ardından başlayan işgal ve iç savaşlar neticesinde Kızıl Ordu'nun kurulmasına önayak olmuştur.¹⁸⁸ Troçki 13 Mart 1918'de Savaş Komiserliği görevine getirilmiş ve yeni bir ordunun kurulması için hazırlıklara başlamıştır. Kendisine bu dönemde farklı düşünenlere son derece merhametsiz davranmıştır. Temmuz 1918'de Sovyet makamlarına karşı silahlı direniş gösteren herkesin derhal kurşuna dizilmesini emreden bir karar yayınlamıştır. Rus İç Savaşı sırasında, düşman safına geçen ve izin almadan geri çekilen subaylarla askerlerin ailelerinin rehin alınıp kurşuna dizilmelerini emreden bir karar daha yayınlamıştır. Rus İç Savaşından sonra Troçki, askeri alanda kendisine başarı getiren metotları siyaset ve iktisatta da uygulatmaya çalışmıştır. 1920 ve 1921 yıllarında işçi sınıfında büyük bir tepki oluşmuş ve askerlerin Bolşeviklere karşı ayaklanmasıyla işler kontrolden çıkmıştır. Bu isyanın bastırılmasında etkili olan Troçki, 1922'den sonra Kızıl Ordu içerisinde disiplinin güçlendirilmesi için de çalışmıştır. Rusya Komünist Partisi'ne muhalif sosyalist akımların yargılanmasında bulunmuştur. Rusya Komünist Partisi içindeki muhaliflere de gözdağı vermiştir. 1922'de

¹⁸⁷ Victor Serge , *A.g.e*, s. 34 – 85.

¹⁸⁸ Lev Troçki, *A.g.e* , s. 446.

kendisine teklif edilen Halk Komiserleri Kurulu Başkan Yardımcılığı görevini reddetmesi ve parti yönetimi hakkındaki eleştirileri yüzünden Lenin’le Troçki’nin arası yeniden bozulmaya başlamıştır. Lenin’in hastalığı dolayısıyla ikili arasında yeniden bir yakınlaşma olmuşsa da 1924 yılında Lenin’in ölmesiyle Sovyetler Birliği içerisinde başlayan iktidar mücadelesi Troçki’nin siyasi gücünü azaltmıştır. Partide açıkça komünizmden sapmak ile suçlanan Troçki, 1925 yılında Savaş Komiserliği görevinden alınmış ve bunun yerine Milli Ekonomi Kurulu’nda komisyon başkanlığına getirilmiştir. 1927 yılında Sovyetlerin Çin’e karşı olan tutumunu eleştirmiştir. Yaptığı eleştirilerden dolayı Stalin tarafından İngiltere ile ortak bir cephede hareket etmekle suçlanmış ve parti içinde yargılanmıştır. 12 Kasım 1927’de ise Ekim Devrimi’nin 10. yıldönümünde taraftarlarıyla organize ettiği alternatif gösteriler nedeniyle Komünist Parti’den ihraç edilmiştir. 15. Parti Kongresi’nde fikirlerinden dolayı Stalin’den özür dilemesi istenmiş ve bunu reddedince Kazakistan’a Elektrik ve Enerjiden sorumlu komiser olarak gönderilmiştir. Aslında bu gönderme bir çeşit sürülmektir. 1927 yılında Kazakistan’a gitmeden yazdığı makalesinin başlığını ise “ Tarihin intikamı , en güçlü sekreterin intikamından daha güçlüdür.” diyerek atmıştır.¹⁸⁹ 25 Ocak 1928’de Almatı’ya ulaşan Troçki, Kazakistan’da bulunduğu sürede kitap tercümeleri yapmış ve sürgündeki arkadaşlarıyla mektuplaşmıştır. 1928 yılında Sovyetler Birliği’nde çıkan tahıl krizinde yazdığı bir makalede ise, “Beklenmedik bir hızda patlak veren tahıl krizi derin ekonomik sorunlar getiriyordu. Durumu kurtarmak için olağanüstü önlemler alınmalı ancak iktidar bu önlemleri alacak kapasitede değil ” demektedir.¹⁹⁰ 10 Şubat 1929’da Sovyetler Birliği’nden kovularak İstanbul’a sürgün edilmiştir. Troçki, İstanbul’a sürüldüğünde başlangıçta Stalin ile Atatürk’ün kendisini öldürmek ya da Beyaz Ruslara teslim etmek konusunda anlaştığını düşünüp telaşlanmış İstanbul Valiliği’nden gelen teminat ile endişeleri yatışmıştır. Büyükada’da bir ev kiralayan Troçki dört yıl boyunca Türkiye’de yaşamıştır. Bu süre boyunca hem Türk polisi hem de gönüllü Troçkistler tarafından korunmuş, vaktini dünyanın her tarafında yaşayan Stalin muhalifleriyle mektuplaşarak, siyasetle uğraşarak ve Avrupa ülkelerinden vize almaya çalışarak geçirmiştir. Otobiyografisini yazdığı Hayatım adlı eseri de bu dönemde kaleme almıştır. Faaliyetlerinin bir sonucu olarak 20 Şubat 1932’de Sovyetler Birliği vatandaşlığından çıkarılmıştır. Büyükada’da uzun süre kalan Troçki Danimarkalı komünistlerin daveti üzerine 14 Kasım

¹⁸⁹ Tony Cliff , *Gece Ne Kadar Karanlığa Yakınsa Yıldızı O Kadar Parlak Olur (1927 – 1940)* , Çev. Ali Çakıroğlu Marx Yay.1.Basım , Şubat 2017, c. 4, s. 1 – 4 .

¹⁹⁰ Tony Cliff , *A.g.e*, s. 14 – 15.

1932'de Kopenhag'a doğru yola çıkmıştır. Burada bir konferans vermiş ancak oturma izni almayı başaramayınca 12 Aralık 1932'de Büyükkada'ya geri dönmüştür. Türkiye'de geçirdiği sürede 1917 Devrimi'nin tarihini anlatan Rus Devriminin Tarihi adlı kitabını yazmıştır. 1933 yılında Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi üzerine yeni bir siyasi yapı kurulması için çalışmalara başlamıştır. Troçki yanına ailesini ve sekreterlerini de alarak 17 Temmuz 1933'te İstanbul'dan ayrılarak Fransa'ya gelmiştir. Fransa'da ikamet ettiği zaman zarfında güvenliği açısından farklı şehirlerde kalmış ve burada Troçkizm'i yaymak için uğraşmıştır. Fransa'dayken Sovyetler Birliği'ndeki muhaliflerle ilişkileri kesintiye uğramış, 1934 yılında Sergey Kirov'un öldürülmesi ve Stalin tarafından sıkıyönetim ilan edilmesi üzerine Büyük Tasfiyenin başlayacağını öngörmüştür. Mayıs 1935'te Fransa ve Sovyetler Birliği arasında Dostluk Antlaşması imzalanması üzerine Fransa'dan ayrılması istenmiştir. Fransa'da kalması tehlikeye giren Troçki Norveç'ten sığınma hakkı talep etmiş ve talebi kabul edilince 18 Haziran 1935'ten itibaren Norveç'te yaşamaya başlamıştır. Norveç'te kaldığı sürede ölümünden önce basılan son kitabı olan İhanete Uğrayan Devrim'i yazmıştır. Hem Stalincilerin hem de Faşistlerin Troçki'nin sınır dışı edilmesi için çalışması ve Stalin'in Troçki'yi açıkça Sovyetler Birliği'ni yıkmaya teşebbüs etmekle suçlaması karşısında Norveç hükümeti Troçki'nin sığınma koşullarını ağırlaştırarak politika hakkında konuşmasını ve yazmasını yasaklamıştır. Sovyetler Birliği, Troçki'nin sınır dışı edilmesini istemiş, Troçki'nin ülkeye dönmesini reddetmiştir. Troçki'nin son durağı Meksika olmuştur. 9 Ocak 1937'de Meksika'ya gelen Troçki, burada Meksika Ordusundan bir General tarafından törenle karşılanmıştır. Başkent Meksiko'ya bağlı Coyoacan şehrinde bir eve yerleştirilmiştir. Meksika siyasetine asla karışmaması rica edilmiştir. Meksika'da tehditlere hedef olunca evinde polisler ve gönüllü Troçkistler korumalığını üstlenmeye başlamıştır. Mart 1937'de aydınlardan oluşan ve ünlü eğitimci John Dewey'in başkanlığında bir komisyon kurulmasını sağlamış ve Stalin'in iddiaları karşısında suçsuzluğunu ispat etmeye uğraşmıştır. 1939 yılında maddi sebeplerden dolayı Coyoacan'dan ayrılmıştır.

1940 yılının Mayıs ayında evine yapılan silahlı bir saldırıdan kurtulmuştur. Kısa bir süre sonra 20 Ağustos 1940'ta öğleden sonra çalışma odasında Ramon Mercader adlı bir Sovyet ajanının buz baltalı saldırısında kafatasına aldığı yaralar nedeniyle ertesi gün öğlen saatlerinde 21 Ağustos 1940 yılında vefat etmiştir¹⁹¹

¹⁹¹Victor Serge , *A.g.e*, s. 350 – 353.

3.2 Çarlık Rusyası'nda Bolşevizm Etkisi ve Troçki'nin Rolü

Halk arasında dilden dile dolaşan, varlıkları yeni duyulmaya başlayan iki kişi bulunmaktadır. Bu kişiler Vladimir Lenin ve Lev Troçki'dir. V. Lenin'e göre kapitalizm son bulmalı işçi sınıfı ezilmemelidir, ekonomi ve halk artık ayağa kalkmaya başlamalıdır. Lenin'in meydanlarda en büyük yardımcısı hitabet gücü kuvvetli, kıvrak zekalı ve İskra (Kıvılcım) Gazetesi'ni beraber çıkardıkları, konuşurken karşısındakini beyin oyunları oynayarak adeta hipnotize eden Troçki bulunmaktadır. Troçki'nin Kıvılcım Gazetesi'nde yazmaya başladığı makalelerinde göze çarpan detay Rusya'da bir devrim yaşanacaksa devrim öncelikle halk tabanında gençlere yayılmalı, ardından sokaklara inilerek işçilerin arasında yayılmasının gerektiğini söylemektedir. Troçki mitinglerde yaptığı konuşmalarında ve yazılarında kadınların Dünya'yı değiştirecek güçte olduklarını ve kadınlar özgürlüklerini ve haklarını kazanmayı istiyorlarsa artık sorumluluğu ellerine almasının şart olduğunu söylemiştir. Troçki'ye göre : Devrim bu çarpık düzende hak için, hukuk için, adalet için değişim gerekecek bir duygudur. Dünya üzerinde ve insanoğlunun yaşamı boyunca değişmeyen kendini yenilemeyen tek şey değişim kelimesinin kendisidir. Bu konuşmasıyla Rusya meydanlarında Sürekli Devrim teorisini ilk defa açıklamıştır. Troçki üreten devletlerin bağımsızlığını kaybetmediği ve çiftçilerin ürettiklerinde önce milletin sonra da devletin kazanacağını, devletin kazandığı zamanda insanlığın kazanacağını belirtmektedir. Troçki : Kadınlar olmadan asla bir Devrim olamaz şimdiye kadar da olmamıştır. Kadın öncelikle bir annedir, kadınlar yetiştirdikleri erkek evlatlarla toplum genelini değiştirebilirler. Devrim için bir dönüşüm böyle gelecektir. Bu değişimde en büyük rolü her evin ve her erkeğin temelinde emeği olan kadınlar üstlenmelidir. Bağımsızlık ve kölelikten kurtulmaya çalışmak bu kurtuluş için emek vermek sosyalizm içinde çabalamak demektir,¹⁹² demiştir. Çarlık Rusya'sında tüm yasal haklardan mahrum sınıf kadınlardır. Kadınların soyadları bile yoktur. Kocalarının adlarının üstüne kayıt olurlar, kimlikleri yoktur ve öyle de bilinirlerdi. Kadınların herhangi bir yolculuk veya çalışma gibi durumlarında kocasının izni olmadan bir çeşit veli imzası atılmadan kadınlara işlem yapılamazdı. Troçki düzenlenen mitinglerde : genellikle kadınların I. Dünya Savaşı ile bozulan Çarlık Rusyası'nın ekonomisi içinde kendilerine yer bulmak istediklerini, onların

¹⁹² Lev Davidoviç Trotsky , *İhanete Uğrayan Devrim* , Çev.Çiçek Öztekin , Alef Yay. 1. Basım , Eylül 2006, s .216 – 218.

evlerine bakarken aynı zamanda beslenmesi bozulan çocuklarına ve evde yaşlılarına bakma işlerinin olduğunu söylemiştir. Çocuk ve yaşlılar hariç erkek nüfus cepheleydi ve kadınlar ev içi görevleri gereği evlerine çocuklarına bakmak ile ev dışı görevlerinden evi ayakta tutmak, aç kalmamak, barınmak gibi en temel eylemleri yapmaktadırlar Kadının toplumda yeri yoktur. Ev içinde erkeğin istediği kadar çocuk doğuracak , çocuk ve erkeğe bakmak , ev işlerini yapmak haricinde, çocuk doğurmak istememesi diye bir şey söz konusu olamazdı. Troçki meydanlarda hitabetlerinde, çoğunlukla bu konular üzerine konuşmalar yapmıştır.¹⁹³ Troçki toplumun geneline “ eğitim aşılmalı, okur yazarlık artırılmalı, çocuk işçi çalıştırılması yasaklanmalı , 8 saat çalışmada ve 8 saatten fazla çalışmada, fazla zamana mesai parası verilme şartı gelmeli, işçi iyi beslenmeli, iş yerinde besleyici yemek çıkmalı, çalıştıkları fabrikada evli ve çocuklu olan işçiler için revir ve kreş bulunmalı, işçi çocuklarının oyun alanları olmalı” demektedir. Meydanlardaki pankartlarla ve broşürlerle işçilere bunları tek tek anlatmıştır.¹⁹⁴ Çarlık Rusyası’nın Ordusu Cihan Harbi’nde birçok cephede savaşırken Rus kuvvetler asker ve toprak kaybetmiştir. Petrograd’ta (Petersburg) ve Moskova’da tarım olmadığı için un üretimi durmuştur. Un üretiminin durması halkın ekmek alması ve beslenmesinin durmasına sebep olmuştur. Tarım arazileri ana kenti beslemekte zorlanmaktadır. Üretim toprakları halka yetmek yerine toprak sahibi soylu Burjuva ailelere yetmektedir. Çarlık Rusyası’nda Saray her zamanki gibi eğlencelerine ve şık giyimlerine Saray’da özel yapılan yemeklerine devam etmiştir . Halkın bu zorluğuna ve çaresizliğine rağmen Çarlık Rusyası yönetimi bir şeyleri değiştirmek ve bir şeylerin farkında olmaktan uzaklaşmıştır. Rus sosyal yaşamına kazandırılan işçi sınıfı artık hayat şartlarının iyileştirilmesini beklemektedir.

Troçki bir çok meydana toplanan halka konuşma yaparak onları Devrim için sendikalaşma ve toplu hareket ettirmeye çalışmıştır. İşçiler bu emeklerinin karşılığını alabilmek için ve şartlarını iyileştirmek için organize olmaya karar vermişlerdir. Bu organize olma konusu doğduğunda ise Çarlık Rusyası’nda halkı bir arada tutacak yönlendirecek büyük bir işçi ordusuna sahip çıkacak bir devrimci lidere ihtiyaçları olmuştur.¹⁹⁵ Bu liderde Rus Sosyal Demokrat Partisi ileride Komünist Parti olarak ismi değişen partinin lideri Vladimir İlyiç Ulyanov bilinen ismi ile Vladimir Lenin’dir. Rus

¹⁹³ Burcu Özdemir , *Sovyetler Birliği’nde Komünist Kadın Hareketi (1919 – 1930)*, Yordam Kitap, 1.Basım, İstanbul, Temmuz 2021, s. 10 – 11.

¹⁹⁴ Lev Davidoviç Trotsky , *İhanete Uğrayan Devrim* , s . 218 – 219.

¹⁹⁵ Lev Davidoviç Trotsky , *İhanete Uğrayan Devrim* , s. 220 – 225.

Sosyal Demokrat Parti'nin ikinci kongresinde yapılan konuşmalarda Lenin daha çok ihtilalci hareket benimsenilmesi gerekliliğini ve bu hareket doğrultusunda partiye üye kazandırılmasını, kapitalist düşünce ve yapıların bu ülkede yer almasının artık durmasını, bir an önce Birinci Dünya Savaşı'na son verilmesini bu Cihan Harbi'nin emperyalist bir savaş olduğunun fikri üzerinde durmaktadır. Menşevik grubunun lideri Mortov ise bu düşünceye karşı çıkmıştır. Bunun üzerine ikilik çıkan kongrede katılanlar arasında oylama yapılmıştır. Oylama sonucunda Lenin taraftarı olan üyeler çoğunlukta olduğu için çoğunluk kelimesinin Rusça'sı olan Bolşevik ismini alırken, Mortov taraftarı olanlara ise azınlık yani Menşevikler denilmiştir. Lenin Kongre sonrası “ Mortov ile anlaşamıyor görünüyoruz ancak Mortov ile iyi ve eski arkadaşız, birbirimizi seviyoruz” demiştir. Mortov'un düşüncelerine her zaman saygı duyduğunu ancak o düşüncelere asla katılamayacağını özellikle söylemiştir.¹⁹⁶ Komünistlerin kitleyi harekete geçirmeye çalışmaları , işçilere doğruları anlatmaları , halkı uyandırma çalışmaları, Çarlık Rusyası yönetimi ve Çar yanlıları tarafından din düşmanı, toplum düşmanı, aile yapısını bozan sınıf olarak reklam edilmelerine sebep olmuştur. Komünistler ise kendi yapmak istediklerini şöyle anlatmak ihtiyacı hissetmişlerdir. Kadınlara değer verilmesi gerektiğini, kadının sadece bir üretim aracı olarak görülmekte olduğunu, bu yargının bitmesi ve kadının tüm haklarının yok sayılmasına söz hakkının olmamasına savaş açıldığını, kadınların zedelenen gururunun artık toparlanması gerektiğini, bunun düzelmesi için çabaladıklarını söylemişlerdir.¹⁹⁷ Troçki'nin konuştuğu mitingler ve ufak toplantılar izleyici akınına uğramaya başlamıştır. İşçiler, emekçiler 1905 yılında sendika açma, sendikaya üye olma gibi yasakları unutmaya artık meydanlara inme kararını ve fikrini almaya başlamışlardır.

Troçki silah kullanmadan ya da silahlı direniş yaşamadan Rusya'da devrim olmasından yanaydı ve bunu her katıldığı alanda söylemiştir. Rusya'da ilk işçi grevinde 30.000 işçinin katılımıyla sendikalaşma fikri ilk defa doğmuştur. 1 Mayıs tarihinde üniversite öğrencileri meydana bir yürüyüş yaparak kahrolsun Otokrasi yazılı pankartlar taşımaya başlamışlardır. Petersburg'da bir fabrikada işçiler çalışmama ve grev yapma kararı almışlardır. Çar yönetimine karşı zor durumda kalan kapitalist fabrika yöneticileri grev yapan işçilerin hepsini işten çıkartmıştır. Böylece grev yapmaya kalkacak olan diğer işçilere gözdağı vermek istemişlerdir. Bu karardan sonra Petersburg'daki bütün fabrikalarda işçilerin greve

¹⁹⁶ Nicholas V. RiaSanovsky , *A.g.e* , s. 450 – 455.

¹⁹⁷ Burcu Özdemir, *A.g.e* , s. 13 – 14.

gitmişlerdir. Çarlık Rusyası'nda tarihin ilk toplu hareketi bu grevdir. Tarihçilere göre : Bu toplu hareket Dünya genelinde ilk toplu genel grev niteliğindedir. Çarlık Rusyası'nda meydanlarda emek, ekmek, iş, eşitlik gibi sloganlar atılmaya ve pankartları açılmaya başlanmıştır. Çarlık Rusyası'nın artık teokratik düzeni çalkantılı hale gelmiştir. Petersburg Meydanı'nda 150 bin dolaylarında işçi greve katılmıştır.¹⁹⁸ Katılan işçiler Çar Nikolay'ın posterlerini taşımakta ve Çarlık Rusyası'nın aleyhine sloganlar atmışlardır. Meydanda toplanan halk Çar'a seslerini duyurmak için Çar'ın Kışlık Sarayı'na yürümek istedikleri esnada Kışlık Saray yolu üzerinde Çar'ın askerlerince karşılanmışlar ve askerler tarafından bu eylem sert bir şekilde bastırılmıştır. Bu olay Dünya tarihine Kanlı Pazar olarak geçmiştir. 1917 yılı Rusya'ya bir Savaş iki de Devrim getirmiştir. Aylar Şubat ayını gösterdiğinde başkent Petrograd'ta (Petersburg) ekmek ve kömür yokluğu nedeni ile yürüyüş şiddetli çatışmalarla sonuçlanmıştır. 23 Şubat (8 Mart) tarihinde kapitalist patronlar kent merkezinde eylem yapılmasını engellemek için şehirde Don Nehri'nin üstündeki köprüleri havaya kaldırarak merkez ile bağlantıyı kesmişlerdir. Ekmek,emek,yakıt yokluğunu protesto için toplanan tekstil işçisi kadınlar Nehir'den kent meydanına yürümeye başlamışlardır. Onların yürüyüşünü durdurmak için askerler yönlendirilmiştir. Ancak onları engelleyen görevlilerde haklı eyleme katılmış ve eylem geniş kitlelere yayılmıştır.¹⁹⁹ Çar ve Hükümeti geri adım atmak zorunda kalıp tahttan geri çekilme kararı almıştır. Yerine geçici hükümet oluşturulma kararı alınmıştır. Geçici hükümetin varlığına Lenin ve arkadaşları inanmıyor ve istemiyordu neden olarak , geçici hükümetin üyelerinin kapitalist anlayışı devam ettirdiği inancı taşımasıdır. Bolşevikler bu inanışlarında da haklılardır çünkü geçici hükümet denen birliğin üyeleri şu şekildedir : Saraydan soylu Prens, bir diğeri Burjuva sınıfından toprak sahipleri, Başbakan, İçişleri Bakanı , Donanma Bakanı idi. Lenin'e göre bu hükümet emperyalistlerin fikri ile kurulmuştur. Geçici hükümet kurulup görevi aldıktan bir müddet sonra Amerika ve batılı devletlerden kutlama mesajı almaya başlamıştır. Bu tebrik ve yakınlaşma, halk arasında tepki ile karşılanmıştır.²⁰⁰ Lenin'e göre : silahlı bir direniş ile artık idare yapılmalı hükümetin silahla yaptığı zorbalıklara bir cevap

¹⁹⁸ Nicholas V. RiaSanovsky,Mark D. Steinberg , *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze* , Çev. Figen Dereli ,İnkılap Yay.İstanbul , 2016 , s. 465.

¹⁹⁹ Günümüzde 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde Rusya'da bu günün anısına ve eyleme katılan kadınlara saygı için alınan çiçek sayısı , 14 Şubat Sevgililer Günü alınan çiçek sayısının iki katıdır. Rus vatandaşlar bugüne çok büyük önem verirler ve özel hazırlanırlardı. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/rusyada-8-mart-dunya-kadinlar-gunu-/> 31/03/2023

²⁰⁰ Nicholas V . RiaSanovsky , *A.g.e* , s . 480 - 499.

verilmeliydi. Bolşevik Partide kongre kararı verilmiştir. Kongre sonucu Bolşevikler ana sokak ve köprüleri, Hükümet Binalarını , Tren istasyonlarını , Posta ve Telgraf ofislerini, Telefon binasını, Elektrik santralini, Devlet Bankasını, Polis karakollarını ele geçirmiştir. Çarlık Rusyası'nın ve Çar'ın devamlılığını isteyen gönüllüler ve Çar'ın ordusu yani bilinen isimleri ile Beyaz Ordu mensupları ile Devrim yanlısı olan Kızıl Ordu arasında iç savaş başlamıştır. Çar'a ait olan çoğu general ve askerin gitmesiyle dağılmış olan ordunun başına Lenin'in isteğiyle silah yerine fikirleriyle çarpışan Troçki Savaş Komiseri olarak göreve getirilmiştir. Troçki bu görevi önceleri kabul etmek istemez bunu Lenin'e söylemiştir. Silah kullanma ve kan dökme fikrini asla benimsemez söz ile akılla karşısındaki kişiyi etkileyerek etkisiz hale getirmeyi daha çok sevdiğini söyler ancak Lenin askerin üzerinde söz sahibi olacak sözü etkili, askeri ateşleyen birine ihtiyacı olduğunu söylemiştir.²⁰¹ Strateji yapmayı bilen güvenilebileceği birinin daha iyi olacağını kendisine belirtmiştir. Troçki elinde ordu diye bir şey yokken sıfırdan kurmuş olduğu Kızıl Ordu birlikleri ile çatışmaya başlamıştır. Kızıl Ordu dağılma noktasındadır ve gittikçe asker kaybetmektedir. Askerler eğitilmiş olmadığı için savaşı kaybetme riski mevcuttur. Askerleri bir arada tutmaya çalışmıştır. Troçki kadın kollarını harekete geçirmiştir. Tıp öğrencisi genç kadınlar ve kadın işçiler Kızıl Hemşire Birliğini kurmuşlardır. Bolşevik kadınlar ellerinde silah çarpışmaktan çok çarpışma gerisinde sağlık işleri ile gönüllü olarak ilgilenmişlerdir. İç savaş boyunca Bolşevik kadınlar sağlık hizmetleri , iç istihbarat , haberleşme , salgın hastalıklarda önlem, kaçak askerler ve asker ailelerine yardım konularında görev almışlardır.²⁰²

3.3 Troçki ve Stalin Arasında İdeoloji Savaşı

Lenin sonrası Troçki sürekli devrim teorisi gereğince uygulanmalı ve devrim devam etmeli ve sürekli devrim sayesinde Uluslararası platformda Sovyetler Birliği güçlü olarak devam etmeli demektedir. Rusya Lenin sonrası devrimden uzaklaşarak ve yeni dünya düzeni içinde savrulacaktır. Ülke Marksizm'den uzaklaşmıştır. Stalin'de sağ tarafa yaklaşmış böylece Lenin'den ve Marksizm'den kalan mirastan uzaklaşmaya başlamıştır. Stalin ve etrafındaki kişilere göre : Troçki'nin sürekli devrim teorisi umutsuzluk dolu taktik bir hatadır ve sonu olamaz. Stalin'e göre : sosyalizm tek ülkede hakkıyla olmalıydı ve

²⁰¹Lev Troçki , *Hayatım* , s. 454.

²⁰²Burcu Özdemir , *A.g.e* , s. 29 – 31.

komünizm her şeyden önce Rusya’da yayılmalıydı. Bu nedenle tek ülkede sosyalizm tezi doğmaya başlamıştır. Stalin döneminde bu tezin doğrultusunda Sovyet kadını tekrar eski haline dönmeye başlamıştır, eskiden olduğu gibi kadının özgürleşmesini durdurması ve aile yapısına sahip çıkması istenmeye başlanmıştır. Troçki’nin böylesine agresif bir tez karşısında savaşmaktan başka çaresi kalmamıştır. Bu dönem içinde halk arasında özellikle anne ve annelik kavramları yinelenerek kuvvetlendirilmeye çalışılmaktadır.²⁰³ Troçki’nin düşüncesine göre : Ekim devriminin geleneklerinden ürken kişilerin oyunu artık başlamıştır. Troçki’nin görevi olan savaş komiserliğinden yararlanarak ordunun tüm şartlarını kendi menfaatine kullanacak ve darbe yapacak türünden dedikodular yayılmaya başlamıştır. Stalin taraftarlarının asıl amacı Troçki’yi darbeci göstermek ve kamuoyunda Stalin severleri Stalin’e darbe yapılacak düşüncesine alıştırmaktır. 1925 yılının Ocak ayında Troçki savaş komiserliği görevinden alınmıştır. Orduda 5 milyon 300 binlik asker istihdamı, 600.000 dolaylarına inmiştir. 1925 yılının Mayıs ayında Troçki Elektronik İşler Başkanlığı’na getirilmiştir. Bu olay için Troçki : “ bana bu görevi vermek beni günlük rutin işlerden uzaklaştırmak istenmesinden başka bir iş değildir ” demiştir. Bölgeye vardktan sonra çeşitli ülkelerden getirilen ekspertizler sayesinde Santral ile ilgili üretim katılım raporları açıklanmıştır ve bu raporlar sonucu Troçki’nin Stalin’in tek ülkede sosyalizm tezine karşı savaşma isteği perçinlenmiştir.²⁰⁴ 1928 yılında Troçki’yi Rusya’dan uzaklaştırmak amaçlı ve Troçki’nin ölümü sonrası Rusya’da oluşabilecek olan Troçkist akımın önüne geçmek için, Stalin Hükümeti Troçki’yi gizli bir şekilde Rusya’dan uzaklaştırma kararı almıştır.

3.4 Troçki ’nin İstanbul’a Yolculuğu

Troçki Sovyet Rusya’dan 1928 yılında gönderilmiştir ve Troçkist gruplar ile irtibatını hiç koparmamıştır. 1928 yılının 16 Aralık günü Kazakistan’da kaldıkları Kazak köyüne GPU ajanları gelerek Josef Stalin’den çok gizli bir evrağı Troçki ve eşine teslim etmişlerdir. Gelen evrak Troçki’nin siyasi yaşamını noktalandırması ve Rusya’daki Troçkist gruplar ile irtibatını koparması ile ilgilidir. Troçki bu teklifi kabul etmez ve “Zalim insanların zalimliklerine boyun eğmeyip savaşmak erdemlidir” demiştir. Stalin’in, Troçki’nin tasfiye

²⁰³Burcu Özdemir , *A.g.e* , s.127.

²⁰⁴ Lev Troçki , *Hayatım* , s. 547.

ricası Türkiye Hükümetine geldiğinde: Türkiye'nin 1925 yılında Sovyet Rusya ile yapılan dostluk anlaşması, Troçki'nin Savaş komiserliği görevi esnasında Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'ye yardımlarının dokunması, silah sevkiyatında rol alması nedeni ile Başbakan İsmet İnönü ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın haberdar edilmesi sağlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'a Troçki'nin siyasi mülteci olarak Türkiye'ye kabul edilebileceğini ancak Rusya'ya bazı şartların sunulmasının gerekliliğinin bahsedilmesini istemiştir. Troçki ve ailesi İstanbul yolculuğuna çıkmadan evvel Kazakistan'daki koruma amiri Dreitser görevinden alındı yerine Bulanov isimli GPU ajanı getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti görüşmelerden sonra Troçki ve ailesini sağlık problemleri için vereceği bir vize ile misafir edecektir. Türkiye'ye gönderilme fikri üzerine Troçki sürgüne gönderilmekten çok ölüme gönderildiğini ve elbirliği ile ölümünün Türkiye'de sağlanacağını düşüncesine kapılmıştır. Almanya Troçki'ye sağlık nedenleri ile vize vermek için yanaşmamıştır. Avusturya mazeretler ileri sürüyor, Norveç ise bitmek bilmeyen sayısız belge talep ediyor, İngiltere ise cevap vermeye bile yanaşmamıştır. Türkiye onu kabul etmeye istekli olduğunu tekrar tekrar söylemiştir. Troçki yolculuk boyunca genelde konuşmamıştır ve konuştuğu zaman da Bulanov ile konuşmuştur kendisine “ Ben kendi isteğimle İstanbul'a gitmiyorum. İstanbul'a vardığımda bunu İstanbul yetkililerine açıklayacağım ” demiştir. Ayrıca orada bir suikaste kurban gidecekse bu suikastın ona Türk polisinin işbirliği ile olabileceğini böyle bir olasılığa sonuna kadar inanacağını belirtmiştir.²⁰⁵ Troçki ve ailesini getiren özel tren 13 Şubat gecesi Odessa'ya varmıştır. Burada Odesa limanından kalkışlı Kalinin Vapuruna transfer edilmek istenmişlerdir. Kalinin Vapuru buzlar arasında hareket edemeyecek şekilde mahsur kalmıştır ve ilerlemesinden çok daha limandan çıkması bile zordur. Troçki ve ailesinin hemen o gece Karadeniz'e açılması gerektiği için Sovyet lideri Stalin'in özel emri ve takibi ile 1927'de Moskova'da Tren Garında yaşanan olayların bir benzeri daha olmasını engellemek adına büyük bir gizlilik içinde Liman abluka altına alınmıştır. Her köşede siyasi polis ile güvenlik hat safhaya çıkarılmıştır. Kalinin Vapuru'nun limanda kalması üzerine Troçki kafilesini götürecek başka bir gemi hazırlanır ve önlem olarak geminin önüne buz kıracağı takılmıştır.²⁰⁶ Troçki suikastten korkuyordu ancak İstanbul'da Emniyet güçleri hazırlık yapmış ve önlemlerini almıştır. Bu hazırlıklar bir hafta sürmüştür. İstanbul Polis Müdürlüğü'ne Binbaşı Şerif Bey

²⁰⁵ Victor Serge , *A.g.e* , s. 209 – 216.

²⁰⁶ Isaac Deutscher , *Kovulan Sosyalist Troçki (1929 – 1940)* , Çev. Rasih Güran , Alfa Yay. 1. Basım , Mart 2017, s . 17 – 18.

getirilmiştir. Şerif bey İçişleri Bakanlığı tarafından özellikle mütareke döneminden beri İstanbul'da yaşayan Beyaz Ruslar hakkında özel eğitilmiş birisidir. Şerif Bey, Troçki gelmeden evvel İstanbul'da gizli yapılan operasyonlarla suikast yapacak ya da yapabilecek kapasitede olan Beyaz Rusları belirleyerek ülkeden ayrılmasını sağlamıştır. Dönemin İkdâm Gazetesi'nde "Beyaz Ruslara yol göründü" başlığıyla haber yapılmıştır. Yine aynı haberin devamında Roznuvar barın sahibi Simon Yakobeviç ile eşi Senya'nın tevkif edildiklerine (tutuklandıklarına) dair haberler çıkmıştır.²⁰⁷ Cumhuriyet gazetesinde : "Beyaz Ruslar'ın hudut dışı edileceğine dair haberlerin asılsız olduğu" söylenmiştir. Cumhuriyet gazetesi ayrıca 50 kişilik bir Beyaz Rus kafilesinin vapurla Fransa'nın Marsilya şehrine gönderileceği haberini yapmıştır. Dönemin günlük siyasi gazetesi olan İkdâm gazetesinde Troçki'nin İstanbul'a transferi nedeniyle Beyaz Ruslara karşı böyle tavır sergilendiği hakkında haber hiç yapılmadığı dikkat çekmiştir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 4 Şubat 1929 tarihinde İstanbul Belediyesi ve İstanbul Valiliği'ne yazı gönderdiği ve yazıda vurgulanan konu : Troçki'nin İstanbul'da kaldığı süreçte güvenliği ile ilgili alınacak tedbirler ile ilgilidir. Gönderilen yazıda : Sabık Harbiye Komiseri Troçki, Leon Sedov namı müstearı (takma ismi) ile karısı Natalia Sedova ve oğlu Lev Sedova ile İstanbul'a gelmek üzere 23.1.1929 tarihinde kendisine vize verilmesi uygun görülmüştür. Kendisinin bir suikasta vukuuna mani tedbirler alınmalıdır, denmektedir. İçişleri Bakanlığı'ndan Matbuat Umum Müdürlüğü'ne (Basın işleri Müdürlüğüne) gönderilen bir emir yazısında :

Sabık Harbiye Komiseri Troçki yakında İstanbul'a gelecektir. Geldiğinde burada ikamet edeceğinden matbuatın alakadar olmamasını ayrıca Troçki'nin kaldığı yerler hakkında bilgi verilmemesine ve resimlerin çekilmemesine özellikle dikkat edilmesi gerektiği konusunda ek emir gönderilmiştir, ²⁰⁸ denmektedir. Türkiye genelinde çıkan gazetelerde bu emrin üzerine Troçki'nin İstanbul'a gelmeyeceği, rotasının değiştirildiği, yurtdışında özellikle Almanya sınırlarında bir yere giriş yapacağı ve bu giriş için de dilekçe gönderildiği ve dilekçenin cevabının gelmesinin yakın olduğu hakkında haberler yapılmaya başlanmıştır. Troçki'nin Moskova'da kalabileceği hakkında haberler vardır.²⁰⁹ Dönemin çıkan gazetelerinde yayınlanan genelge ardından Troçki'nin Almanya'ya girişi ile ilgili talebinin

²⁰⁷ *İkdâm Gazetesi* , 17 Şubat 1929 ; Ömer Sami Coşar , , *Troçki İstanbul'da* , Türkiye İş Bankası Yay. 5. Baskı, 2010 , İstanbul , s. 17.

²⁰⁸ Ömer Sami Coşar , *A.g.e.* , s. 15.

²⁰⁹ *İkdâm Gazetesi Moskova Anadolu Ajansı* , 17 Şubat 1929 ; *İkdâm Gazetesi* , 20 Şubat 1929

olduğu ve hastalığının gittikçe ilerlediğinden bahsedilmiştir. Fransa’da da kalacağı ve bir köşkün de ayarlandığı fakat Troçki'nin Fransa'ya gitmeyeceği söylenmiştir. Troçki'nin karısı Natalia Sedova'nın ağzından Troçki'nin ağır hasta olduğu ve hastalığının solunumunu etkilediği, Troçki'nin Çekoslovakya’da sanatoryuma yatırılması için karısının devrede olduğu hakkında haberler çıkmaya başlamıştır.

İlyiç isimli şilebin İstanbul yolculuğunda Karadeniz'de şiddetli bir fırtına başlamıştır. Karadeniz çıkışı Türkiye karasularının bağlantısı olan Ereğli açıklarında fırtına ve zorlu deniz yolculuğu nedeniyle geminin mecburi olarak Ereğli limanına sığındığına dair haberler İstanbul medyasında yerini almıştır.²¹⁰ Troçki ve ailesini getiren İlyiç isimli gemi 22 gün 22 gece süren bir yolculuktan sonra, 12 Şubat 1929 günü sabaha karşı İstanbul Boğazı’na giriş yaparak zorlu bir yolculuktan sonra İstanbul'da Sarıyer Büyükdere açıklarına yanaşmıştır.

Troçki gemiden ayrılmadan önce iki adet mektup hazırlamıştır. Birinin Sovyet Komünist Partisi merkez komitesine gönderilmesini ister, diğer mektubun ise Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ne özellikle Mustafa Kemal Paşa’ya gönderilmesini istemiştir.

Birinci mektupta, İstanbul'da kendisine komplo hazırlandığı Beyaz Ruslarla dolu bir şehirde suikast ile burada öldürüleceğini bütün sorumluluğun Komünist Partinin Merkez komitesine ait olduğunu söylemektedir.

Troçki ikinci mektubunda şöyle demektedir :

“ Beyefendi,

İstanbul kapılarının önünde size şunları bildirmekle şeref duyarım ; kendi arzumla, Türk sınırına gelmiş değilim ve bu sınırı zor kullanıldığından dolayı aşmaktayım.

Cumhurbaşkanı Beyefendi kabulünü rica ederim.²¹¹ ”

L.TROÇKİ 12 ŞUBAT 1929
İSTANBUL

Gemiden önce Troçki ailesine ait özel bavullar ile birlikte 12 sandık çıkarılmıştır. Bu sandıklarda ve bavulların bazılarında , Lenin ile yazışmaların yanısıra fotoğraf arşivi ve ileride kendisini Josef Stalin’e karşı savunacağı evrakları bulunmaktadır. Kızıl Ordu’nun

²¹⁰ *İkdam gazetesi Havas Haber Ajansı* , 23 Şubat 1929 ; *İkdam Gazetesi Anadolu Ajansı* , s. 2.

²¹¹ Isaac Deutscher , *A.g.e* , s . 19.

kurucusu ve Devrim liderine yakışır saygınlıkla karşılanmıştır Troçki ailesi GPU ajanları ile birlikte yoğun güvenlik önlemleri altında gemiden indirilerek Büyükdere iskelesinin bekleme odasına alınmışlardır. Troçki ve ailesine İstanbul'da pasaport işlemleri dahil diğer işleri tamamlanana kadar yemek yemeleri ve bir şeyler içmeleri teklif edilmiştir. Aile suikastten korktuğu için bu teklifi geri çevirmiştir. Büyükdere limanı iskelesinde pasaport işlemleri hemen tamamlanmıştır.²¹² Bekleme salonunda ağırlama işlemlerinin hızlı olmasından dolayı salonda fazla bekletilmediler ve güvenlikleri açısından açık hedef olmamaları için emniyet birimi özellikle bekletilmemelerine dikkat etmiştir. Kafileyi almaya gelen Sovyet Konsolosluğu'nun arabasına binerek yakın mesafedeki İstiklal Caddesi Rusya Konsolosluk binasına götürülmüşlerdir.²¹³ Troçki ve ailesinin ülkeye adım atmasıyla birlikte İstanbul Polis Müdürlüğü'nün hazırladığı özel koruma ekibi görev almaya başlamıştır. 1929 yılında İstanbul Emniyet Müdürlüğü az personeli olmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle özel koruma ekibi kurulmuştur. Türk koruma ekibi göreve başlayarak Rus kafilesi ile yolculuk yapmışlardır.²¹⁴ Troçki'nin İstanbul'da olduğundan elçiliklerinde haberi olmamıştır. İngiliz Büyükelçiliği bu neden ile Polis Müdürlüğünden saat başı takip raporu istemiştir. Troçki'nin İstanbul'daki varlığı ve Türkiye'nin sığınma hakkı vermesi özellikle İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Bu iltica Türkiye'yi dış politikada dış ülkelere karşı kuvvetlendirmiştir. İngiltere'nin konuyu yakından takip etmesinin önemli nedeni Türklerle Sovyet Rusya'nın güç birliği yaparak emperyalist kuvvetlerin üzerine yürüme ihtimali ve Türkiye'nin elindeki Boğazların kontrolünün Sovyet Rusya'nın eline geçme düşüncesi olmuştur. 12 Şubat akşamı konsoloslukta ikram edilen akşam yemeğinden sonra Troçki konsolosluk içinde kendisine tahsis edilen özel odasına yerleşmiştir.²¹⁵ İstanbul'da bulunan yabancı gazetecilerin ve ajansların muhabirlerinin toplandıkları ve kendi aralarında haber paylaştıkları haber merkezi Galatasaray Lisesi'nin karşısında bulunan Parizyen Pastanesi ve haberleri servis etmek için kullandıkları postane ise Galatasaray Postanesi olmuştur. İstanbul'da bulunan yabancı ajans gazetecileri arasında Londra'nın Times gazetesi

²¹² Victor Serge, *A.g.e*, s. 215 – 217.

²¹³ Günümüzde Beyoğlu Tom Tom Caddesi'nde bulunan Rusya Konsolosluğu

²¹⁴ Troçki'nin korunması ile ilgili emniyette özel koruma biriminin oluşturulması , günümüzde Türkiye'ye gelen önemli konukların korunması ile ilgili görev alan VIP Koruma Daire Başkanlığı'nın temelini atılmasını sağlamıştır. Ayrıca 1920 ve 1929 yıllarında TBMM korunması ile ilgili Meclis Koruma Daire Başkanlığı'nın temeli de atılmıştır . <https://www.egm.gov.tr/tbmmkoruma/tarih> 10/01 /2023 günü

²¹⁵ Isaac Deutscher, *A.g.e* , s. 21.

temsilcisi o dönemin ünlü muhabiri Mavrudi ve dönemin diğer ünlü muhabiri İngiliz Reuters Ajans'ın temsilcisi Canoti'dir.

3.4.1 Yerli ve Yabancı Ajans Haberleri

Troçki İstanbul'a 12 Şubat 1929'da giriş yapmıştır. Ancak Dünya medyasında Troçki'nin Türkiye'ye vardığına dair ilk haberler 14 Şubat sabahı gazetelerde yayınlandığı görülmüştür.²¹⁶ Yabancı basında çıkan haberlerde : “ Türk basını tarafından takip edilip tercüme edilmiştir. Türkiye'nin Stalin ile gizlice anlaşarak Troçki'nin Türkiye'ye gittiğini bunun aslında bir sürgün değil adeta bir komedya” olduğu yazılmıştır. Bu sürgün hikayesinin yalan olduğu gönderilişin aslında Stalin'in Troçki'ye verdiği gizli görev olduğunu özellikle Ortadoğu'nun fethini sağlayarak orada bir devrim yapılması için görevlendirildiği ve Troçki'nin Ortadoğu Fatihi olarak anılacağına üzerinde durulmaktadır.²¹⁷ “ Troçki Ankara'ya geldi şimdilik sefarette kalıyor ve Troçki'nin İstanbul'dan büyük bir gizlilik içinde Ankara'ya getirildiğini öğrenmiş durumdayız ” denilmektedir. Türk basınında çıkan bir haberde : “ Troçki tarafında tam bir sessizlik muhafaza etmekte, kati talimata tam olarak uyulmaktadır.” denilmektedir.²¹⁸

Fransız gazetesi “ortada asılsız haberler dolandığını ve bunlarında doğruluğunu kabul etmek için kaynak bulunmadığını, Türk makamlarının ve Sovyet Rusya makamlarının bu konuda sessiz olduğunu ve doğrulayıcı bir kaynak veremediklerini ” söylemişlerdir.²¹⁹ “ Troçki hasta ve seyahatine bu sebeple devam edemiyor. Ortalarda dolaşan bilgilerin aksine Troçki Sovyet Konsoloslugu'nda değildir bir ailenin yanında kalıyor ”²²⁰ denilmiştir. Fransız gazetesinde, Stalin'in Troçki'yi sınır dışı etmesinin esas sebebi ise çok hasta olmasıdır . Stalin Troçki'nin Sibiry'a'dan döndüğü zaman başına yeni dertler açacağını düşündüğü için onun Rusya dışında ölmesini istemiştir. Çıkan başka bir haberde : “ hasta olan Troçki'nin Sibiry'a'da ölmesi halinde bunun şüphe ile karşılanmayacağını ve bu olaydan Stalin'in suçlanmayacağını ” üzerinde durulmuştur. Fransa gazetesinde çıkan diğer bir haberde : “ Mustafa Kemal Paşa'nın eski Sovyet Harbiye Komiseri Troçki'ye karşı duymakta olduğu büyük hayranlık bu ihtilalcinin Türkiye'de barınmasını mümkün

²¹⁶ Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s. 18 - 20.

²¹⁷ *Times Gazetesi İstanbul Şubesi*, 14 Şubat 1929 ; Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s. 20

²¹⁸ *İkdam Gazetesi* , 14 Şubat 1929

²¹⁹ *Fransız Paris Journal Debats Gazetesi* , 14 Şubat 1929 ; Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s.20.

²²⁰ *Wos Alman Gazetesi* , 15 Şubat 1929 ; Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s. 20.

kılmıştır.” “ Troçki’nin 7 yıldır Türkiye Cumhuriyeti’nin Fahri vatandaşı olduğu yeni öğrenilmektedir”²²¹ yazmıştır. Fransız gazetesinde başka bir haberde ise “Rusya’ya resmi ziyaret yapan Türk askeri misyonu tarafından Troçki’ye Fahri vatandaşlık verilmiştir ” denilmiştir. Troçki, İstanbul’da konaklamasının 5. günü olmasına rağmen suikast korkusundan konsolosluktan dışarı çıkmamıştır. GPU ajanları bugüne kadar Troçki’nin çalışmalarından dolayı Sovyet Hükümeti’nin yolladığı para haricinde ayrıca maaşlarından yardımcı olması amacıyla 1500 dolar daha Troçki’ye para vermişlerdir.²²²

Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras Troçki tarafından gemiden inerken Mustafa Kemal Paşa’ya yollanan mektubu dikkatle ve defalarca okuyup incelemiştir. Bundan şu manayı çıkartmıştır ;

“ Sabık Harbiye Komiseri İstanbul’da öldürölme korkusu içinde hayatını garanti altına aldirmek istiyor, böyle bir resmi garanti mektubu beklemekte olduğuna kanaat getirip karşı cevap niteliğinde mektup yollamıştır.”²²³ ”

Yollanan mektup şudur :

“ Mösyö Troçki tarafından Reis-i Cumhur Hazretleri’ne takdim edilen mektubunuzun mütalaasından (incelemesinden) hasıl eylediğim İntiba (çıkarılan ana mesele) Troçki’nin ihtiyarı hilafına Türkiye’ye gönderilmesinde hükümetimizle Sovyet Rusya Hükümeti arasında aleyhinde bir anlaşma olduğu tevehhüm (düşüncesiyle) kendi hükümetini cebir istimal etmesi (zan altında bırakması) dolayısı ile protesto ederken Reis-i Cumhur Hazretleri’nin bu hususta nazarı dikkatlerini celp etmek daha açık bir ifade ile emniyeti şahsiyetini kefalet altına aldirmek kayıt ve endişesindedir. Mösyö Troçki memleketimizde dost bir devletin muhtacı tedavi bir vatandaşı sıfatı ile müsaade bahsettiğimiz ve Türkiye’de ikamet müddetince bilumum ecanibin tabi oldukları rejimden müstefit olması bundan hariç bir muamelenin hakkında varit olamayacağı derkar bulunmasına ve bu noktai nazardan Türkiye’yi arzu ettiği zaman terk etmekte muhtar olmasına nazaran bu hususatı mumailayhin Rus inkılabında oynadığı rol itibariyle maruz olabileceği husumet dolayısı ile emniyeti şahsiyesini kafil tedabiri mahsusa’nın ittihaz olunduğunu kendisine cevaben bildirmeye İstanbul Valisi’nin memur edilmesini muvafık mütalaa ediyorum.

²²¹ *Fransız Paris Journal Debats Gazetesi*, 14 Şubat 1929 ; Ömer Sami Coşar, *A.g.e* , s.20.

²²² Leonardo Padura , *Köpekleri Seven Adam* , Çev. Volkan Ersoy , Bilgi Yayınevi, 1.Basım ,Ekim 2021, s. 67

²²³ Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s : 25 - 27.

Troçki'nin balada arz bulunan vaziyetini binaen masuniyeti şahsiyesi hakkında tedabiri mümkünenin itti hazı ve tarafından talep ve müracaat vukuunda usulü dairesinde muavenet edilmesi hususunda memurini zabıtaya talimatı eki de itasını bu münasebetle ehemmiyetle rica ederim.²²⁴ ”

17 Şubat 1929

Hariciye Vekili

Tevfik Rüştü Aras

Bunun üzerine İstanbul Polis Müdürü olan Binbaşı Şerif Bey şehir içinde Troçki'ye hem yapılması planlanan suikast dedikodularının raporunu ve Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) Tevfik Rüştü Aras'ın cevaben yazdığı mektubu Konsolosluğa götürüp Troçki ve ailesine elden teslim etmiştir.

18 Şubat 1929 tarihli mektupta yazarlar şunlardır :

“ Reis-i Cumhur Hazretlerine takdim edilmek üzere tevdi ettiğiniz mektubunuzu ait olduğu ali makama arz etmekten hali kalmadım.

Size, atideki hususları tebliğe memurum :

Sovyet hükümeti, sıhhi ahvalinizden dolayı İttihat arazisi haricinde tedavi edilmek konusunda bulunduğunuz ihtiyacını ileri sürerek Cumhuriyet hükümetinden Türkiye'ye gelmenize müsaade edecek bir vize verilmesini rica etmiştir. Kendisiyle münasebatı hasenede bulunduğumuz dost bir devletin vatandaşları lehinde yaptığı bir teşebbüse muvafakat cevabı vermek bize tabii göründü.

Sovyet arazisinden hareketinizi intaç eden bütün esbabı bilemeyiz ve onları araştırmak tabii bize ait değildir. Herhalde muhakkaktır ki mektubunuzda işaret ettiğiniz cebir ve şiddet Türkiye Cumhuriyeti arazisinde akla bile gelemmez. Buradan herhangi bir memlekete gitmekte serbestsiniz. Kendi ihtiyarınızla burada ikametinizi temdit etmek istediğiniz taktirde Türkiye misafirperverliğini sizden esirgemeyecektir. Bu takdirde hakkınızda bilcümle ecnebilerin, müstefit olduğu umumi muameleden gayri bir muamele mevzubahis olamaz.

Polis memurlarımız ikametiniz müddetince emniyetinizi muhafaza etmek için mümkün olan tedbirleri almıştır ve alacaktır. Buna rağmen bir tecavüzden şüphelendiğiniz herhangi bir halde size muavenet himayesini temine müsaraat edecek olan polisimize ihbar etmeniz

²²⁴ Ömer Sami Coşar, *A.g.e*, s. 24.

münasip olacaktır. Bu mektubu aldığınızı ve muhteviyatına ıttıla kesbettiğinizi bildirmenizi rica ve hürmetlerimi takdim ederim. ”

İstanbul Valisi

Muhittin

Troçki bu mektubu okuduktan sonra Binbaşı Şerif Bey kendisine şöyle hitap etmiştir. “Beyefendi sizi buradan almaya geldim , Türk polisi sizi koruyacak endişeleriniz yersizdir.” Troçki Fransızca yazılı mektubu aldığına dair imza verir. Fakat Türkçe okuyamadığı için diğer mektubu imzalamamıştır.

Dışişleri Bakanlığı bu ilk görüşmeyi içeren raporu aldıktan sonra İçişleri Bakanlığı’na bir emir yazısı daha göndermiştir. Bu yazıda, İstanbul Polis Müdürü Şerif Bey her hafta düzenli bir şekilde Sovyet Konsolosluğu’na giderek Troçki’yi bizzat görecektir ve sorunu olup olmadığını soracaktır.²²⁵

Konsolosluk önünde nöbet tutan ajans muhabirleri Troçki’nin Konsolosluğa girişinden bir gün sonra sabah saatlerinde Konsoloslukta hareket görülür, hareketin sebebi bir koruma memuru ile birlikte Troçki’nin oğlu Lev Sedova’nın çıkmakta olduklarını görüntülerler. Oğul Sedova İstiklal Caddesi’nde kısa bir yürüyüşün ardından dönemin ünlü kitap evi olan Haşet kitap evine girer o dönemin çıkan tüm yabancı gazetelerini alır. Konsolosluğa dönmeden Galatasaray Postanesi’nden telgraf çekmiştir. Bu telgrafın özellikle Alman Hükümeti’nin Troçki’nin özgürlüğünü sağlamak amaçlı kendisine sığınma hakkı vermeye hazır olduğundan bahsetmesinin ardından gönderilmesi dikkat çekmiştir. Yollanan telgraflar çeşitli ülkeler ile Almanya’ya vize başvurusunda bulunmaya devam ettiği bazı istek evraklarıdır. Diğer evraklar ise bazı batılı gazetelerden ilgilenecek olanlar içindir, sürgüne yollandığı ilk günden bugüne kadar yaşananlarla ilgili Sovyetler Birliği’ndeki destekçilerinin maruz kaldığı eziyetleri ve hapis cezalarını ihbar ettiği Dünya kamuoyu önünde ilk kez Stalin’in dikta rejimini eleştirerek Stalin’i Rus Devrimi’nin mezarının kazıcısı olarak gösterdiği makaleyi yazmıştır.²²⁶ Galatasaray Postanesi’ne Troçki’nin telgraflarına cevap özellikle Amerikan ajanslarından gelmiştir. Amerikan ajanslarından biri, yayınlanacak olan 6 makalesi için ödeme yapabileceklerini ve karşılığında kendisine

²²⁵ Ömer Sami Coşar, *A.g.e* , s. 25 – 28.

²²⁶ Tony Cliff, *A.g.e* , s. 62.

10 bin dolar (1929 yılının parası ile 20 bin lira) vereceklerini belirtmişlerdir. Teklif üzerine oğul Lev Sedova 1700 kelimelik makaleleri İstanbul Galatasaray'dan Dünya'ya telgraf olarak çekmiştir ve yayınlatmayı başarmıştır. Troçki'nin yazılarının Avrupa gazetelerinde yayınlanması ve Moskova'yı hedef alması ile Rus Konsoloslugu'nda barınması tehlikeye girmiştir. Moskova'dan gelen kesin emir ile GPU ajanlarının baskısıyla artık burada kalamayacağı Troçki'ye bildirilmiştir. Konsoloslukta çıkan olaylar üzerine Konsolosluğa gelen İstanbul Polis Müdürü Şerif Bey Troçki'nin istediği yere gitmesinde sorun olmadığını özgür olduğunu ve kararı ne olursa olsun Türkiye'nin yanında olacağını söylemiştir. Troçki'ye göre ne olursa olsun Konsoloslukta olması bilmediği bir ülkede Rus toprağında gibi güvende olmasıydı. Troçki ve ailesi'nin İstanbul'da gezi yapmak istemesi üzerine İstanbul Emniyeti tarafından kendilerine otomobil tahsis edildi ve yola çıktılar, aile Konsolosluktan çıktıktan sonra Ayasofya, Süleymaniye, Beyazıt Camilerini gezmişlerdir. İstanbul'da polis seferberliği yaşanmıştır. İstanbul'daki İngiliz kaynaklarından Troçki ile ilgili bir çok asılsız haber çıkmaya başlamıştır. Aslında amaçları Türkiye'yi ve Ankara'yı dış ülkelere karşı küçük duruma düşürmektir. İngiliz medyasında çıkan haberde : Rusya'dan 500 kadar Troçkist'in Türkiye'ye geleceği ve Türkiye Sovyetler arası gizlice yapılan anlaşma gereği, Sinop Kalesi'ne gönderilecekler ve bu alışveriş karşılığında İstanbul'daki fabrikalarına 500 adet demir gönderilecek gibi haberler yapılmıştır. Bu haberler ile amaç Troçki'yi susturmaktır ayrıca onun artık Türkiye'de kesin yer edinip bir daha dönmeyeceğine dair algı yaratmaktır. Stalin, Troçki için artık Konsolosluktan kesinlikle gönderilmeli demektedir.²²⁷

Troçki ve ailesi bu durumdan haberdar edilmeli ve yeni bir yer bulmaları için hızlı davranmaları istenmiştir. Bunun üzerine Troçki İstanbul'da araştırma yapmıştır, özellikle de o dönemde adı Pera olan Beyoğlu İstiklal'de geçici yer bulmayı istemiştir.

3.5 Tokathyan Otelinde Bir Devrimci

Beyoğlu balık pazarı içinde, Üç Horan Ermeni Kilisesi Vakfının düğün, özel yemek, davet ya da cenaze merasimlerinde balık pazarının içinden geçerek gelen misafirlerin balık kokmasını önlemek ve üstlerini değiştirebilmeleri veya konaklamaları için vakıfa ait bina bulunmaktadır. Vakıf Muhafazacılar Caddesi 29 numarada tek katlı bir yerde sadece et ve

²²⁷Ömer Sami Coşar, *A.g.e* , s. 33 – 41.

pilav satarak bir lokanta açan ve işlerini bu şekilde büyüten, Beyoğlu'nda iki ayrı pasta ve şekerleme dükkânı bulunan dönemin ünlü işletmecisi 1883 yılında Tokat'tan gelip İstanbul'a yerleşen Ermeni asıllı Mıgırdıç Tokatlıyan'a Üç Horan Ermeni Kilisesi Vakfı bu binayı teklif etmiştir. Bu bina ilk olarak 1897'de ilk açılışı yapılan önceleri "Hotel Splendide" adıyla bilinen daha sonraları adı sahibine hitafen Hotel M. Tokatlıyan olarak değişmiştir.²²⁸ Bazı semt sakinleri kurucusuna hitaben otele Mıgırdıç'ın Evi demişlerdir. İstanbul'da iki otel bulunmaktaydı biri Pera Palas Oteli, diğeri M..Tokatlıyan'a ait Tokatlıyan Oteli'dir. İstanbul'un şehir tarihinde 2. lüks oteli olan Tokatlıyan 160 odalı, büyük pencereli ve İstanbul'un ilk kaloriferli ısıtma sistemini kullanan, önceleri tuvaletleri dışarıda olan daha sonraları Avrupa'da olduğu gibi tuvalet ve banyoları odalara alınan, elektrikli asansörü ilk defa kullanan, girişinde yelpaze görünümlü büyük boy cam tavanı bulunan bir oteldir. Ayrıca pastane ve kafeleri ile İstanbul ve Beyoğlu'na değişik hava katan lokantasıyla da İstanbul'un yemek kültürüne katkılarda bulunan dönemin eğlence hayatında düğün, nişan ve türlü davetlerde yer alan o dönem toplantıların ve eğlencenin merkezi olmuş bir yerdir. Özellikle yurt dışından çeşitli gezi tur acentalarının gelmesiyle iki otelin arasında rekabet yarışı baş göstermiştir. Mıgırdıç Tokatlıyan Tarabya'da yazlık otel şubelerini açmak istemiştir. 1914'ten beri faaliyet gösteren ama yangında yok olan 120 odalı Petala Oteli satın almıştır. Adını Tarabya Tokatlıyan koymuştur, müdürlüğüne de damadını getirmiştir.²²⁹

Troçki Tokatlıyan Otel'e suikaste karşı gizlilik içinde ve o dönemlere göre Türk polis teşkilatının üstün hizmetleriyle olağanüstü gizlilik içinde 8 Mart gecesi sabaha karşı otelin 68 numaralı odasına M.Zadef ismi ile gizli misafir statüsünde kayıt olmuştur. Natalia Sedova, oğlu Lev Sedova'da yanlarında kendi korumaları ile birlikte 67 ve 70 numaralı odalara giriş yapmışlardır.²³⁰ Troçki'nin Tokatlıyan Oteli kendi isteği ile mi yoksa Sovyet Konsolosluğu'nun baskılarıyla mı seçmiş olduğu şüphelidir.Troçki'nin kurucusundan dolayı Taksim Tokatlıyan'a ayrı bir yakınlığı bulunmaktadır.

²²⁸ Murat Hanilçe, "Mıgırdıç Tokatlıyan, Tokatlıyan Otelleri, Gazinosu ve Lokantası Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2019, Cilt 8 Ek Sayı.1: 1367 – 1390, s. 6.

²²⁹ Sinan Özdedincik, <https://www.sabah.com.tr/magazin/100-yillik-tarihi-otel-yeniden-basrolde-2337601>, 10/01/2023; Günümüzde Tarabya sahilindeki Büyük Tarabya Oteli, 1960 ve 1970 yıllarında Yeşilçam'da çeşitli filme konu olan oteldir. Günümüzde Grand Tarabya Oteli olarak bilinmektedir.

²³⁰ Bülent Bakar, *A.g.e*, s. 290.

1919 senesinin Cumhurbaşkanlığı Arşiv Kayıtlarına göre : Beyoğlu'nda İspelandid (Splendide) Gazinosu sahibi Ohannes'in oğlu Mıgırdıç Tokatlıyan'a Beyoğlu Bidayet Mahkemesi tarafından Mukavelat Yazıcılığı aracılığıyla tebliğ edilen bir protesto belgesi hazırlanmıştır. Rusya Konsolosluğu'nun aracılığıyla Osmanlı vatandaşı olarak bilinen Mıgırdıç Tokatlıyan'ın tabiiyeti için özellikle araştırılması gerekiyor denilmiştir . Ayrıca aynı mahkeme kararıyla ilgili bölge mahkemesi tarafından açılan başka davada hazırlanan protesto belgesinin aslında Osmanlı vatandaşı olarak bilenen Mıgırdıç Tokatlıyan'a mı ait yoksa Rus tabiiyetinde bulunan başka bir Mıgırdıç Tokatlıyan'a mı ait olduğu konusunun aydınlatılması gereken bir husus olarak belirtilmiştir. İstanbul'daki Rusya Konsolosluğu'na dava hakkında bilgilendirilme yazısı da gönderilmiştir. Ayrıca konu yabancı ülke vatandaşının hukuki meselesi olabileceğinden Mıgırdıç'ın Tabiiyet Müdürlüğü tarafından etraflıca incelenmesi de istenmiştir. Daha sonra düzenlenen başka bir belgede ise Mıgırdıç Tokatlıyan'ın tabiiyeti meselesinin yalnızca bu soruşturmayla sınırlı kalmadığı bu konu hakkında başka soruşturmalarda yapıp başka belgeler düzenlendiği arşivde bulunan kayıtlardan anlaşılmaktadır. 15 Haziran 1910 tarihli Mıgırdıç Tokatlıyan'ın tabiiyeti ile ilgili başka bir belgede ise Mıgırdıç Tokatlıyan'ın hakkındaki bir ceza davasından kurtulmak amacıyla Rus tabiiyetinde olduğunu söylemesi özellikle belirtilmiştir. Onun bu iddiası üzerine Tabiiyet Kalemi tarafından bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Kalem tarafından yapılan incelemede Mıgırdıç'ın babası Ohannes ile amcası Bakos'un aslen Tokat ahalisinden oldukları ve memleketlerinde Baydukyan lakabıyla tanındıkları anlaşılmıştır. Bu belgelere göre Tokatlıyan'ın Rus vatandaşlığına geçtiği, Rus Konsolosluğu yetkililerinin kendisine daha sonraki konularda yardım ettiği anlaşılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Arşivlerine göre : Rusya Konsolosluğu'nun iltimas ve ısrarı o dönemler siyasi sebepler dolayısıyla ve Rus Hükümetine bir "cemile-i mahsusa" olarak aralarında Mıgırdıç Tokatlıyan'ın bulunduğu altı kişinin Rusya vatandaşı oldukları Osmanlı makamlarınca da kabul edilmiştir. Bu kaynaklara göre : Mıgırdıç Tokatlıyan'ın Tokat'ta doğduktan sonra Rus vatandaşlığına geçtiği anlaşılmaktadır. Rus vatandaşlığına geçmesiyle Sovyetler ile iş birliği yaptığı fikrini söylemek daha da kolaylaşmaktadır. ²³¹

Troçki Otelde konakladığı zamanlarında otelin büyük olan lobisinin sağında ve solunda, restoran ve pastanesinde sivil Türk polisleri nöbet tutmuştur. Otele giren kişileri göz takibine almak özellikle Beyaz Rus göçmenlere karşı önlemleri almakla

²³¹ Murat Hanılçe, *A.g.m*, s. 8 – 11

görevlendirilmişlerdir. Otelde odanın bulunduğu koridorda ve katta GPU Ajanları görev almıştır. Troçki'nin İstanbul'un merkezinde turları içinde İstanbul polisi önlemlerini arttırmaya devam ediyor, o şehirde gezinti yaparken onu ve ailesini tedirgin etmeden görevlerini yaparak İstanbul'da tabir yerindeyse kuş uçurtmuyorlardı. Şehirde Troçki'nin emniyetinin sağlanmasında yaşanan ufak sıkıntılar ve emniyet biriminde personel azlığı nedeniyle Troçki'nin sık sık gezinti yapmak istemesi bu gezintilerde rahat hareket etmesi, polisi gittikçe zora sokuyordu. Tabii bu sorun hiç gündeme gelmemiştir. Ancak emniyetçe Troçki ve ailesinin başka yere transferi düşünülmeye başlanmıştır.²³² Troçki ve ailesinin Şişli Bomonti semtinde ev kiraladıkları ve orada kalacaklarına dair asılsız haberler yapılmaya başlanmıştır. Tüm gazeteciler aralarında bir kare fotoğraf çekebilmek için kıyasıya yarışır olmuşlardır. Bu da olası suikastçının gazeteci kılığına girerek halk arasında gezen Troçki'ye yaklaşıp onu öldürmesi düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

Bu gazetecilerin yarışında kazanan ise Troçki'nin ilk fotoğrafını çeken Cumhuriyet gazetesi muhabiri olmuştur. 20 Nisan öğlen saatlerinde Tokatlıyan Otel'in arka kapısından çıkan Troçki ve eşi Natalia Sedova Sultanahmet Meydanı'nda ve tarihi yarımada gezinti yapabilmek için üstü açık arabaya bindikleri esnada çaprazlarında duran başka arabanın şoför koltuğunda oturan Cumhuriyet gazetesinin şefi Namık Bey, Troçki ve karısını birlikte fotoğraflamayı başarmıştır.²³³

Tarihi yarımada turunun ardından Troçki, polislerin konuşma ve vazgeçirme çabalarına rağmen yanında eşi ve iki koruması ile birlikte otele yürümek ve kendi imkanlarıyla otele dönmek istemiştir. Daha sonraki günlerde Babı-Ali'den Eminönü'ne inip oradan yüksek kaldırımını takip ederek Tokatlıyan Otel'e gelmişlerdir. Başka bir günde Troçki ve ailesi önce Boğaz'da tekne turu daha sonra yürüyerek Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek semtlerinde gezerek kalacakları ev veya köşk bakmışlardır. Tekrar Tokatlıyan Otel'e dönüşlerinde Karaköy Galata Rıhtımı'nda yürüyüş yapmışlar sonra Eyüp Sultan Camii'ni ve Eyüp Sultan Hazretleri'nin türbesini ziyaret etmişlerdir. Troçki İstanbul'da gezinti

²³² Ömer Sami Coşar, *A.g.e.*, s. 65

²³³ Namık Görgüç, 1924 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde Cemal Göral ile birlikte fotoğraf servisini kurmuştur. Gazetede 1939 yılında fotoğraf grafiği ve çevresi hakkında yazılar yazmıştır. 7 gün foto magazin, amatör dergilerde, yeni mecmua gibi popüler dergilerde fotoğraflar yayınlamıştır. Türkiye'de Cumhuriyet dönemi magazin gazeteciliği olgusunu oluşturmuştur. Magazin dergilerinin ve gazetelerin magazin sayfasının oluşmasını sağlamıştır. Bkz : *Hoş Geldin Gazi Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927 – 1938)* , Yapı Kredi Yay.1.Basım, İstanbul, Mayıs 2019,s. 190.

yapacağı zamanlar İstanbul Polis Müdürünü bizzat arayarak kendisi için şehir genelindeki güvenlik tedbirlerini sorup ona göre sokağa çıkmaya devam etmiştir.²³⁴

3.6 1930'lu Yıllarda Büyükkada'da Genel Durum

Büyükkada genellikle çoğu ahşaptan yapılmış yalıların olduğu, iki ya da üç katlı, bahçeli, bahçesinde kuyuların, tulumbarın olduğu, Ege tipi cumbalı evlerden oluşmaktadır.²³⁵ Büyükkada İstanbul'dan uzakta sakin bir balıkçı köyü durumundadır ve İstanbul merkeze uzaklığı nedeniyle ulaşım zordur.²³⁶ Ada'nın ara sokaklarında seyyar satıcılar eşek ve katır üstünde sebze, meyve, süt, yoğurt satmak için dolaşırlardı. Büyükkada yılın büyük bir bölümünde balıkçıların ve kendi halinde insanların olduğu daha çok ulaşımın at ile ya da eşek ile yapıldığı bir yer durumundaydı. Bütün evlerde yaşanan su sıkıntısı nedeniyle her evde kuyu ve yağın yağmur sularını biriktiren sarnıçlar bulunmaktadır.²³⁷ Dönemin İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ Heybeliada , Büyükkada başta olmak üzere Adalarda yer altı su sistemlerini düzelterek Adaların su sıkıntısının giderilmesi için çalışma yapmıştır. Bu radikal karardan evvel Heybeliada günlerce susuz kalmıştır. Dönemin gazetelerinden İkdâm gazetesinde baş sayfada çıkan bir habere göre : Adalar böyle giderse susuzluktan Kerbela Çölüne dönecektir.²³⁸

Adalara elektrik verilmesi için elektrik sistemleri getirecek firma aranmıştır. Hollandalı firma ile görüşülür ve bu görüşmeler sonucu Adaların elektrik işletme hakkı kendilerine verilmiştir.²³⁹ Büyükkada'da başka önemli bir sorunda içme suyu sıkıntısı olmuştur. Anadolu yakasındaki su kaynaklarından Ada iskelesine cam su damacaneları içinde at arabaları ile köşk bahçelerine kadar su götürülmüştür.²⁴⁰ 18 ve 19 Mayıs 1930 tarihinde çıkan gazete haberlerinde, af ilan edildiği haberi halk arasında sokak ve caddelerde sohbetlerde oldukça ses getirmiştir.²⁴¹ Bu kadar halk içinde konuşulmasının başka bir nedeni İstanbul'da her an suikaste uğrama ihtimali olan siyasi bir sığınmacının

²³⁴ Ömer Sami Coşar, *A.g.e*, s. 51.

²³⁵ Viktor Albukrek , *Bir Zamanlar Büyükkada 1931 – 1961 Anıları* , Adalı Yay. 4.Basım,İstanbul, Ağustos 2021 , s. 15.

²³⁶ Argus Libertus , *A.g.e* , s. 98.

²³⁷ Viktor Albukrek , *A.g.e*, s. 30 – 41.

²³⁸ *İkdâm Gazetesi* , 1929

²³⁹ *İkdâm Gazetesi* , 17 Mayıs 1929

²⁴⁰ Viktor Albukrek , *A.g.e* , s. 47.

²⁴¹ *İkdâm Gazetesi* , 18 ve 19 Mayıs 1929

olmasından kaynaklanmıştır. Bu konuşmalarda Mustafa Kemal Paşa'nın tüm yurttan ve İstanbul'da güvenlik önlemlerine ne kadar çok güvendiği konuşulmuştur.²⁴² 1930'larda Şirketi – Hayriye vapurları radar daha icat edilmediği için Adalar hattında çubuklar üstünde uzun huzmeli projektörlü ışıklandırma ile ufuk taraması yapmışlardır. Bu ışıklar deniz kenarında bulunan panjurlar arasından evlerin içine sızmıştır.²⁴³

3.6.1 Troçki Büyüka'da

Troçki Büyüka'da'ya ilk ayak bastığında burayı sessiz, sakin ve havası temiz bulduğu için hayranlığını gizleyememiştir. Troçki'nin eşi Natalia Sedova bu anlar için : “ Ada kışın kimse olmadığı için güvenliğimizin sağlanabileceği bir yerd. Ada'da İstanbul'un zengin ailelerinin yazlıkları vardı. Artık sığınağımız bu Ada'ydı ve Marmara Denizi sığınağımızın tam dibinde bitiyordu. Geniş, sakin ve alabildiğine mavi manzaramız harikaydı tek duyduğumuz ses eşek sesleri ve denizden geçen balıkçı teknelerinin sesleri ve balıkçıların konuşmaları olacak, Türk hükümeti ve kozmopolit sosyetesinden uzakta duracaktık”²⁴⁴ demektedir. Büyüka'da'ya ayak basar basmaz Ada'nın merkezi ve yüksek bölgesinde kayalıklar üstünde kendine ait denize iskelesi olan, 4 tarafı açık, emniyet birimlerinin rahatlıkla bölge halkını rahatsız etmeden nöbet tutabilecekleri polis noktası olan bir köşke gelmişlerdir. Bu köşk için Natalia Sedova aynı anısında “ eskiden Lev Davidoviç'in koruyup sevdiği eski hava subayı , GPU ajanlarının gözde muhbiri sayesinde bu güzel yerde oldukça viran bir köşk bulduk.” demektedir.²⁴⁵ Troçki bir marangozun eve gelmesini ve çalışma odasını elden geçirmesini ve bir an evvel çalışma odasının hazırlanmasını istemiştir.²⁴⁶ Troçki'ye bir çok usta önerilmiştir. Hepsisi genç bu işi yapabilecek insanlardır. Fakat Troçki İstanbul'dan ve Ada'dan gelen marangozlar içinden Adalı olan ve sessiz sakin, ihtiyar işinin ehli olarak bilinen marangoz Barba Françesko'yu seçmiştir. Bu seçimi yapmasındaki önemli özellik Barba'nın sağır olmasının yanında Troçki ile ilgili hiç bir şey bilmemesi ve Dünya'yı sarsan bu konulara uzak kalmasıdır. Evin içinde sağır, duymayan olanları ev dışına taşımayacak güvenli birinin varlığının iyi olacağını

²⁴² *İkdam Gazetesi* , Af haberinin devamı , 18 ve 19 Mayıs 1929

²⁴³ Viktor Albukrek , *A.g.e* , s. 64.

²⁴⁴ Victor Serge , *A.g.e* , s. 217.

²⁴⁵ Bu evi arayıp bulan kişi , iş gelişimi ve finanse etmek için plan hazırlayan Raymond Molinier 'dir. Ayrıca Molinier Büyüka'da'ya katiplerin, daktilocuların getirilmesi ile de ilgilenmiştir. *Bkz : Catherine Pinguet , “Troçki Büyüka (Prinkipo) Sürgünü ”, Toplumsal Tarih Dergisi Ocak 230. Sayı, Şubat 2013 , s. 31.*

²⁴⁶ Isaac Deutscher , *A.g.e* , s. 27 – 31.

düşünmüştür. Troçki marangoz Françesko ile evi gezerek özellikle köşkün camlarını kapattırmak istemiştir. Troçki'nin amacı olası suikast ve içerisinin gözetlenmesini engellemektir. Troçki bir evde bu kadar fazla cam olmasından rahatsızdır ve suikasta karşılık korunmak için camların örülmesini istemektedir. Camlar ve camların olduğu yerler tuğla örüldüğünde duvar olarak görünmeye başlayacaktır. Marangoz Françesko camları tahta ile örtmeyi teklif etse de bu teklif kabul edilmemiştir. Troçki o tahtaları gördükçe, kendisinin ve ailesinin psikolojisinin bozulmasını özellikle istememiştir. Tahta ile örme fikri yeni bir fikir doğurmuştur. Köşkün panjurları tamir ettirilerek en azından koruma böyle sağlanabilecektir.²⁴⁷ Çalışma odasından yemek odasına giderken veya geri çalışma odasına dönerken panjurları indirmeye özellikle dikkat edilmiştir.²⁴⁸ Köşk'ün pek güven vermeyen çürük olan kapısının kilidi polislerin eşliğinde Adalı Rum bir çilingirciye yaptırılmıştır. Bahçede ve kapının önünde bulunacak polisler için duran nöbet kulübesi yapılmıştır.²⁴⁹ Ev üç katlıdır ancak esas olarak iki katı kullanımdadır. 3 . kat genellikle arşiv odası, eski gazete, dergi, dosyaların muhafaza edildiği yerdir. Aynı zamanda da evin yardımcısının odası olarak tasarlanmıştır. Eve zemin kattan giriş yapılmaktadır , evin girişinde ortada boş ve büyük bir koridor ve koridorun solundaki oda ise korumalara ait olacaktır. Girişin sağı Köşke alınacak yardımcının ve Natalia Sedova'nın rahatı için tasarlanmış olan mutfaktır.²⁵⁰ Troçki'nin çalışma odası evin 1. katı olarak tasarlanmıştır. Çalışma odası marangoz Françesco'nun yaptığı kitaplık, sürgünün ilk günlerinden beri yanlarında gelen kitaplar ve dergiler sayesinde dolmuştur. İkinci katta genişçe bir koridor ve koridorun yanlarında denizi gören büyük cam ve balkonu vardır. Troçki'nin eşi Natalia Sedova 'nın isteği ile ikinci kat akşam yemeklerini yerken camdan büyük denizi görecek şekilde tasarlanmıştır.²⁵¹ Evde telefon bulunmamaktadır. Büyükada'nın en büyük ve eski yerleşimi olan Savoy Otel'i'nin telefonunu çok acil durumlar için plan yapılmıştır. ²⁵² Köşkün bahçesine küçük bir demir kapıdan girilirdi. Bahçe kapısından sonra su kuyusu ve tulumba bulunmaktadır.²⁵³ Bahçenin sağında ve solunda 4 ya da 6 Türk polisi nöbet tutması

²⁴⁷ Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s. 59 – 60.

²⁴⁸ Catherine Pinguet , *A.g.m* , s. 17 – 18.

²⁴⁹ Isaac Deutscher , *A.g.e* , s. 28 – 29.

²⁵⁰ Jean Van Heijenoort, *Büyükada'dan Meksika'ya Troçki'yle Sürgünde* , Çev. Cengiz Alğan, Özne Yayıncılık, 1.Basım, İstanbul, Şubat 1999 , s. 16 - 18.

²⁵¹ Isaac Deutscher, *A.g.e* , s. 30.

²⁵² Jean Van Heijenoort , *A.g.e* , s. 16 – 17.

²⁵³ Günümüzde Demir kapı, Su kuyusu, Tulumba sapasağlam hala durmaktadır ve bakım yapıldığında kullanılacak vaziyettedir.

planlanmıştır. Evin arkasında deniz ile karşılaşmaktadır. Evin solunda bahçeye geçilen patika yol bulunmaktadır. Büyükada genelindeki bahçelerde manolya , gül , akasya ağaçları mevcuttur. Ağaçlar ayrı bir korunma sağlıyordu ve herhangi bir suikasta engel olacaktır ancak bahçe bakımsızdır. Troçki ailesi Köşkte evin güvenliğini tehlikeye atmadan Natalia Sedova'ya yardım edecek birini düşünmüştür. Büyükada'da zorlu ev işlerinde mahallelilere yardımcı ayarlayan Kiryo Niyarkos bulunmaktadır. Bay Kiryo İmbroslu, Gökçeada, Rum bağıcılıktan fazla para kazanmak ve bulundukları yerden uzaklaşmak isteyen genç kızları evlere aşçılık , temizlik, dadılık vb. işler için önerip yerleştirmektedir.²⁵⁴ Kiryo Efendi ile irtibat sağladığı düşünülen İstanbul Emniyeti'nden Büyükada'lı bir Başkomiserin yardımı ile Troçki'nin evine Kalyopi isimli güvenilir bir Rum kadın görevlendirilmiştir.²⁵⁵ Kalyopi'nin Köşkte hem hizmetçilik hem de aşçılık yapması planlanmıştır. Kalyopi'nin seçilerek görevlendirilmesinde en önemli neden marangoz Francesco gibi dünyayı sarsan bu olaylardan habersiz olması , Rusça bilmemesi, İstanbul'un işgalinden sonra artık Rum ve Türklerin kardeşliğine inanan ve Türk gibi olan Rumlardan olmasına özellikle dikkat edilmiştir. 1929 yılında Büyükada'da Köşkün yardımcısı ve aşçısı olan Kalyopi'nin uzak akrabası olup yanına gelen ve her geldiğinde Troçki'nin yanından ayrılmayan onunla oyunlar oynayıp kucağından inmeyen bir çocuk vardır. Bu çocuk ile Troçki Köşkün bahçesinde karşılıklı maç yapardı. Troçki torunu Sieva'dan asla ayırt etmez onu torunu kadar çok severdi. Bu çocuk Büyükada Hamam sokak 13 numarada yaşayan 1900'lü yılların başında Arnavutluk'tan Büyükada'ya göçen bir ailenin 10 çocuğundan biridir. 22 Aralık 1925 yılı doğumlu 6 -7 yaşlarında şirin, afacan, güler yüzlü bu çocuğun ismi Eleftherios'tur.²⁵⁶ Eleftherios Büyükada'nın su tesisatı işlerine bakan eniştesi ile birlikte evlerini su basan Büyükada sakinlerinden mutfağı akan Yorgo beylere, tuvaleti akan Hristo beylere, banyosu akan Kostas beylere yardıma gitmektedir.²⁵⁷ Küçük Eleftherios'un isminin karşılığı Türkçe olarak özgürlük demektir. İsminin özgürlüğü çağrıştırması Troçki'nin daha çok dikkatini çekmiştir. Eleftherios' un

²⁵⁴ Victor Albukrek , *A.g.e* , s. 42 - 43.

²⁵⁵ Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s. 65.

²⁵⁶ Günümüzde bilinen adıyla Fenerbahçe takımının Ordinaryüs lakabıyla bilinen futbolcusu Lefter Küçükandonyadis; <https://www.milliyet.com.tr/the-others/trocki-unlu-futbolcu-lefteri-kucagina-alip-severdi-5265355> 22/11 / 2022 günü

²⁵⁷ Murat S.Dural , *Lefter KüçükAndonyadis : Efsaneler Ölmez* , Gerekli Kitaplar Yayınevi , 1.Basım, İstanbul , Ocak 2019, s. 14.

babası Hristo Bey balıkcıdır ve 12 kişilik nüfusun geçimini balıkçılıkla sağlamaktadır.²⁵⁸ Troçki sürekli nöbet tutan ve devriye atan polislerin nöbet vardiyaları ve ihtiyaçları ile özel ilgilenmiştir. Troçki'nin Büyükada'ya yerleştiğini öğrenen haberciler fotoğraf yakalamaya çalışan gazetecilerin haricinde ayrıca Fransa'dan Troçki'ye muhafızlık yapmak isteyen Troçkistler'de gelmişlerdir. Troçki Köşkü korumakla görevli polislerle toplantı yapmak istemiştir. Yapılan Köşk toplantısı titizlikle çalışan korumalarla tanışma ve birbirlerine ısınma olarak görülmüştür. Toplantı evin güvenliği için yeni tedbirler almak niyeti ile yapılmıştır. Alınan kararlar gereği mahalleden geçen sebze, meyve ve seyyar satıcı Köşke rastgele giremeyecektir, ancak gelen postacı ise yakınında polis ile Köşkün içine girebilecektir.²⁵⁹ Toplantının sonrası alınan kararların devamında aşçı Kalyopi evin içinden sorumlu olacak, evin ihtiyacı olduğunda çarşı alışverişini yapacak, çoğunlukla Natalia Sedova ile gidecektir. Natalia Sedova ile gidemez ise bir tane koruma eşliğinde gidip gelecek, mümkün oldukça Büyükada halkı ile münasebetler en aza indirilecek, güvenlik sorunu nedeniyle dışarıdan yardım alınmayacak, ev işleri içeride elbirliğiyle yapılacaktır. Ancak dışarıdan yardım almama fikri ileride ev işlerine yetişilemediği için bu plandan vazgeçilmiştir. Köşke giren çıkan olacağı için Köşkteki güvenlik önlemleri arttırılacaktır ve Büyükada'ya gelen yabancılar Köşkün kapısında Türk polisine kimlik kaydı yaptıracak şüpheli durumda üstünü eşyalarını arattıracaktır. Türk koruma biriminin komiseri ve koruma grubu bu görev için özel seçilmiştir. Türk koruma ekibinin amiri, yabancı dil olarak çok iyi Rusça, az şekilde Fransızca bilen Ömer Efendidir. Köşte yaşayanların Türk yetkililerle ilişkileri asla bozuk olmamıştır.²⁶⁰ Troçki ve ailesi Rum yemeklerine, Rum örf adetlerine zamanla Türk adetlerinin varlığına alışmaya başlamışlardır. Rum vatandaşların Baklahorani Festivali doğrultusunda yaptıkları zeytinyağlı yemeklerini ve gece eğlencelerini izlemiştir.²⁶¹ Troçki Hayatım adlı biyografisini yazmaya burada başlamıştır. Köşte kapalı kaldığı dönemlerin fazlaşması nedeniyle bunalmaya başlamıştır. Troçki hava değişikliği olması adına denize açılmak istediğini Türk yetkililere iletmiştir. Bu istek Türk makamlarca kabul edilmiştir. Türk yetkililerce

²⁵⁸ R.Sertaç Kayserilioğlu , “ Lefter Efsanesi Büyük Türk Küçükandonyadis” , *NTV Tarih Dergisi Sayı 37, Şubat 2012* , s. 52.

²⁵⁹ Jean Van Heijenoort, *A.g.e* , s. 23 - 25. ; Türk koruma ekibinde görevli olan Rum kökenli koruması Niko 2022 yılında Atina'da ölmüştür. Bkz : <https://www.milliyet.com.tr/the-others/trocki-unlu-futbolcu-lefteri-kucagina-alip-severdi-5265355> 23 /11 / 2022 günü

²⁶⁰ Jean Van Heijenoort, *A.g.e* , s. 23.

²⁶¹ Leonardo Padura , *A.g.e* , s. 73. ; Jean Van Heijenoort, *A.g.e* , s. 24.

Büyükada'yı ve Marmara Denizi'ni iyi bilen balıkçıya ihtiyaç duyulmuştur. Emniyette aynı Köşke gelen marangoz ve Kalyopi konusunda olduğu gibi Ada'nın Türkler ile iyi anlaşılan Rumlarından ve Rusça bilmeyen konulara uzak olan Davula Haralamblos Türk yetkililerce bulunup Troçki'ye kabul ettirilmiştir.²⁶² Heijenoort'un anlatımına göre : Sovyet bayrağını andıran, deniz içinde yüzmekten çok uçar gibi görünen balık kırlangıç balığıdır.²⁶³ Kırlangıç balığının özellikleri Troçki'yi bu balıkla ilgili araştırma yapmaya balık ve avlanması hakkında makale yazmaya itmiştir. Troçki özellikle motorda bir tüfek bulundurmıştır. Amaç devasal balıklara karşı güvenliğini sağlamak ve denizin ortasında olabilecek suikastten korunmaktır. Haralamblos korumalar tarafından gündüz açıldıklarında şehir hatları vapurlarının etrafından uzak gitmesini ancak yaklaşması gerektiğinde korumalara bilgi vermesi konusunda uyarılmıştır.²⁶⁴ Mina Urgan kitabında, o dönemlerde genç bir kız iken (14 – 15 yaşlarında) Troçki'ye aşık denecek kadar hayranı olduğunu, bu nedenle sürekli denizde ya da sahilde Köşkün iskelesinde gözlem yaptığını, sürekli görünmeyen Troçki'ye yaklaşabilmek için uygun zamanı beklediğini , onlar denize balığa açıldıklarında sandalın iki ucunda korumaların olduğunu bu sayede o sandalın bariz şekilde Troçki'nin sandalı olduğunu anladığını, onunda yüzerek onları takip ettiğini söylemektedir. Onu hep gördüğünü, ama onunla tanışmak istediği için yüzerek sandal kenarına iyice yaklaştığını korumaların ikazlarına rağmen pes etmediğini yorulma bahanesiyle sandalın kenarına tutunduğu esnada Troçki'nin korumalarının tüfeği doğrultarak onu uzaklaştırdığını bir daha yaklaşmasını istemediklerini söylemiştir.²⁶⁵ Troçki ve yanındakiler bir gün balık tutarken denizin ortasında mahsur kalmışlardır. Adadan uzak mesafede Yalova Çınarcık açıklarında kayığın motorunun arızalanması sonucu akıntı nedeniyle tekne sürüklenmeye başlamıştır.²⁶⁶ Anadolu yakasına sığınarak sahile kamp kurup Haralamblos'un yardım getirmesi ya da teknenin tamiri için parça getirmesini beklemişlerdir.

²⁶²Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s. 74 – 75. ; Av esnasında fazla tutulan balıklar Büyükada Devlet Hastanesine hediye olarak verilmiştir.

²⁶³Jean Van Heijenoort , *A.g.e* , s. 16 – 17.

²⁶⁴Jean Van Heijenoort , *A.g.e* , s. 16 -17.

²⁶⁵ Mina Urgan, *Bir Dinozorun Anıları (Yaşantı)*, Yapı Kredi Yay . 87.Basım, İstanbul, Ekim 2017, s. 155 -156. ; Masis Kürkçügil makalesinde böyle bir şey olamayacağını Mina Urgan'ın bir yanlısının olduğunu Troçki'nin balığa böyle çıkmadığını böyle çıkması demek suikaste davetiye çıkartması demek olduğunu söylemektedir. Bkz. Masis Kürkçügil , “ Büyükada'da Bir Balıkçı Sürgün “, *Popüler Tarih Dergisi* , Sayı 3, Ağustos , 1999 , s . 30.

²⁶⁶ Heijenoort anılarında Anadolu yakasında bir yer derken. Bkz . Heijenoort , *A.g.e* s. 17. ; Ömer Sami Coşar Kartal'da bir bölge demektedir. Bkz : Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s. 77.

Büyükada iskelesinde bir hareketlilik başlamıştır. Bu hareketliliğin sebebi, Rusya’da Stalin hükümeti tarafından oğlu Sieva kendisine verilirken , diğer küçük çocuğu Rusya’da alıkonulan Zina’nın Ada’ya gelmesi olmuştur.²⁶⁷ Troçki, Natalia Sedova ve korumaları onları iskelede karşılamıştır. Zina’nın geliş amacı aslında Sovyet Rusya’daki baskıdan kaçmak ve kocasının tutuklanarak Sibiry’a sürülmesini unutmaktır. Son olarak oğlunu babasına en güvendiği yere bırakmak istemiştir. Zina’nın kocasının tutuklanması sonrası evin bütün yükü Zina’nın üstüne kalmıştır ve kardeşi Nina’nın ölümü ile hastalığı iyice artmıştır. Zina oğlu Sieva ile İstanbul’da 9 ay yaşamışlardır. Troçki’nin torunu Sieva ‘nın İstanbul’da kaldığı süre içinde okula gitmesi gerekmiştir. Türk hükümeti devreye girmiştir ve Sieva Büyükada’da bulunan Rum okuluna yazdırılmıştır.²⁶⁸

Troçki Büyükada’da yazdığı son makalesinde : Büyükada’da insanların sokaklarda gezerken bunalım içinde sıkıntılı yürüyerek geçtiklerini söylemektedir. Troçki ekonomik buhranın diğer vurduğu yer olan Sovyet Rusya ve iktidardaki isim Stalin hakkında Büyükada’dan yazdığı başka makalesinde : “Sovyet Rusya’da tarım haricinde sanayinin zor durumda olduğunu, bu sıkıntı ile sanayi ve kırsal arasında kopukluk oluşacağını, bunu aşabilecek önlemler almaktan aciz durumda bir iktidar mevcut olduğunu, köylüler ile devlet yönetimi arasında köylüyü zorunlu şekilde çalıştıracak, köylüyü toprağa küstürecek, tarımı engelleyecek eylemler yapılıyor, bunlardan uzak durulmalı ayrıca onlara barbarca davranmaktan vazgeçilmelidir” demiştir. 1931 ve 1932 yılları arasında birbirini takip edecek şekilde yazı dizisi halinde Büyükada’dan Dünya’ya makale yazmıştır. Troçki : “Sanayileşmek, kolektifleşmek sol muhalefet sayesinde yükselecektir.” demiştir. SSCB Kalkınma Broşürü ismini verdiği bir raporu yazıp yayınlamıştır. Bu raporda : SSCB sosyalist uluslararası proletarya ile ayağa kalkar ve yenilmez olabileceğini ve Stalin’in ileride kulakların yükselişini destekleyeceğini, kulaklara yeni taban kazandıracağını, kolektifleşmenin bile bunu engelleyemeyeceğini söylemiştir. 1932 yılında Büyükada’dan

²⁶⁷ Tony Cliff , *A.g.e* , c. 4, s. 1.

²⁶⁸ Büyükada Rum Okulu Büyükada Maden mahallesinde bulunmaktadır. Okul 1850’li yıllardan günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve 1999’da yaşanan Marmara depreminde zarar görmüştür ve Rum Okulu tehlikeli olduğu için kapatılıp yerine başka bir yer tahsis edilmiştir . 1920 yılında okula kayıtlı öğrenci sayısı 401 iken 1950 yılında 200 öğrenci kaydı mevcuttur. Ayrıca Rum ilkokulunda okuyan öğrencilerin anılarına göre, o dönem Rum ilkokulunda İstiklal Marşı okutulmuştur. Bkz : Nur Deniz Kabil Bozkurt, *Büyükada Rum İlkokulu Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri, Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı Yüksek Lisans Tezi , s. 17 – 19. ; Troçki vefat etmeden , önce 1938 – 1939 yılları arasında Kızı Zina ve oğlu Lev Sedov’un ölümünden sonra Sieva’nın velayetini almak için avukatlarını görevlendirmiştir. Bkz. <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1938/09/custody.htm> 19/04/2023 günü

New York Times'a verdiği röportajında, özellikle bu ekonomik buhranın üzerinde durarak ekonomik sıkıntıların Sovyetleri ve Stalin iktidarını gittikçe zayıflattığını ekonomik kalkınmanın sadece işçinin ayağa kalkmasından geçtiğini ancak bu kalkınmanın işçi sayısı ile alakalı olmadığını işçinin mutluluk, refah, rahatlık, yeterince maaş alabilmelerinden geçtiğini adeta bunun takım oyunu olduğunu anlatmıştır. 26 Şubat 1932 yılında Associated Press verdiği röportajında, gazetelerin Stalin'in yükselişini güçlü iktidarını yazdığını söylemeleri üzerine gazeteler ne yazarlarsa yazsınlar Stalin'in şahsi iktidarı artık sallantıda demiştir. Ama Stalin'in yaptığı sanayileşme ve kolektifleşmek konusunda yaptığı yenilikleri özellikle övmüştür. Bu röportajını takip eden günlerde 1932 yılında yazdığı başka makalesinde : Sovyet ekonomisi tehlikeye girdi, demiştir. Troçki : yapılan kalkınma hamlelerinin sadece o anı kurtarmaya yaradığını, geleceği toparlayamadığını ve ekonomi canavarının daha güçlü geri geldiğini, ekonomiyi idare etmek bir sanattır bu sanatta ustalaşmak tek başına yapılacak bir şey değil milyonlarca insanın hareketiyle, ekonomi , kültürel birleşenleri ile olabilecektir, demiştir. Stalin işçilerin hoşnutsuzluğunu görmezden gelmekte ve işçileri, seçkin mühendisleri diğer bir çok kişiyi günah keçisi olarak göstermeye çalışmaktadır, demiştir.²⁶⁹ 1933 yılında ekonomi zora girmiştir. Ukrayna'daki tarım arazileri verimini kaybederek çöküş yaşanmış tarım akıl almaz şekilde dibe vurmuştur. Bunun suçlusu olarak tarım uzmanı kurşuna dizilmiştir. Stalin yine günah keçisi aramaya devam etmiştir. Stalin hükümetine yakın olan gazetelerden birine “ Bizim yükselmemizi istemeyen dış güçlerin oyunu onları içimizden atamadık ” demiştir.²⁷⁰ 1932 yılında Troçki Boroday'a verdiği demeçte, Devlet gücünü her zaman olduğu gibi proletarya'dan (işçi sınıfı) almalıdır. Stalin'e karşı muhalefetin yapması gereken devrim yerine reform üzerinde durması gerekecektir. Bu aynı zamanda sürekli devriminde şartıdır. Sovyet iktidarının proletarya devleti olduğunu kabul etmesi ise burjuvazinin bir nevi darbe ile karşılaşmayı artık kabul ettiğini böyle giderse diktatörlük rejiminin yeniden ama daha güçlü geleceğini kabul ettiğini, söylemiştir. 1933 yılının Ekim ayında yazdığı makalede mevcut iktidarın yıkılmasını düşünmek çocukça bir hayalden öteye gidemez. İktidarı devirmenin demokrasi ile bir bağlantısı kalmamıştır artık mevcut iktidarın zorla bırakmasının sağlanması gerekecektir. 1933 yılının Ocak ayında Büyüka'dan gelen yeni makalede, Stalin'in sol tarafı, kamçısı olarak kullandığını, sağ kanatla çatışma halinde

²⁶⁹Tony Cliff , *A.g.e* , s. 33 – 54.

²⁷⁰Victor Serge, *A.g.e*, s. 235.

olduğunu böyle giderse sağ kanatı gittikçe güçlendireceğini bölünme ve kutuplaşmaları yaratacağını söylemiştir. Ayrıca bu bölünme devrimci pozisyon olarak radikal değişimler yapılarak halledilebilir, demektedir. Troçki Almanya'nın 2 milyon kilometre uzağında İstanbul Büyükşehir'de Nazilerin yükselişini ve ileride ikinci büyük harp çıkacağını ön görerek o yıllar içinde Almanya'da Hitlerin yükselişine dikkat çekmek adına sayısız kitap, makale, broşür yayınlamıştır. Alman Komünist ve işçi sınıfını üç yıldır zorlayan korkunç faşizm hareketine dikkat çekerek gerekenlerin hızlı bir şekilde yapılması adına “Almanya uluslararası durumun anahtarı ” isimli broşürü hazırlayarak yayınlamıştır. Troçki'ye göre: Almanya'da Nasyonal Sosyalizm'in temelinde karşı devrimci umutsuzluk hareketi yatmaktaydı. Komünist partisi ve Sosyal Demokrat partiden bu çalışmalara ise cevap gelmemiştir. Troçki'nin çalışmaları ile harekete geçmeye başlamışlardır.²⁷¹ Almanya Komünist Partisi ve Sosyal Demokrat partiden Komünistler ile mücadele konusunda halka yapılan çağrılarda, yoldaşlar, kadın ve erkek işçiler Nasyonal Sosyalist toplantılarından uzak durunuz, denilmekteydi.²⁷² Troçki 2 Haziran'da Hitler için yazdığı “Hitler ve Silahsızlanma” isimli makalesinde, en büyük tehlike düşmanı küçümsemektir, demiştir. İşçi hareketinden bahsederek bizim gençleşme hareketimizle birebir irtibat sağlıyorlar ve gençlerimizi fikirleriyle kandırmaya çalışıyorlar, bir takım zırvalar anlatıyorlar ve sayısız makaleler yayınlıyorlar, demiştir. Hitler'e yakınlığı ile bilinen ve hükümetin medya organı olan Alman Beobacher gazetesi “Sovyetlerin Yahudi köpeği Troçki, Berlin'de oturursa gözümüzü onun üzerinden ayırmayız” manşetiyle yayına çıkmıştır.²⁷³ Troçki 1933 yılının Mart ayında yazdığı makalesinde, Hitler'in gittikçe iktidarını sağlamlaştırdığını ve artık Almanya Komünist Partisinin iflas etmesi, yenilgiyi kabul etmesi gerekliliğinin üzerinde durarak Alman Stalinist hareketinde darbe aldığını Komünist Partinin kapanıp yeni bir enternasyonal harekete gireceğinden söz edilmesi gerektiğini yazmıştır. 1933 yılının Nisan ve Ağustos ayında yazdığı makalelerinde : Alman Troçkist hareketinden ve Almanya'da Troçkist hareketin emin adımlarla yürümesi için Alman sol muhalefet ve Komünizm'in ham kuvvetlerini içinde tutan SAP ile birleşmenin üzerinde durmaktaydı, ancak bu birleşme düşündüğü gibi olmamıştır. Çünkü Anti-Troçkist hareketin bir numaralı temsilcisi SAP bu

²⁷¹Tony Cliff , *A.g.e* , s. 50 – 135. ; Naziler 800 bin oy alırken 14 Eylül'de yapılan seçimlerde 6 ,5 milyon oy alarak ikinci büyük parti olmuşlardır.

²⁷² Adolf Hitler , *Kavgam Özgün Adı : Mein Kampf* , Çev.Ergün Aydın , My Matbaacılık, 13.Basım, Nisan 2020 , s. 310.

²⁷³ Isaac Deutscher , *A.g.e* , s. 37 – 252.

sayede doğmuştur. 22 Haziran 1933'de Troçki şu düşünceye varmıştır. Almanya'da işçi hareketi büyük yenilgi almıştır ve bu büyük felakettir.²⁷⁴ Almanya'da iktidara Hitler geldikten sonra Hitler öncesi yapılan antlaşmalar sırasıyla iptal edilmeye başlamıştır ve sözü verilen telif hakkı ödemeleri Troçki'ye yapılamamıştır. Büyükada'da Köşkte maddi sıkıntılar baş göstermiştir. Natalia Sedova Köşkün maddi kontrolünü eline alıp bazı harcamaları mümkün oldukça kısıtlamaya gitmiştir.²⁷⁵ Büyükada'da postalar o dönemki tatil günü olan Cuma haricinde 3 günlük gecikmeli olarak gelmektedir. Her gün sabah kahvaltısından sonra Köşkün ahalisinden biri Büyükada iskeleye iner ve İstanbul'da çıkan uluslararası haber ajanslarından gelen raporların derlendiği Almanya ve Fransa gazetelerini, Batı Avrupa'nın özellikle Almanya'nın günlük gazetelerini (LE tumps, Die Deutsche Allgemine, Zeitung) almıştır. Troçki kahvaltıdan sonra odasında gazeteleri saatlerce okur köşe yazılarını okudukça, koyu renkli kalemle (Mavi , Kırmızı) altlarını çizer ya da makasla küpürleri keser, odasındaki dosyasında saklar, kendi arşivine katmaktadır. Bunu yaparken amacı ileride Stalin rejimine karşı makalelerine kaynak olarak kullanmaktır. Türkçe olarak gelen gazete ve dergiler için Heijenoort ve Natalia Sedova, her sabah başlıklarını bile zor anladığımız gazetelerde geliyordu, demişlerdir.²⁷⁶ Köşk ahalisi kapıda nöbet tutan Türk polisleri ile irtibat sağlamamaları konusunda uyarılmışlardır. Troçki onlara güvenmemeye devam ediyor ve onların yanında konuşmuyor, onlarla irtibat sağlamıyor , onlara hep mesafeli kuşkuyla yaklaşmıştır. Türk polisleri Köşkten ayrılıp Köşkün ihtiyaçlarını karşılamaya gidemezlerdi, Troçki özellikle yasaklamıştır. Lev Troçki ve Natalia Sedova Ada içinde akşamları bazen Ada gezintisine çıkarlardı ancak bu yürüyüşleri sürekli hale getirmemişlerdir.²⁷⁷ Lev Troçki İstanbul merkezde 1 defa dış tedavisi ve 1 defa da o dönemler Büyükada'da sıtma hastalığının yaygın olması nedeniyle sıtma hastalığına yakalanan hastanede tedavi gören Heijenoort'u İstanbul Şişli'de bulunan Özel Fransız Lape Hastanesi'nde ziyaret etmek için gitmişlerdir. Köşkün, tüm fertleri sıtma hastalığına yakalanmışlardır. Köşkte fazla kinin ilacı kullanmaktan sağır ya da gözlerinde görme zayıflığı yaşamayan kalmamıştır.²⁷⁸ Troçki dışıya gideceği zamanlar için Türk

²⁷⁴ Tony Cliff , *A.g.e*, s. 148 – 197.

²⁷⁵ Victor Serge , *A.g.e*, s. 215 - 216.

²⁷⁶ Jean Van Heijenoort , *A.g.e*, s. 23.

²⁷⁷ Jean Van Heijenoort , *A.g.e*, s. 124. ; Heijenoort kitabında, bu noktaya dikkat çekerek diğer yazarların (Kovulan Sosyalist kitabının yazarı Isaac Deuster) yanlıya düştüklerini onlara itibar edilmemesi gerektiğini söylemektedir.

²⁷⁸ Troçki hastanede Heijenoort'u ziyaret ettiğinde 1929 yılında hastanenin Başhekimisi olan Dr. Gassini hakkında uyarılarda bulunmuştur. Troçki'nin İstanbul'a geldiği dönemlerde Dr.Gassini'nin Dünya'nın bu

hükümeti tarafından tekne ve güvenilir bir denizci kiralanırdı. Tekne hiçbir yere uğramadan Büyükkada'dan İstanbul'a yavaşlardı. Lev Troçki'nin İstanbul Tokatlıyan Otel'de ailesi ile kaldıkları dönemde arabayla gezdiklerinde üstü açık arabayı Türk Hükümeti tahsis etmiştir. Köşk ahalisi hiçbir zaman Türk Devleti yetkilileri ile asla husumet yaşamamışlardır. Oldukça düzeyli şekilde irtibat sağlanmaya devam edilmiştir. Hatta bu düzeyli ilişki Troçki'nin Kopenhag ziyareti için 1933'ün Haziran ayında Türk hükümeti Troçki'nin Danimarka'daki Sosyal Demokrat öğrencilerin Ekim ihtilalinin 15. yıldönümünü kutlamak amacıyla düzenlenecek olan konferansa katılmak istemesi üzerine yardımlarını esirgememeleri ve yurtdışına çıkmasına izin vermeleri ile tüm Dünya'nın takdirini kazanmıştır. Türk yetkililer daha sonra da güvenlik önlemleri altında dönüşünü karşılayıp Köşke gelmesine yardım etmişlerdir.²⁷⁹Troçki'nin Kopenhag'da toplantıda yaptığı konuşmayı Danimarka Hükümeti canlı yayınlamayı istememiştir. Troçkist'lerce radyo protesto edilmiştir. Radyo konuşmasında :Sosyal Demokrat Bakanları, Kral ve Saray tarafını hedefine koymuştur. Troçki bu konuşmasında Savaş ve Savaş sonrası yaşanan gelişmeler (Rus Devrimi'de dahil) Dünya'yı ekonomik, askeri, diplomatik sıkıntıya sokmuştur. Avrupa'da kriz nedeniyle yeni bir çağ başlamaktadır. Dengeli Avrupa artık hayal olmuştur. Avrupa'nın eski gücüne kavuşacağını yeni çağı bitireceğini düşünmek hayalperestlik hatta aptallık olacaktır. Avrupa'daki gerileme Amerika için dönüm noktası olmuştur. Avrupa 'dan sonra yeni yükselen nesil Amerika olacaktır. Dünya'nın yeni merkezi New York ve gökdelenleri olacaktır. Herşey için başlangıç ve bitiş bu gökdelenlerde yaşanacaktır. Büyük Britanya'nın yerini Amerika almaya başlamıştır, diyerek konuşmasını tamamlamıştır. Bu konuşmasında Amerika'nın yükselişinin üzerinde özellikle durmaya gayret etmiştir.²⁸⁰

yakasinda , Fransız casusların başı olduğunu bu yüzden ona dikkat edilmesinin gerektiğini söylemiştir.Bkz. Jean Van Heijenoort , *A.g.e.*, s. 42.

²⁷⁹Victor Serge , *A.g.e* , s. 249.

²⁸⁰<https://www.youtube.com/watch?v=sQ6TuTuo-Rg&t=5s> “ 02/11 /2022 günü , Troçki'nin Kopenhag konuşması Ses Kaydını Yayınlayan Kullanıcı Adı : Communistapprentice ; Troçki Kopenhag'da toplantıda yıllar önce İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması muhtemeldir, II.Dünya savaşı ile III. Dünya Savaşı arasında ise Amerika merkezli tüm Dünya'ya sıçrayacak bir olayın yaşanacağını ön görmüştür. Troçki bunu söylediği tarihten 46 yıl sonra yani 11 Eylül 1993'de Dünya Ticaret Merkezi ikiz gökdelenlerine El Kaide saldırısı yapılmıştır. Amerika Avrupa'ya kendisi tarafından verilecek olan yemek karneleri ile yemek dağıttırarak demiştir. Bu kehaneti ile Marshall Planından başka bir şeyi kastetmemiştir. Türkiye'de Marshall Planından nasibini almıştır. Bkz . İrfan Ülkü , *Troçkist İmparatorluğu* , İlgı Yay. 1.Basım,İstanbul, Ekim 2006, s. 16 - 22.

3.6.2 Köşk'e Gelen Ziyaretçiler

1933 yılı içinde Kopenhag gezisi sonrası Büyüka'da ziyaretçi akınına uğramaya başlamıştır. Büyüka'da oluşan yabancı ziyaretçi akını üzerine Troçkistler'in içine sızacak olan Stalinist bir suikastçının gelebileceği düşüncesi üzerine Köşk güvenliği İçişleri Bakanlığı tarafından uyarılmıştır. Korumaların vardiya sürelerini ve nöbetçi sayılarını arttırması istenmiştir. Köşke gelen ziyaretçiler isimlerini nöbetçi kulübesindeki Türk polislerine kaydettirmek ve gerekirse çantalarının ve üstlerinin kesinlikle aranmasının bilgisi verilmiştir. Gelen ziyaretçiler arasında Amerikan Troçkist hareket önderi ve Amerika Komünist Lideri olan Arne Swabeck'de bulunmaktadır. Troçki Köşkün bahçesinde kamelyada kendisini ağırladıktan sonra çalışma odasına geçilmiştir. Troçki görüşmeye sekreteri Pierre Frank'ı da davet etmiştir.²⁸¹ Görüşmenin detayı olarak Amerika'da yeni başlayan kendi kaderini tayin etme hareketinde siyahi sorun ve siyahi sorunun getirdiği ırkçılık üzerine fikir alışverişi yapılmıştır. Bu görüşmelerde Troçki'nin kendi kaderini tayin etme ayrı devlet hakları kazanımı ile aynı fikirde olduğunu ve bu hakları kazanabilmenin sürekli devrim teorisinden geçtiğinden bahsetmiştir. Amerika'da tahmini 13 milyon siyahi olduğu ve çoğunluğunun Güney eyaletlerinden göç ettiği, Kuzey eyaletlerindeki siyahilerin sanayi topluluklarında özellikle sanayi işçisi olarak yoğunlaştıkları, Güney'de yaşayan siyahilerin ise çoğunlukla çiftçi olmaları üzerine konuşulmuştur. Troçki'ye göre, siyahiler sınıf mücadelesinde önemli bir faktördür. Onlar proletaryanın önemli bir kesimi sayılmıştır. Görüşmenin sonunda Troçki, Amerika'nın kurulduğu günden beri kamuoyuna siyahi sorunu ve göç sıkıntısını gün yüzüne çıkartmayı asla istemediğini, söylemiştir.²⁸² 1929 büyük ekonomi bunalımı esnasında çeşitli dergilere yazı yazan James Burnham Troçki'yi Büyüka'da ziyaret için gelmiştir. Troçki'nin Amerika konusunda danışmanlığını da yapmaya başlamıştır. Büyüka'da gelen başka bir ziyaretçi Kızıl Ordu'nun en büyük askerlerinden iç savaş döneminde askeri sekreter ve Sovyetlere karşı casusluk bölümü ajanı Blumkin'dir.

Beyaz Rus orduları komutanı Wrangel'in Belgrad'da ölümü üzerine Beyaz Rus teşkilatının başına General Kupetov getirilmiştir. General aynı gün evinin önünden kaçırılmıştır.²⁸³ Prag'da yaşayan mülteci Beyaz Ruslar bu kaçırılma olayından sorumlu

²⁸¹ Jean Van Heijenoort , *A.g.e* , s. 25.

²⁸² <https://www.marxists.org/archive/trotsky/works/1940/negro1.htm#prinkipo> 3 /11 /2022 günü

²⁸³ Victor Serge, *A.g.e* , s. 220-221.

tuttukları Troçki'yi öldürmek amacıyla İstanbul'a suikast timi yollamak için hazırlık yapmışlardır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya İstanbul Emniyet Müdürü olan Şerif Bey'i arar ve Büyükkada'da özellikle dikkat edilmesini , nöbetçi polis sayısının arttırılmasını, Ada içinde devriyelerin atılmasını, olası nöbetçi polis değişikliklerinde birinci elden kendisinin haberdar edilmesini istemiştir. Dışişleri Bakanlığı, Almanya Büyükelçiliği tarafından uyarılmıştır. Dışişleri Bakanlığı yeni bir genelge yayınlar, tüm bağlı konsolosluklarda Beyaz Rus vatandaşlara katıyen vize verilmemesini gereken hassasiyetin gösterilmesini istemiştir. İstanbul Valiliği, İçişleri Bakanlığı'na yolladığı yazıda sadece Büyükkada'da değil İstanbul'un tamamında güvenlik tedbirlerinin arttırılacağından bahsederek polis sayısının arttırılıp Troçki'nin o dönemler balığa çıkmasının sınırlandırılmasını ya da balığa çıktığı zamanda bölgeden ve göz takibinden uzaklaşmamasını istemiştir.²⁸⁴ Blumkin Köşkü ziyaretlerinden birinde özellikle Köşk korumalarını kontrol etmiştir.Köşkün emniyeti açısından en az 20 kadar adama ihtiyaç olduğunu her an bir saldırı olabileceğinin üzerinde durarak tedbirlerin arttırılmasını istemiştir. ²⁸⁵ Troçki'nin güvenliğinin arttırılması için, hayatının tehlikede olduğunu söyleyen Berlin adresli bir mektupta Ada'ya gelmiştir. Koruma işi haricinde Köşkün yapılacak işleri de bir araya gelince korumalar için gün yorucu olmaktadır. Korumaların yorulmasının engellenmesi için iki tür vardiya sistemi kullanılması kararlaştırılmıştır. Her dört saatte bir nöbetçi değiştirmek ya da 24 saat nöbet sonrası dinlenmek şeklinde yapılması planlanmıştır. Bu sistemlerde personel sayısının yetersizliği nedeniyle uygulanması zor olmuştur.²⁸⁶ Troçki'yi ziyaret edenlerden biri Köşkün bahçesinde gezen kahverengi sokak köpeğini beğenmeyerek bu güvenlik böyle yapılmaz buraya köpek lazım diyerek, Almanya'dan Büyükkada'ya özel yetiştirilmiş iki tane has Alman kurt köpeği göndermiştir.²⁸⁷ Daha sonraki günlerde Troçki'nin yaptığı bahçe aramalarında köpeklerin öldüğü anlaşılır. Köpeklerin kasten öldürölüp öldürölmedikleri günlerce araştırılmıştır. O dönem Prag'dan Troçki'ye suikast için oluşturulan suikast timinin İstanbul'da olduğuna dair istihbarat haberlerinin geldiği döneme denk gelmesi üzerine köpeklerin zehirlendiği konusunda herkes hem fikir olmuştur. Büyükkada'da Köşkü ziyaret

²⁸⁴Ömer Sami Coşar, *A.g.e* , s. 110 – 112.

²⁸⁵ Isaac Deushter, *A.g.e* , s. 111.

²⁸⁶ Jean Van Heijenoort ,*A.g.e*, s. 21 – 22.

²⁸⁷ Ömer Sami Coşar, *A.g.e* , s. 111 ; . Troçki kurt köpeklerinden birinin adını Rusça Tosca (Özlem, Hasret) koyarken , diğlerinin adını Rusça Vitaly (Yeni Yaşam) koymuştur. Her sabah kurt köpekleri ile vakit geçirip, oyunlar oynayıp elleriyle beslemiştir. Torunu Sieva Köşkte kaldığı süre içinde Köşkün bahçesinde onlarla koşuşturarak oyunlar oynamıştır.

ederek ülkesine dönen Sovyet eski istihbaratçısı Blumkin'den Troçki'ye haber gelmemesi Troçki'yi endişelendirmiştir. Endişelenmesinin sebebi ise Blumkin'in Sovyet Rusya'da deşifre olması ve öldürülmesi olmuştur. Köşke Emniyet'ten : İstanbul'da Galata Rıhtımına Odessa şehrinden kalkışlı Çiçerin isimli Sovyet Rusya bandıralı şilebin yanaştığı haberi gelmiştir. Şilebin içinden İran pasaportlu mesleği tüccarlık olan Nerses Ovsepiyan inmiştir. İstanbul ile Rusya arasında petrol ve doğalgaz ihracatını düzenleyen işadamı Sovyet pasaportludur. İstanbul Tepebaşı'nda bulunan Londra Oteli'ne giriş yapmıştır. Nerses Ovsepiyan isimli şahısın asıl isminin Agabekov olduğu sonradan öğrenilir. Agabekov Ermeni asıllı 1920 yılından itibaren GPU ile çalışmakta olan Rus bir ajandır. İstanbul'daki görevi : Sovyet casusluk ağına bağlı olan bütün şebekeleri İstanbul'da kendine bağlamak ve tek elden yönetimini sağlamaktır. GPU'yu böylece Troçkist'lerden temizleyerek tekrar baştan kurmak ile görevlendirilmiştir.

Agabekov İstanbul'da konakladığı dönem içinde İranlı Nerses Ovsepiyan isimli tüccar olarak İstanbul Ticaret Odasına kayıt yaptırmıştır. İstanbul Anadolu yakasında dükkan açmış ve yerli ajanlarından Gümüşyan isimli bir ajanı Büyükkada'ya göndererek Troçki'nin Köşkünü 24 saat takip ile görevlendirerek Köşkte olan bitenlerle ilgili günlük rapor hazırlamasını istemiştir. Agabekov yanında İstanbul'a gelen işadamı rolündeki yardımcısı Minsdorf'u, Troçki ve ailesini, aile ile irtibat sağlayan kişileri, takip ile görevlendirmiştir.²⁸⁸ Agabekov, İstanbul'da Troçki'yi takip ile görevli İngiliz Enteljans istihbarat servisinin subayı kadın ile gönül ilişkisi yaşamaya başlamıştır. Bu ilişki nedeni ile Agabekov İstanbul'da deşifre olmuştur. Agabekov İstanbul'dan Sovyet Rusya'ya acil koduyla dönmüştür, daha sonra da öldürülmüştür.²⁸⁹

Troçki İstanbul'a geldiği günden itibaren çeşitli ülkelerle mektuplaşmaya devam etmiştir. Özellikle de yirmi sürgün yeri ile mektuplaşması dikkat çekmektedir. Bu mektuplaştığı ülkelere biri de Çin Komünist Partisi lideri Lin Çe olmuştur.²⁹⁰ Lin Çe Moskova'da temaslarda bulunduktan sonra Çin'e dönmeden İstanbul Büyükkada'ya uğramıştır. Kapıda görevli polis memuru Lütfü Efendi Lin Çe'yi güzel ağırlayarak içeriye

²⁸⁸ Ömer Sami Coşar, *A.g.e* , s. 91 – 113

²⁸⁹ Pavel Sudoplatov , *Özel Görevler Sovyet İstihbarat Şefinin Anıları* , İngilizceden Çev. Emrah Arıcılar, Ayrintı Yay.1.Basım, İstanbul, 2015 , s. 70. ; Agabekov, Paris'te güvenli evde, eski Türk istihbarat subayı tarafından bıçakla öldürülerek parçalara ayrılıp ceseti bavula konmuştur. Cesedi denize atılmıştır. Aynı Türk istihbarat subayı başka bir suikastte de görev alarak , Troçki'nin Avrupa teşkilat sorumlusu ve dördüncü Enternasyonel Sekreteri Klement'i bıçaklayarak başını gövdesinden ayırıp bavula koymuştur. Bkz: Pavel Sudoplatov, *A.g.e* , s. 71.

²⁹⁰ Isaac Deutscher ,*A.g.e* , s. 51.

haber vermiştir. Genel bir sohbetten sonra Köşkün üst katına Troçki'nin çalışma odasına çıkılmıştır.²⁹¹ Troçki “alt tabakadan olan toprak sahiplerinin topraklarına el koyun ama bunu milliyetçi hükümet adına yapmayın ve askeri subayların topraklarına ise dokunmayın. Tüm toprak ağalarının doğrudan veya dolaylı olarak subaylar tarafından korunması engellensin,” demiştir. Troçki'nin özellikle üzerinde durduğu konu, Çin Komünist Partisinin yeni lideri eşliğinde Stalin ve Moskova güdümünden kurtulması ve güçlü iktidara ortak olmasıdır.²⁹² Troçki Çin’li muhaliflere demokratik meclis kurucuları arasında yer almalarınında önermiştir.²⁹³ Lin Çe’nin ayrılmak istemesi üzerine Troçki misafirini yolcu etmek istemiştir. Bu nedenle polis korumaları eşliğinde Büyükada iskelesine yürüyerek sohbetlerine devam etmişlerdir. İskeleyden Troçki misafirini yolcu etmiştir.

Büyükada’da Marmara Denizi’nden esen ve sürekliliğini sürdüren rüzgarların tuz kristalleri getirmesi nedeniyle kışın kar tutmaz, ancak soğuk şiddetli (kuru ayaz) olmaktadır.²⁹⁴ Yılbaşında Büyükada’da hava soğuktur ve Köşkün ısıtma sisteminde sorun oluşmuştur. Köşkün denize bakan bahçesinde bağlı olan iki tekne su içinde kaldığından Köşte görevli polisler sabaha karşı karanlıkta tekneleri sudan kurtarmak için tüm güçleriyle çabalarken Troçki’de uyanıp üstünü değiştirmeden gece giydiği kıyafetiyle koşarak dizine kadar suyun içine girip polislere tüm gücüyle yardım etmiştir.²⁹⁵

1 Mart gecesi Kalyopi Köşteki herkesin banyo yapabilmesi için su ısıtıcısını açmıştır. Gecenin ilerleyen saatlerinde en son banyoya giren Natalia Sedova’nın su ısıtıcısını açık unutması nedeni ile elektrik kaçağı sonucu yangın çıkmıştır.²⁹⁶ Troçki kendisine suikast olabileceği düşüncesi ile Köşkten çıkmamış ve dumandan zehirlenmeyi göze almıştır. Kendisini yangında gelen İstanbul Kaymakamı çıkartmıştır. Köşkün korumaları yangına müdahale etmişlersede büyümesine engel olamamışlardır. Arap İzzet Paşa (Ilyasko) köşkünde olan herkes Savoy Otel’e götürülmüştür. Troçki Savoy Otel’de kalmayı istemişse de kendisine otelde kalamayacağı söylenmiştir. Moda’da Şifa sokakta bahçeli bir evde kalmışlardır. Burada da torunu Sieva kibritle oyun oynarken arka bahçede yangın çıkartmıştır. Troçki Büyükada’yı özlediği için tekrar kendisinin Yanaros köşküne transferi sağlanmıştır. 1933 yılının Ocak ayında Berlin’de verem tedavisi için bulunan büyük kızı

²⁹¹ Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s.105.

²⁹² https://marksist.net/diger_yazarlar/ek_cin_komunist_partili_tum_yoldaslara_cagri.htm , 17. 11.2022 günü

²⁹³ Victor Serge, *A.g.e* , s. 247.

²⁹⁴ Victor Albukrek , *A.g.e* , s. 105.

²⁹⁵ Jean Van Heijenoort , *A.g.e* , s. 35.

²⁹⁶ Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s. 135 – 137.

Zinayda Volkova (Zina) kendisini odasına kapatıp gaz musluklarını açarak hayatına son vermek ister ve tüm müdahalelere rağmen kurtarılamamıştır.²⁹⁷ Köşke haber 6 Ocak günü öğleden sonra saat ikide telgrafla gelir. Gelen telgrafı Troçki'nin sekreterliğini yapan Pierre Frank Natalia Sedova'ya vermiştir. Natalia Sedova ve Heijenoort anılarında : bu an için kötü bir şey olduğu belliydi, kötü bir haber olmasa ilk vereceği kişi Lev Troçki olurdu, demektelerdir. Troçki bu üzüntülü ve zor günleri makale yazarak atlatmak istemiştir. Asıl amacı herkese kızının ölümünün bir suikast olduğunu, kızının intihara sürüklendiğini Almanya'da Hitler'in oyununa geldiğini anlatmak istemektedir.²⁹⁸

3.7 Troçki'nin Büyükada'da Son Günleri

1932 yılının Şubat ayında Stalin'in yeni bir hamlesi ile karşılaşmıştır. Stalin Almanlar ile olan mücadelesinde Almanya'da Hitler'in yükselişinde oluşan kritik endişeleri ve Sovyet Rusya iktidarına karşı oluşan güçlüklerin Troçki'yi gittikçe güçlendirdiğine inanmaktadır. Troçki'nin Sovyet Rusya'ya karışmasını engellemek adına Troçki'yi 20 Şubat tarihinde Sovyet vatandaşlığından çıkartmıştır ve onunla irtibat sağlayan birinin vatan hainliği ile suçlanarak idam edileceğini söylemiştir. Stalin : Troçkist hareket içinde Troçki'den başka politik figür bulunmamaktadır, demektedir. Stalin etrafına yaptığı konuşmalarda : “ Troçki bizim hükümetimiz açısından bir tehdittir. GPU ajanlarımız onu susturmayı ortadan kaldırmayı ne yazık ki başaramamıştır. Troçki artık susmalı özellikle İkinci Dünya Savaşı başlamadan Sovyetler Birliği emperyalist bir saldırıya maruz kalırsa Troçkist'ler yüzünden yenilebiliriz bu da Sovyetlerin sonu olur ” demiştir. Troçki vatandaşlıktan çıkarıldıktan sonraki süreçte Stalin'e sert cevap yollama ihtiyacı hissetmiştir.²⁹⁹ Troçki'nin Bulletin Oppozitsu'nun Mart sayısında çıkan mektubunda : “Beni bu kağıt parçasıyla 20 Şubat kararlarıyla durduramazsınız. Benim muhalefetimden bu kadar çok mu korkuyorsunuz ? Muhalefet , işe giden bir işçinin çamur birikintisinden kolaylıkla geçmesi gibi, işine gitmekten vazgeçmemesi gibi bende işimden vazgeçmeyeceğim size yenilmeyeceğim ” demektedir. Troçki “ Stalin'in artık tasfiye edilmesinin gerektiği bu son şansları iyi değerlendirerek ondan kurtulmak gereklidir ”

²⁹⁷ Victor Serge , *A.g.e*, s. 251.

²⁹⁸ Jean Van Heijenoort , *A.g.e*, s. 27 – 41.

²⁹⁹ Pavel Sudoplatov, *A.g.e* , s. 90.

demektedir. Stalin ile mücadelenin gittikçe artması hatta sertleşmesi üzerine Troçki , Türkiye hükümetinin kararlarını özellikle merak etmiştir.İstanbul’da ikameti eskisi gibi mi olacaktı yoksa burada suikaste mi uğrayacaktı ya da hapis mi edilecekti bu kuşkuyla düşünürken Türk gazetelerinde yeni haberler çıkmaya başlamıştır.³⁰⁰ 25 Nisan 1932 Pazartesi tarihli Akşam gazetesinin manşetinde “ İsmet Paşa’nın vapuru Karadeniz’e açıldı. Baş Vekil’in ziyaretinde yanında Tevfik Rüştü Aras vardır. Bu ziyaret milliyetverper Türkiye ile Bolşevik Rusya’nın dostluğunun ifadesidir” denmektedir. ³⁰¹ Ayrıca haberde Başvekil ’in seyahati 15 gün sürecektir. Başvekil’in gelmesi Mayıs’ın dokuzunda beklenmektedir diye yazmaktadır. Bir başka gazete olan Vakit gazetesi ise bu ziyaret için,“dostluğumuzun nişanesi Türkiye’nin menfaatleri için gittiler”demektedir. İsmet Paşa Mayıs’ın dokuzunda döndükten sonra Troçki’nin İstanbul’daki akıbetini merak eden İstanbul Valisi Muhittin Bey İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’ya mektup yazmıştır .³⁰² 17 Mayıs 1932 tarihli bu mektupta :
“ Şu hale nazaran bundan böyle adı geçen ve efradı ailesinin ne sıfat ve tabiiyetle tanınacağıının iş’arına ”

İstanbul Valisi

Muhittin

25 Mayıs 1932’de İçişleri Bakanı mektuba cevap gönderir ;

“ Türk topraklarından çıkana kadar korunmasına devam edilecek , gerekli önlemler artarak alınsın.” ³⁰³

İçişleri Bakanı

Şükrü Kaya

Parijanine gazetesi, Troçki’ye uygulanan sınır dışı etme kararının iptal edildiğini yazmıştır. Bu haber Köşkte mutlulukla, sevinçle karşılanmıştır. Büyükada merkezden aldırıldığı Fransızca L’akcham gazetesinin manşetinde : Cumhuriyetin Onuncu yılının büyük coşkuyla kutlanacağı bu çerçevede İstanbul’a konuk olarak Stalin ve Vorşilov’un

³⁰⁰ Ömer Sami Coşar , *A.g.e*, s. 150.

³⁰¹ *Akşam Gazetesi* , 25 Nisan Pazartesi 1932 ; *Vakit Gazetesi* , 25 Nisan 1932

³⁰² *Vakit Gazetesi* , 25 Nisan Pazartesi 1932

³⁰³ Ömer Sami Coşar , *A.g.e*, s. 154

gelecekleri yazmaktadır.³⁰⁴ Troçki artık İstanbul'da suikaste uğrayacağına iyice inanmaya başlamıştır. Troçki 8 Temmuz'da İçişleri Bakanlığı'na yazdığı mektubunda : Fransız Hükümeti bana ve eşime Fransa'ya girme müsaadesi vermiştir. İlgili makamlardan bize gereken yardımın, vizelerin, vesikaların bir an önce verilmesi için lütuf ve aracılığınızı bekliyorum, demektedir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya kolaylık gösterilmesi için emir genelgesi yayınlamıştır. Troçki'ye 12 Temmuz tarihli pasaport tahsis edilmiştir. Pasaporta Troçki ismi yazılmamış, Leon Sedov ismi yazılmıştır. Pasaportları teslim almak için Büyükkada'dan İstanbul'a Heijenoort gelmiştir, pasaportların çabuk ve şartsız verilmesi Heijenoort'u çok şaşırtmıştır. Troçki Türkiye'nin gösterdiği konukseverlik için teşekkür amacıyla hükümete mektup yazmıştır.

Mektup :

“ Ailemle beraber Türkiye Cumhuriyeti arazisinden , ayrılırken bana gösterilen konuk severlik için gerek sizlere gerek hükümete teşekkürlerimi bildirir bu konukseverliğin ileride benden esirgenmeyeceğini ümit eder derin saygılarımın kabulünü rica ederim.”³⁰⁵

Lev Troçki
İstanbul Büyükkada

17 Temmuz günü öğleden sonra Büyükkada Köşkün iskelesine bir sandal yanaşması ile Büyükkada'da hareketlilik başlamıştır. 17 Temmuz 1932'de akşam 18:00'de İstanbul kalkışlı Marsilya gidişli Bulgaria isimli İtalyan şilebine Troçki ve eşi bindirilmiştir.³⁰⁶ Troçki gemide yazdığı günlüğünde “ Buraya geldiğimden beri 4 yıl oldu, ayaklarım Büyükkada topraklarına sanki kenetlenmiş gibi bir his taşıyorum” demektedir. Troçki'nin gemide yazdığı günlüğünde : Büyükkada'ya baktığını ve el salladığını, kendilerini Ada'dan yolcu edenlerin sadece onlara seslenen martılar ve el sallayan Türk polislerin olduğunu söylemiştir.³⁰⁷

³⁰⁴ Jean Van Heijenoort , *A.g.e* , s. 43

³⁰⁵ Ömer Sami Coşar, *A.g.e* , s. 164

³⁰⁶ Jean Van Heijenoort , *A.g.e* , s. 43.

³⁰⁷ Ömer Sami Coşar , *A.g.e* , s. 164.

SONUÇ

1914 yılında birçok ülkenin çıkarları için karşı karşıya gelmeleri ve bunun sonucunda gerilmeleri zamanla bir patlamaya sebep olmuştur. Adeta depremin merkez üssünden yayılan sarsıntılar gibi tüm olaylar dalga dalga tüm ülkelere yayılmıştır. Bu savaş herşeyden önce Almanya – İngiltere arasındaki sömürgeleştirme ve var olan sömürgelere sahip çıkmaya çalışmak, güçlenebilmek savaşıdır. Rus devrimci Vladimir Lenin'in Rusya devrimi esnasında kongrelerde ve mitinglerinde karşı çıktığı konu da tam anlamıyla budur. Adeta bir ahtapot gibi Dünya'yı saran kapitalizme karşı dur demenin yolu bu savaşın bitmesi olacaktır. Dünya Harbi'ne katılan devletlerin asıl amaçları Akdeniz'e inmek ve deniz ulaşımı ile her ülkeye, her bölgeye ulaşabilmektir. Geçmişten bu yana geçen bu süreler içinde Türkiye'de her zaman Akdeniz'e hakim olabilmeyi başardığı için savaşlar yapılmış ya da ticari ve politik ilişkiler Türklerle kurulmuştur. I. Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nu bir çok cephede çarpışmak zorunda bırakmıştır. I.Dünya Savaşı sonucunda nice İmparatorluklar yıkılarak çeşitli güçlerin kontrolüne girmiştir. Türkler Dünya Savaşı başladığında birbirinden uzak çeşitli cephelerde çarpışmışlardır. Kafkasya'da dondurucu soğukta Sarıkamış Allah Ekber dağlarında Ruslara karşı koyarken soğukta donmuşlar ya da Çanakkale'de acımasız bir o kadar da kalabalık düşmanla var olma savaşına girmişlerdir. O dönemki adı Mezopotamya olan Irak cephesinde petrol ve yeraltı zenginliklerine hakim olmak isteyen İngiltere, 6.Tümen Komutanı olarak bölgeye General Townshend'ı görevlendirmiştir. Çanakkale'de ve Kut'ül-Amare'de Türklerle savaşa girdiklerinde medeniyetin beşiği ve üstünde batmayan güneş diye bilinen ve kendilerini medeniyetin odağında gören kendileri hariç tüm devletleri kendinden olmadığı için barbar ilan eden İngiltere'nin yenilebilecek bir kuvvet olduğu tüm dünyaya gösterilmiştir. İngiltere daha sonra Basra'ya kuvvetlerini tekrar çıkartarak Bağdat'ı almıştır. Bu yüzden Kut'ül-Amare zaferi kalıcı olamamış ve kalıcılık yaşanmadığı için ileri dönemde değerini kaybetmiştir. Emperyalist kuvvetlerin unuttukları bir konu vardır. Bu unuttukları konuya en güzel sözü asırlar önce Moğol Hükümdarı Cengiz Han söylemiştir : “ Türkleri kızdırmayın kızarlarsa şeytanı bile cehennemde esir alırlar.” General Townshend bu zafer sonrası esir edilerek İstanbul Adalar'a getirilmiştir. General Townshend esir olarak bilinmesine rağmen esaretten çok Türklerce görkemli bir şekilde misafir edilmiştir. Bu esareti döneminde bir çok eser (makaleler ve kitaplar) yazmıştır.

General Townshend Türkiye’de esir bir İngiliz subayı değil adeta emekliliğini yaşıyan inzivaya çekilmiş bir devlet subayı gibi yaşam sürmüştür. Townshend çocukluk döneminden beri Türkleri yakından takip etmiş, savaş stratejilerine ve taktiklerine yoğunlaşmıştır. Townshend’in esareti esnasında Türklerin esirlere iyi davranması ile saygısı ikiye katlanmıştır. İngiltere Komutanı General Charles Townshend esaretini İstanbul sınırları içinde önce Heybeliada sonra da Büyükada’da geçirmiştir. İngilizler General Townshend nezdinde şimdiye kadar özgürlüğünü aldığı, sömürdüğü nice ülke gibi esir düşerek özgürlüğün ne kadar değerli bir nimet olduğunu bu sayede anlayabilmiştir. Büyük Britanya, Çanakkale ve Kut’ül-Amare savaşlarına kadar 300 sene varoluş zamanında hiç teslim olmamıştır ya da bozguna uğrayıp geri çekilmemiştir. Dünya Savaşı sonrası savaş gazilerinin çoğunda bir tür akıl hastalığı olduğu anlaşılmıştır. Shell Shock (Savaş Bunalımı) hastalığı olarak da bilinen bu hastalığın nedeni savaş esnasında ölen askerlerin çığlık sesleri , bomba sesleri vb . sesler sonucu askerlerde kasılma, titreme , aşırı tepki gösterme , aşırı sinir öfke patlamaları gibi kendini gösteren bir hastalık başlamıştır. Askerlerin bu hastalığı askerden kaçmak savaşmamak için yaratılan bir şey olduğu düşünülmüş ve çoğu askere asker kaçağı damgası vurularak idam edilmiş ya da cezalandırılmıştır. Townshend’in sinir ve öfke patlamaları bu hastalığın vücutta içerden var olduğunu göstermektedir. Townshend’in Heybeliada’da ve Büyükada’da yaşadığı ev Heybeliada’daki evi dönemin ilk Salgın Hastanesidir. Büyükada’daki evin müze olarak kullanılması ve Turizm’e kazandırılması yerinde olacaktır. Günümüzde bu ev Rıza Derviş Villası olarak bilinmektedir.

Townshend daha sonra Mondros Mütarekesi’nde iki devlet arasında yapılan müzakerelerde arabulucu olarak Türkler adına iyi sayılabilecek maddeleri söylemesine rağmen bu maddeler İngiltere tarafından karşılık bulmamıştır. Ali Fuat Cebesoy’a göre : Townshend’in yaptığı arabuluculuk tarihin en iyi hareketi olmuştur.Bu sayede Türklerin yüzyıllarca sürececek olan yenilgisi durmuş ve Kurtuluş Savaşı’na ortam hazırlanmıştır.

İstanbul’un işgali döneminde Beyaz Rusların çoğu İstanbul’a niye getirildiklerini bilmiyorlardı. Beyaz Rusların İstanbul’a getirilmelerinin ilk amacı şehrin bir çok Slav ülkesine yakın olması, deniz yolu ya da başka bir yolla Slav ülkelerine kolayca gidilebilmesidir. Beyaz Ruslar İstanbul’da ayakta kalmak telaşına düşmüşlerdir. Rus mülteciler İstanbul’dan ayrılırken Spassibo (teşekkürler) isimli bir yazı kaleme alarak İstanbul’a ve Türklere minnettar olduklarından bahsetmişlerdir. Sebep oldukları tatsızlıklar

için özür dilemişlerdir. Beyaz Rusların İstanbul'daki varlığı 1930'lu yıllara kadar sürmüştür. Bazı Beyaz Ruslar Türk vatandaşlığı ve Türk ismi alarak Türkiye'de yaşamaya devam etmiştir. O yılların gazetelerinin kültür sanat sayfalarında, Beyaz Rusların yaşamı ve İstanbul'a gelişlerini konu alan opera, tiyatro, kumpanyaların ilanları dikkat çekmiştir. Ruslar İstanbul'un çehresini kültür, sanat ve davranışları ile değiştirip geliştirmiştir. Mütareke İstanbul'unu anlatan bir çok romanda , dönem filmlerinde , dizilerinde Beyaz Rusların varlığından ve esir şehirde yaşanan aşk ve tutku özelliklerinden bahsedilmektedir. Beyaz Rusların İstanbul'da yaşama nasıl tutundukları, yaşamak ve aile fertlerini yaşatmak için neler yaptıklarından bahsedilmemektedir. Türklerin varoluş mücadelesi verdiği dönemde Çarlık Rusyası'nda çöküş sinyalleri vermektedir. Rusya'da halk sokaklarda iktidar ve özgürlük arayışındadır. Rusya'nın bu köklü değişiminin başrollerinden biri olan Lev Davidoviç Bronstein Trotsky (Troçki) devrimin bir numarası Lenin'in 1924'te ölümü sonrası Stalin ile iktidar mücadelesi sonrası sürgüne gönderilmiştir. Eşi Natalia Sedova ve büyük oğlu Leo Sedova ile birlikte başka bir isim ve pasaport ile İstanbul'a sürgüne gönderilmiştir. Troçki'nin Türkiye'deki yaşamı sakin ve dengeli geçmiştir. Troçki Büyükkada'da iken hayatında ve dünyada çeşitli değişiklikler yaşamaya başlamıştır. Büyükkada'dan 2.000 kilometre uzaklıkta Almanya'da Hitler Nazi sosyalist partisini siyasal bir örgüte dönmüştür. Troçki hayatındaki özel değişimlerde ömrünü verdiği ve bir çocuk gibi doğumunu sağlayıp büyüttüğü Sovyetler Birliği'nin vatandaşlığından çıkarıldığını Büyükkada'da öğrenmiştir. Troçki Büyükkada'da balıkçılığın yanı sıra kitap ve makaleler yazarak zaman geçirmiştir. Troçki Büyükkada'ya nasıl alıştığını ve benimsediğini ayrılmadan yazdığı “ Prinkipo'ya Veda” isimli son makalesinde belirtmiştir. Troçki'nin çıkan yangına kadar yaşadığı Arap İzzet Paşa Köşkü diğer bilinen ismi ile Ilyasko Köşkü yangın sonrasında zarar görmüştür. Yangından sonra taşındığı ikinci köşk olan Yanaros Köşküde şu an bir aile tarafından kullanılmaktadır. Büyükkada'ki iki evinde Turizm'e kazandırılması yerinde olacaktır.

Troçki'nin sürekli devrim teorisine göre , devrim her zaman vardır. Dünya'nın kendi etrafında dönmesi bile bir devrimdir ona göre devrim sürekli olmalıydı olan olaylara göre düşünce tarzı değiştirilmeli ve çıkan engelleri ortadan kaldırarak devam edilmeliydi. Devrim asla vazgeçilmeyecek bir olgudur. Böylece sürekli devrim teorisi de haklı yerini alabilir. Dünya üzerinde değişmeyen tek olgu değişim kelimesinin kendisidir onun haricinde her şey kendini yenileyecektir. Troçki'nin etrafındaki insanlara sürgün hayatı boyunca

öğütlediği sözü : “ Dağa tırmanış ilkten zor olabilir.,ancak her kaya boşluğunu, her oyuğu değerlendirirseniz ayaklarınızı, elinizi kullanarak tırmanabilirsiniz .Sizleri hiçbir zorluğun engellemesine izin vermezseniz ve her zorlukta yeni şeyler bulursunuz ” demiştir.

Emperyalist kuvvetler günümüzde de Akdeniz ile ilgilenmektedir. Bu nedenle Kıbrıs sorunu , Suriye sorunu ,Afgan polemiği üzerinden Akdeniz’in sularına inme veya oralarda baskın politika izleyerek inmeden karıştırmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bu sorunları bahane ederek Türkiye’de beka sorunu yaratmak istemektedirler. İstiklal Harbi sonrası, Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun kusursuz planı sayesinde Montrö Antlaşması ile Boğazlardaki Türk kilidi emperyalist kuvvetlerin Karadeniz yönünden Boğaz’lar ve Ege’den geçerek Akdeniz’e inme çabalarını engellenmiş durumdadır.

EKLER

Ek 1 : Irak Cephesinde görevli Osmancık Taburu Askerleri ³⁰⁸

³⁰⁸ İclal Tunca Örses I.Dünya Savaşı Fotoğraf Arşivi

Ek 2 : General Townshend İstanbul yolculuğuna çıkmadan evvel çekilen resim³⁰⁹

Ek 3: Irak Cephesinde şehit düşen Goltz Paşa'nın Bağdat'ta cenaze töreni³¹⁰

³⁰⁹ Charles Townshend Irak Seferim Esaretim Ön Kapak Resmi

³¹⁰ İclal Tunca Örses I.Dünya Savaşı Fotoğraf Arşivi

Ek 4 : General Townshend İstanbul'da üstü açık araba ile gezerken ³¹¹

Ek 5 : General Townshend İstanbul'da üstü açık araba ile gezdiriliyor. ³¹²

³¹¹ *Daily Mail Gazetesi* , 1 Temmuz 1916

³¹² İclal Tunca Örses I.Dünya Savaşı Fotoğraf Arşivi

Ek 6 : Türk birliğinin Kendi Gelen dediği İngiliz birliklerin Joulnar dediği gemi ve önünde Halil Kut Paşa Osmanlıca levhada da Joulnar yazmaktadır. ³¹³

³¹³ İclal Tunca Örses I.Dünya Savaşı Fotoğraf Arşivi

Ek 7 : General Townshend Türk Yaveri Yüzbaşı Tefvik Birmen ve İngiliz Yaveri Yüzbaşı Morland İle Birlikte, Büyükada 1917, En Solda Townshend'ın Emir Eri Çavuş Boggis Bulunmaktadır.³¹⁴

³¹⁴ Gülsüm Polat , “ Esir Komutan Townshend’in İstanbul’a Getirilişi Ve İngiliz Savaş Basınına Müdahale ” ; A.j Barker, “Townshend of Kut, A Biography of Major-General Sir Charles Townshend”, Cassell&Company Ltd., London 1967

Ek 8 : General Townshend'in Büyükada'da Nizam Caddesi'nde kaldığı Villa Hamson ³¹⁵

³¹⁵ Villa Hamson-Prinkipo (1916): N. S. Nash tarafından kaleme alınan "Chitral Charlie: The Rise & Fall of Major General Charles Townshend" kitabında yer alan bu resim General Townshend'in Prinkipo 'da iki yıl kaldığı Villa Hamson olarak tanımlanmıştır . Bkz : <https://adaliderqisi.com/cms/adalar-uzerine/adalardan-haberler/makale/3215/buyukadali-hamson-ailesi-ve-yeni-hamson-evi-nin-kaderi> 30/10 / 2021

Ek 9 : Mondros Mütarekesi Sonra İstanbul'un İşgalinde Galata Kulesine El Koyan İngiliz Birlikler³¹⁶

³¹⁶ İclal Tunca Örses Arşivi I.Dünya Savaşı Fotoğraf Arşivi ; Fotoğraf üzerinde renklendirme yapan İclal Tunca Örses

Ek 10 : Troçki'nin İstanbul'a Geliş Haberi ³¹⁷

Ek 11 : Troçki, Eşi Natalia Sedova ve Korumaları ile Galata Rıhtımında ³¹⁸

³¹⁷ Ankara Millet Kütüphanesi Gazete Arşivi , Cumhuriyet Gazetesi

³¹⁸ Faik Şenol Fotoğraf Arşivi , 12 Aralık 1932 Günü Çekilen Fotoğraf

Ek 12 : 20 Nisan 1929 Günü Cumhuriyet Gazetesi Manşeti³¹⁹

³¹⁹ İstanbul Beyazıt Kütüphanesi Gazete Arşivi ; Cumhuriyet Gazetesi 20 Nisan 1929 Günü

Ek 13 : Troçki ile Haralamblos sabah saatlerinde birlikte yırtılan ağları tamir ediyor ve ağdan çıkarılan balıkları Köşke götürmeden önce ayıklayıp , temizlerken görülüyor.³²⁰

Ek 14 : Troçki , Eşi Natalia ve arkadaşları Sedef Adası'nda piknik yaparken³²¹

³²⁰ Büyükada Adalar Müzesi Fotoğraf Sergisi Arşivinden

³²¹ Büyükada Adalar Müzesi Fotoğraf Arşivi

Ek 15 : Troçki ve Natalia, Haralamblos ile birlikte ağ atıp çekiyorken³²²

³²² Büyükada Adalar Müzesi Fotoğraf Sergisi ve Faik Şenol Fotoğraf Sergisi

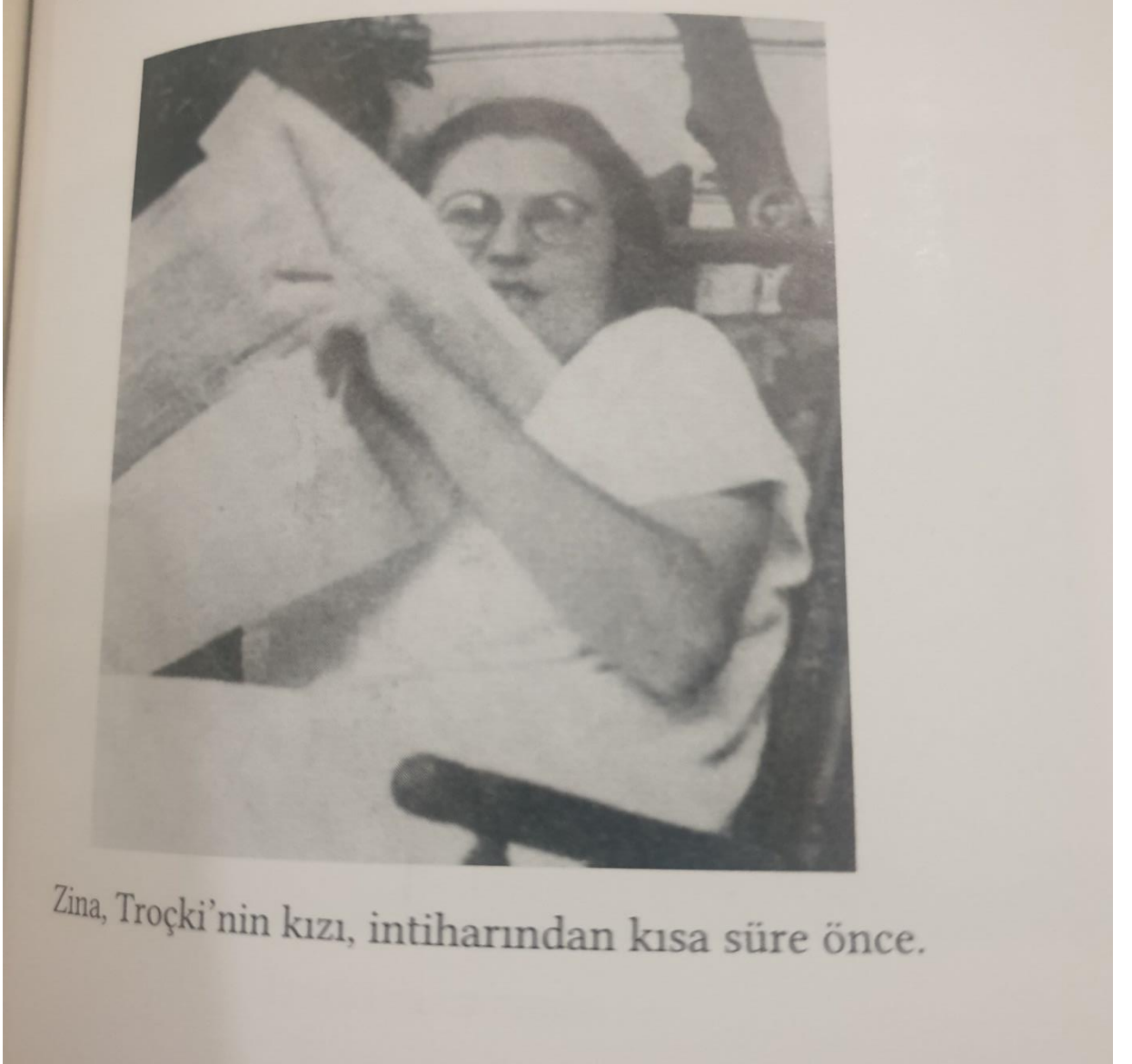
Ek 16 : Troçki ve Haralamblos, Natalia Sedova ile Troçki'nin Sekreteri sabah saatlerinde balık avından dönerken³²³

³²³ Büyükada Adalar Müzesi Fotoğraf Sergisi

Ek 17 : Troçki ve Kızı Zina Büyükada'da Köşkün Bahçesinde Kamelyada Oturlarken³²⁴

³²⁴ Büyükada Adalar Müzesi Fotoğraf Sergisi

Ek 18 : Troçki'nin Kızı Zina Büyükkada Köşk Bahçesinde Günlük Gazeteleri Okuyor³²⁵

³²⁵ Isaac Deutscher , *Kovulan Sosyalist* , s. 284

KAYNAKÇA

Gazeteler ve Dergiler

Eski Harfli Gazeteler

1916 – 1919 – 1920 – 1921 – 1922 – 1923

1. Akşam
2. Hakimiyet-i Milliye
3. İkdam
4. İleri
5. İstanbul
6. Peyam-ı Sabah
7. Tanin
8. Tevhid-i Efkar
9. Vakit
10. Yenigün

Yeni Alfabeli Gazeteler

1924 – 1932

1. Cumhuriyet
2. Milliyet
3. Son Posta
4. Vakit

Dergiler

Eyübüm Dergisi ,Ocak Sayısı , 2012

Hoş geldin Gazi Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927 – 1938) ,Yapı Kredi Yayınları,2019

NTV Tarih Dergisi, Şubat Sayısı , Sayı 37 , 2012

Kitaplar

- Acarer , Erk , %100 İstanbul Tarih Mekan ve Sırlar, İnkılap Kitabevi, Dokuzuncu Basım, İstanbul, 2020
- Adalar Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yay.İstanbul,1993,Cilt 1
- Akgün,Seçil,Karal , Hilal - i Ahmer'den Kızılay'a , Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara, 2001
- Akşin, Apdülahat, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara ,1991
- Albukrek, Viktor, Bir Zamanlar Büyükada (1931–1961) Anıları, Adalı Yayınları, Dördüncü Basım , İstanbul , 2021
- Atatürk ,Gazi Mustafa Kemal , Nutuk, Yakamoz Yayınları ,Altıncı Basım , İstanbul, 2016
- Bakar, Bülent, Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri, Tarihçi Kitabevi, İkinci Basım, İstanbul, 2015
- Bahtiyar, Orhan , İstanbul'un Nam Salmış Hayvanları, İBB Yayınları Kültür A.ş , Birinci Basım , 2022
- Baran,Tülay Alim, Vasıf Çınar ve İzmir'e Doğru Gazetesi Yayınları, Arma Yayınları, İstanbul,2001
- Başbuğ, İlker ,Mustafa Kemal Anlatıyor Savaş ve Barış, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul,Birinci Basım, 2022
- Beyoğlu, Süleyman,Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa, Yeditepe Yayınevi, İkinci Basım, 2019
- Belen ,Fahri ,Türk Kurtuluş Savaşı , Yeditepe Yayınevi , İkinci Basım , 2020
- Cliff, Tony, Gece Ne Kadar Karanlığa Yakınsa , O Kadar Yıldızı Parlak Olur (1927 – 1940), Çev. Ali Çakıroğlu, Marx Yayınları,Birinci Basım , 2017
- Criss, Bilge, İşgal Altında İstanbul (1918 – 1923) ,Çev. Ahmet Kaçmaz , İletişim Yayınları, Onikinci Basım, İstanbul , 2020
- Coşar, Ömer Sami, Troçki İstanbul'da, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Beşinci Basım İstanbul, 2020
- Çiftçi,Erhan, Kut'ül-Amare Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları ,Timaş Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 2018
- Çolak, Mustafa, Komitenin Kahramanı Enver Paşa , Yeditepe Yayınevi , Üçüncü Basım , İstanbul, 2019
- Deleon, Jak , Büyükada Anıtlar Rehberi ,İngilizce Çev. Priscilla Mary Işın ve Jak Deleon, Remzi Kitabevi, Birinci Basım , 2003
- Deleon, Jak, Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar,Çev. Jak Deleon, Remzi Kitabevi, Birinci Basım, 2023

- Deutscher, Isaac, Kovulan Sosyalist Troçki (1929 -1940), Çev. Rasih Güran, Alfa Yayınları, Birinci Basım , 2017
- Deveciyan, Karekin , Türkiye’de Balık ve Balıkçılık İstanbul Balıkhanesi Eski Müdürü,Çev. Erol Üyepazarcı , Aras Yayıncılık , 2013
- Dural, Murat S. , Lefter Küçükandonyadis : Efsaneler Ölmez , Gerekli Kitaplar Yayınevi, Birinci Basım , İstanbul, 2019
- Ertunç,Tanju, Türk Tıbbının Kısa Tarihi, Onbir Yayınları,İstanbul,2019
- Heijenoort, Jean Van , Büyükada’dan Meksika’ya Troçki ile Sürgünde, Çev. Cengiz Alğan, Özne Yayıncılık ,Birinci Basım ,İstanbul , 1999
- Hitler, Adolf , Kavgam Özgün Adı : Mein Kampf Tam Metin , Çev. Ergün Aydın , My Matbaacılık, Onüçüncü Basım , 2020
- Hourani, Albert, Arap Halkları Tarihi , Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları , Onüçüncü Basım, İstanbul, 2020
- Kangür,Özer,Hatıralarda ve Hikayelerde Adalar ,Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1996
- Libertus, Argus , Cumhuriyet Döneminde Büyükada’nın İktisadi ve Sosyal Tarihi , Açık Hava Felsefe Kitaplığı , İstanbul , 2008
- Mıntzuri, Hagop, İstanbul Anıları (1897 – 1940) , Ermeniceden Çev. Silva Kuyumcuyan, Aras Yayınları,İstanbul , Üçüncü Basım , 2021
- Meray , Seha L. - Osman Olcay, Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş Belgeleri, Mondros Bırakışması Sevr Antlaşması İlgili Belgeler , Türkiye İş Bankası Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2021
- Mütercimler, Erol, Bu Vatan Böyle Kurtuldu, Alfa Yayınları ,Birinci Basım ,İstanbul, 2018
- North , David , Lev Troçki’yi Savunurken ,Çev. Artin Gaduyan, Mehring Yayınları, İstanbul, 2019
- Ortaylı , İlber, Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu, Kronik Yayınları , Onsekizinci Basım, İstanbul, 2019
- Özdemir , Burcu , Sovyetler Birliği’nde Komünist Kadın Hareketi (1919 – 1930) ,Yordam Kitap, Birinci Basım, İstanbul , 2021
- Padura , Leonardo, Köpekleri Seven Adam, Çev. Volkan Ersoy , Bilgi Yayınları , Birinci Basım, 2021
- Perinçek ,Mehmet, Atatürk’ün Sovyetler’le Görüşmeleri Sovyet Arşiv Eşliğinde, Kaynak Yayınları , Dördüncü Basım , İstanbul, 2014
- Saygı , Tarık , İngiliz Generali Townshend ve Türkler, Türk Dostu Komutan, Parola Yayınları , Birinci Basım , İstanbul , 2016
- Serge , Victor, Troçki’nin Hayatı ve Ölümü , Çev. Bülent Tanatar , Yazın Yayıncılık, Birinci Basım ,İstanbul, 2021

- Sartorius, Joachim, Prens Adaları, Çev. Sezer Duru, Everest Yayınları, Birinci Basım, İstanbul , 2010
- Solak , Mustafa , Şükrü Kaya Atatürk'ün Bakanı ,Kaynak Yayınları , Dördüncü Basım , 2018
- Sudoplatov, Pavel , Özel Görevler Sovyet İstihbarat Şefinin Anıları , İngilizceden Çev. Emrah Arıcılar, Ayrıntı Yayıncılık, Birinci Basım , 2015
- Stone, Norman, İmparatorluk Oyunları Avrupa ve Ortadoğu'yu Şekillendiren Yıllar, Çev. Cihan Aldık , Ketebe Yayıncılık ,İkinci Basım , İstanbul , 2020
- Tuğlacı, Pars, Tarih Boyunca İstanbul Adaları ,Say Yay.İstanbul , 1995, Cilt 1
- Talu, Ömer Can, İstanbul'un İşgali Geldikleri Gibi Gittiler İlk 1 Ay, Şıra Yayınları ,Birinci Basım , 2022
- Townshend , Charles , Esir İngiliz General'in Kaleminden Kut'ül-Amare Zaferi Irak Seferi ve Esaret ,Çev. Recep Ahıskalı , Yeditepe Yayınevi, Birinci Basım , İstanbul , 2016
- Townshend, Charles , Mezopotamya Seferim , Kurna, Kut'ül - Amare , Selman – I Pak Muharebelerim, Çev. Gürol Koca , Türkiye İş Bankası Yayınları , İstanbul, 2012
- Troçki, Lev, Hayatım,Çev. Müntekim Öçmen , Yazın Yayıncılık, İkinci Basım,İstanbul , 1999
- Trotsky , Lev Davidoviç , İhanete Uğrayan Devrim , Çev. Çiçek Özbek , Alef Yayınları , Birinci Basım , 2006
- Uçarol, Rıfat, Siyasi Tarih (1789 – 2014) , Der Yayınları, Yedinci Basım, İstanbul, 2008
- Urgan , Mina , Bir Dinozorun Anıları (Yaşantı) ,Yapı Kredi Yayınları, Seksenyedinci Basım , İstanbul , 2017
- Ülkü, İrfan , Troçkist İmparatorluğu , İlgi Yayınları , Birinci Basım , İstanbul , 2006

Makaleler

Ar, Bilge, İşgal İstanbul'unun Kentsel Dönüşümünü Beyaz Ruslar Üzerinden Okumak, Annual of Istanbul Studies (2019): 101-122

Atabey,Figen, Öncesi ve Sonrası ile Osmanlı'nın Kut'ül-Amare Zaferi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,Cilt: 10,Sayı: 53

Baran,Tülay Alim, Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006,Sayı 64-65-66, s.17-25

Baran, Tülay Alim , “ Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi ”, Belleten 72 (2008) : 155 – 174

Bakar,Bülent, “ Esaretten Kurtuluş: İtilaf Devletlerinin İstanbul’u Tahliyesi ”, Muğla Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (İlke) , Sayı 23, 2009

Beyoğlu,Süleyman, “ Milli Mücadele ve Özbekler Tekkesi ”, Üsküdar Sempozyumu Bildiriler,Cilt: I, 23-25 Mayıs 2003

Erdem, Ü. B. ve Hanilçe, M, “Mıgırdıç Tokatlıyan, Tokatlıyan Otelleri, Gazinosu ve Lokantası, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre ” Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 8 (Ek Sayı 1): 1367-1390

Esin , Taylan, “ Hilal- i Ahmer’in İstanbul Aşhaneleri Neden Kapandı ”, Toplumsal Tarih Dergisi, Ocak 230.sayı, 2013

Görgeç, İsmail, Rusya’da Stalinizm’in Doğuşu, Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries 10, 2 (2021): 225-248

Hatipoğlu , İbrahim, “ Selman – ı Farisi ” , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul , 2009

Kaya , Hanefi, Türk Milli Davasının Meşruiyetini Anlayan ve Anlatan Bir General, Charles Townshend , Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research Cilt: 13 Sayı: 72 Ağustos 2020

Kılıçoğlu,Mehmet Erkan, Sovyetler Birliği ve Afganistan İlişkileri, 1919-1945, Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi Yıl: 2022 , Sayı: 6, s. 106-131

Kürkçügil, Masis , “ Büyükada’da Bir Balıkçı Sürgün ” , Popüler Tarih Dergisi, Sayı 3, Ağustos, 1999

Özdemir, Burcu, Troçki Muhalefeti ve Komsomol’a Yansımaları DTCF Dergisi 58.1 (2018): 283-30

Pınquet,Catherine, “ Troçki Büyükada (Prinkipo) Sürgünü”, Toplumsal Tarih Dergisi ,Ocak 230.Sayı, 2013

Polat, Gülsüm, Esir Komutanı Townshend’in İstanbul’a Getirilişi ve İngiliz Savaş Basınına Müdahale, Akademik Orta Doğu Dergisi, Cilt 9 , Sayı.2 (2015)

Ran, Nazım Hikmet, Bolşevikler Arasında - Troçki ve Bolşevizm, Son Telgraf 30 Kânunuevvel 1924,

Sarınay, Yusuf, Milli Mücadelede Türk - Sovyet Münasebetleri

Sakin, Serdar , Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915),Akademik Bakış Dergisi,Cilt 4

Yakartepe Elif Çelebi, İstanbul’un Modernleşme Dönemi Otelleri (1840-1914), Cilt Vol . 6 - Sayı No.2

PDF Kitaplar

- Akıncı,Turan, İşgal İstanbul'da Yabancı Güçler (1918 – 1923) , Remzi Kitabevi,Birinci Basım, İstanbul, 2020
- Altay, Fahrettin, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, İnsel Yayınları, 1970
- Altay, Fahrettin,İstiklal Harbimizde Suvari Kolordusu,İnsel Kitabevi, İstanbul , 1949
- Aydemir,Şevket Süreyya, Tek Adam Mustafa Kemal (1881- 1919),Remzi Kitabevi,Altıncı Basım, İstanbul,1976
- Bennet, John Godolph, Tanık Bir Arayışın Hikayesi,Çev.Çiçek Öztekin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006
- Cebesoy, Ali Fuat, Siyasi Hatıralar : Büyük Zafer'den Lozan'a , Temel Yayınları,Cilt 1-2 İstanbul,2002
- Cebesoy, Ali Fuat , Moskova Hatıralarım, Temel Yayınları , İstanbul , 2002
- Coşkun,Alev,Samsun'dan Önce 6Ay İşgal,Hüzün, Hazırlık, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008
- Çetiner,Yılmaz ,Son Padişah Vahdettin, Milliyet Yayınları, İstanbul,1993
- Karabekir, Kazım, İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi,İstanbul,1960
- Kocatürk,Utkan, Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Atatürk Araştırma Merkezi,Ankara, 1999
- Mechin, Benoist, Mustafa Kemal “Bir İmparatorluğun Ölümü”, Çev. Zeki Çelikkol, Bilgi Yayınevi,Ankara, 1997
- Orbay, Rauf, Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım, Emre Yayınları,Cilt 1, İstanbul, 1993
- Sorgun,Taylan,Kutü'l-Amare Kahramanı Halil Paşa'nın Anıları,Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1972
- Sorgun,Taylan, Esir Şehrin Fedaileri, Destek Yayınları, İstanbul , 2011
- Sorgun,Taylan, Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü, Kamer Yayınları, İstanbul , 1998
- Sorgun,Taylan, Halil Paşa İttihat Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş, Kamer Yayınları, İstanbul , 1997
- Sanovsky, Nicholas V.Ria, Mark D.Steinberg , Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze,Çev. Figen Dereli, İnkılap Yayınları , İstanbul, 2016
- Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 3, Ankara, 1995
- Tansu, Samih Nafiz, Hüsamettin Ertürk İki Devrin Perde Arkası, İlgi Kültür Sanat Yayınları, Birinci Basım,İstanbul, 2011
- Temel,Mehmet , İşgal Yıllarında Sosyal Durum , Kültür Bakanlığı ve Kültür Eserleri, Ankara, 1998
- Toker, Hülya ,Mütareke Döneminde İstanbul Rumları, Genelkurmay Atase ve Denetleme Başkanlığı Yayınevi, Ankara , 2006

Townshend, Charles, Mezopotamya Seferim Kurna, Kutü'l-Amare, Selman-ı Pak Muharebelerim, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021

Yerasimos , Stefanos , İstanbul Anıları 1914 – 1923 ,Çev. Cüneyt Akalın , İletişim Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1996

Yurtsever ,Serdar , Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919 - 1922) ,Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008

Tezler

Afyoncu, Fatma, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İşgal Döneminde İstanbul (16 Mart 1920 – 31 Aralık 1922), Marmara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009

Bozkurt, Nur Deniz Kabil , Büyükada Rum İlkokulu Restorasyon Projesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Fakültesi, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018

Hacihanıfioğlu, Aylin, Milli Mücadele'nin İngiliz Basınındaki Yankıları (1919-1922), İstanbul Üniversitesi , Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Kobal, Yunus, Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Almanya, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi , Ankara , 2019

Tunç , Salih, İşgal Dönemi İstanbul Basını (1918 – 1922), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, Doktora Tezi , 1999

Yıldız ,Mustafa, Türk – İngiliz İlişkileri, İstanbul Üniversitesi, , Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, Doktora Tezi , 1991

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Doğum Tarihi :

Medeni Durumu :

Eğitim :

Lise :

Lisans
Bölümü :

Yüksek Lisans :

Çalıştığı Kurumlar :

2021 - Devam